

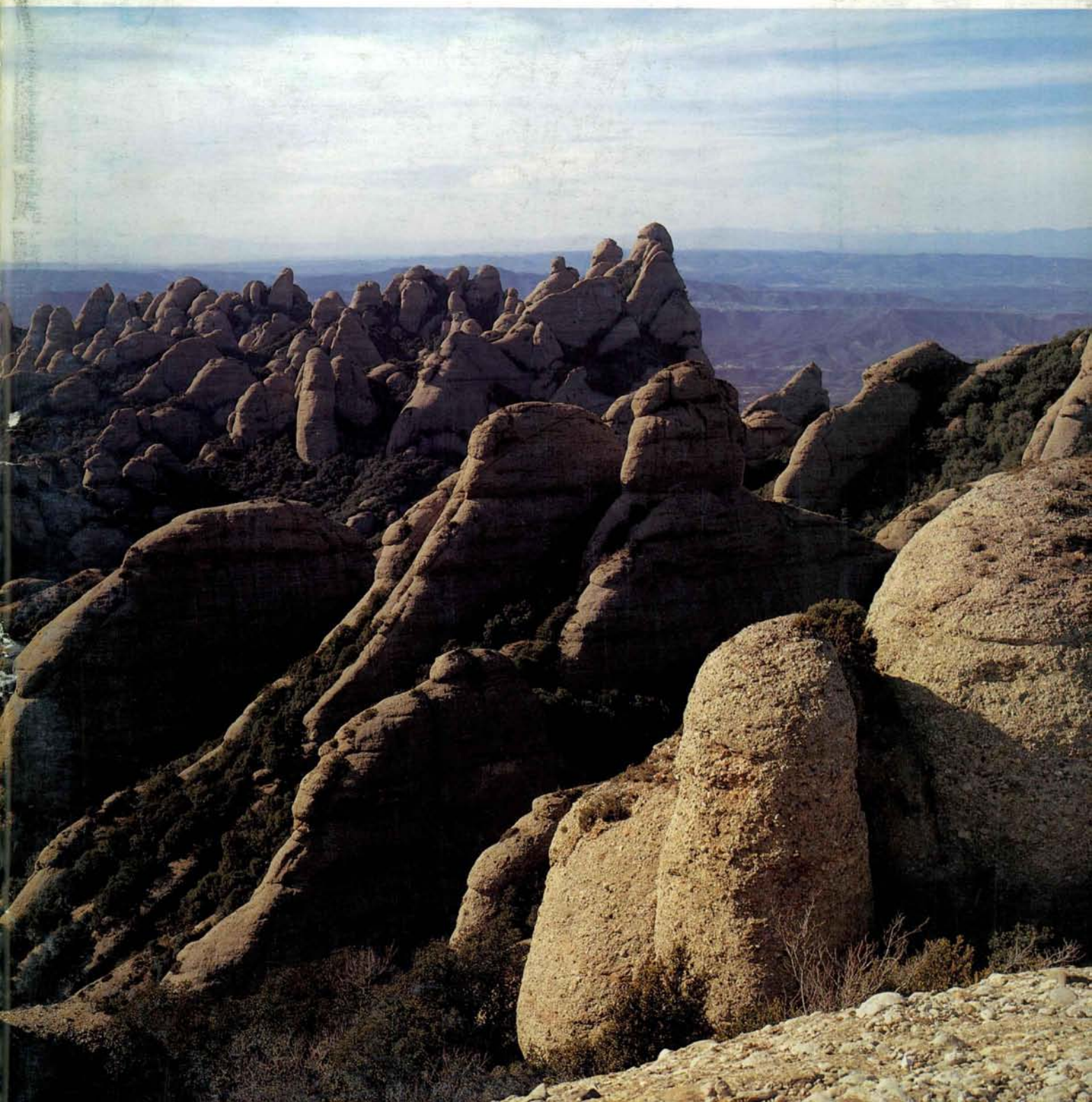
Núm. 814

DESEMBRE 1997

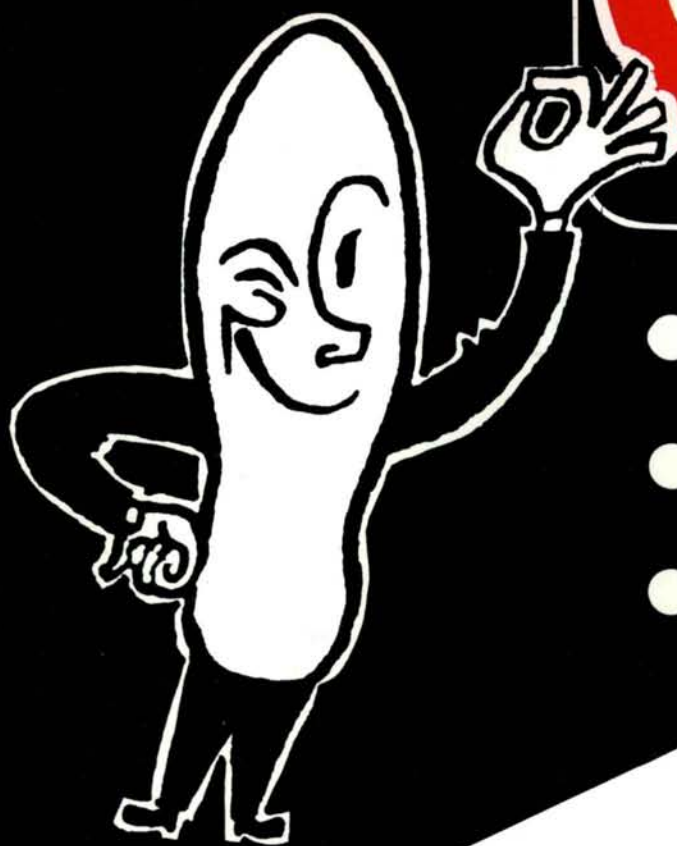

625 ptes.

MUNTANYA

A/s seus peus
**calçat
infantil**

- BALMES
PLAÇA MOLINA
- AVDA.
PAU CASALS, 15
- PASSEIG
SANT JOAN, 139

ESPORTS ENTENÇA

ENS HEM TRASLLADAT A

ARIBAU, 95

entre Mallorca i Provença

Tel. **454 78 66**

BARCELONA

GRAN EXPOSICIÓ

TENDES, SACS,

MOTXILLES, BOTES,

ROBA DE MUNTANYA,

MATERIAL D'ESCALADA,

ALPINISME,

ESPELEOLOGIA

1876
1996

CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA
120 ANYS D'HISTÒRIA

Si ja el teniu,
el podeu regalar.
Si no...
us el podeu regalar.

El podeu adquirir a la recepció
del Centre Excursionista de Catalunya.
Els socis del Centre gaudeixen
d'un preu especial.

PEDRA NEU

C/ BRASIL, 50 - 08028-BARCELONA (CINTURÓ DE RONDA / AVDA. MADRID)

Tel. (93) 330 27 74

Horari: 11 a 14 h i 17 a 20.30 h (dilluns matí tancat)

OFERTA D'ESQUÍ 1996-97

Dijous i divendres obert el migdia durant l'hivern

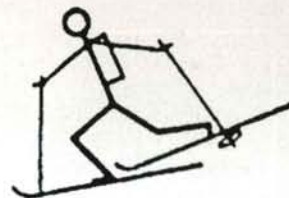
CONJUNT ESQUÍ BÀSIC ESQUÍS FIXACIÓ I MUNTATGE	19.995,-	CONJUNT ESQUÍ COMPLET ESQUÍS FIXACIÓ BOTES BASTONS I MUNTATGE	26.800,-
CONJUNT ESQUÍ ALT NIVELL ESQUÍS FIXACIÓ I MUNTATGE	28.500,-		
CONJUNT ESQUÍ DE FONS ESQUÍS DE FONS FIXACIÓ-SABATILLES BASTONS FONS I MUNTATGE	19.995,-	CONJUNT ESQUÍ DE MUNTANYA ESQUÍS FIXACIÓ SEGURETAT I MUNTATGE	34.500,-

EXTRAORDINÀRIES OFERTES d'esquí de muntanya en conjunts de:
FITXACIÓ DE SEGURETAT + PELLIS + ESQUÍS: YETI, HAGAN, PALE, etc.

Reparació, preparació i manteniment d'esquís i fixacions

LLOGUER DE: Botes i esquís - Esquís de muntanya i pellis de foca - Esquís de fons - Piolets i grampons
ARVA (detectors electrònics per a allaus)

ELS ESPECIALISTES DE LA MUNTANYA

Urgell, 95 bis - Tel. 453 50 01 - 08028 BARCELONA

GRANS OFERTES

Per 19.995,-	Esquís + fixació
Per 34.500,-	Esquís + fixació de muntanya (màx. seguretat)
Per 32.900,-	Esquís sc. + fixació

LLOGUEM:

ESQUÍS PISTA/MUNTANYA/FONS/ARVA/PELLIS DE FOCA
TENIM CURA DEL MANTENIMENT D'ESQUÍS I FIXACIONS

MUNTANYA

CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

Club Alpí Català

ANY CXXI, VOL. 101, NÚM. 814, DESEMBRE 1997

SUMARI

Redacció, administració i publicitat:
Paradís, 10. 08002 Barcelona
Tel. (93) 315 23 11 - Fax: (93) 315 14 08

Director:

Josep Nuet i Badia

Secretari:

Joaquim Bordons i Serra

Consell de redacció:

Francesc Beato, Joaquim Bordons

Francesc X. Gregori, Ferran Latorre,

Josep M. Panareda, Miquel Rafa

Corrector lingüístic:

Eulàlia Nuet i Badia

Cartògraf i dibuixant:

Armand Ballart

Maquetador:

Josep Nuet i Badia

Publicitat:

Adolf Garcia, Exclusives Publicitàries

Tel. i Fax: 237 95 01

Fotocomposició:

PC Gràfic

Cardenal Reig, 23, 8è 1a - Tel. 448 12 98

08028 Barcelona

Fotomecànica:

T4 Sorrosal, S.A.

Pujades, 68-72, 3r 3a - 08005-Barcelona

Impressió:

IMGESA

Alarcón, 138 - 08930 - St. Adrià de Besòs

Preu d'aquest exemplar:

625 ptes. (IVA inclòs)

Preu de subscripció anual:

3.300 ptes. (IVA inclòs) (sis exemplars)

A l'estranger: 4.700 ptes.

Comanda de números endarrerits

a la redacció de la revista

Dipòsit legal: B. 545-1958

ISSN: 0212-2111

Membre de l' **A.P.P.E.C**

ASSOCIACIÓ

DE PUBLICACIONS

PERIÒDIQUES

EN CATALÀ

- Els articles publicats a MUNTANYA expressen l'opinió dels seus autors.
- La revista MUNTANYA, editada pel Centre Excursionista de Catalunya-Club Alpí Català, es publica sense cap finalitat lucrativa.

El *copyright* dels articles, tant de la part literària com de les il·lustracions, és dels autors respectius. Per tant, és absolutament prohibida la reproducció total o parcial, per qualsevol sistema, dels articles de la revista MUNTANYA sense permís escrit dels propietaris del *copyright*.

Les Agulles de Montserrat, *Foto: J. Nuet i Badia*

La força del voluntariat 222

Dos itineraris al Puigsacalm (la Garrotxa),
Joaquim Agustí i Bassols 223

El santuari de la Mare de Déu de Loreto d'Ulldemolins,
una joia de l'art bizantí, *Modest Montlleó i Espasa* 228

60 UNICA 1997: com més «professional», millor cinema,
Joaquim Romaguera i Ramió (AEHC) 230

Joan Cadevall, botànic de Catalunya,
Joan-Bernat Andreu - Josep Nuet i Badia 235

La *Flora de Catalunya* de Joan Cadevall,
Josep M. Panareda i Clopés 242

Norbert Font i Sagué i el desert,
Rafael Battestini 251

Crònica d'una temporada dedicada a la mineria,
Francesc Beato i Vicens 252

L'esquí alpí al Centre Excursionista de Catalunya,
Oriol Guinart 254

Vies d'escalada, a cura d'Armand Ballart 255

Crònica del Centre 257

Recordança 259

Llibres i mapes 260

NORMES DE PUBLICACIÓ DE MUNTANYA

Els autors que vulguin publicar els seus treballs a la revista MUNTANYA han de tenir present el següent:

Els articles cal que siguin inèdits i escrits correctament en català i mecanografiats a doble o triple espai en fulls de mida DIN A-4, deixant uns marges laterals d'un parell de centímetres.

Els articles aniran encapçalats pel títol i portaran a continuació el nom dels autors.

Els peus de les il·lustracions i el nom de l'autor aniran escrits en un full a part, precedits

per un número que es repetirà a la fotografia o dibuix corresponent.

Per a facilitar la correcció dels originals, no utilitzeu els subratllats en els textos que vulgueu publicar.

Els mapes, dibuixos i gràfics haurien de ser dibuixats correctament amb tinta xinesa sobre paper blanc o vegetal. Les fotografies, en còpies de paper brillant blanc i negre o en diapositives, cal que siguin ben exposades i amb bona definició, que tinguin contrast, però que no siguin excessivament fosques.

La força del voluntariat

El Centre, des del seu inici, ha portat a terme la seva activitat, com també el seu funcionament, gràcies a l'esforç dels seus socis, que voluntàriament han organitzat activitats i han assumit llocs de responsabilitat.

Aquestes persones han fet possible que el Centre funcioni i assoleixi el reconeixement que avui té en la nostra societat. Per tant, el protagonisme d'aquests voluntaris ha estat, és i serà l'element bàsic per al funcionament de l'Entitat.

Per això és important reflexionar de tant en tant sobre quin és el paper que ha de jugar aquest voluntariat i sobre quines són les seves necessitats. Per aquest motiu es va celebrar fa uns quants dies una trobada conjunta entre la junta directiva i una àmplia representació de vocals i col·laboradors de totes les seccions fruit de la qual van sorgir importants reflexions.

En el primer àmbit d'idees –què espera el Centre del seu voluntariat– podríem distingir dos apartats. El primer és el dels coneixements tècnics que ha de posseir un organitzador d'activitats, siguin esportives o culturals. El Centre és una escola de divulgació de coneixements, per la qual cosa el rigor, la profunditat i amplitud d'aquests coneixements són objectius bàsics a assolir. El segon apartat és el de la transmissió dels valors que representa el Centre, com ara la tolerància, la comprensió, l'ajuda mútua, l'estimació a la natura i al país. El podríem definir com l'aspecte de relació humana bàsica també en qualsevol activitat nostra. En una paraula, és la garantia del manteniment de l'ideari i de la filosofia que defineix l'Entitat.

El segon àmbit –què esperen els voluntaris del Centre– va ésser altament participatiu per la quantitat de suggeriments i d'expectatives que es van exposar. Agrupant aquestes aportacions podríem distingir qua-

tre apartats: el de la responsabilitat civil i assegurances, el de les normes i procediments d'organització d'activitats (inscripcions, nivell de dificultat, etc.), el dels mecanismes de comunicació horitzontal i vertical entre la junta directiva i les seccions i, finalment, l'apartat que englobava temes més de fons, com ara espais per a activitats, captació de nous voluntaris, incorporació del jovent al Centre i a les seccions, raons que motiven les baixes dels socis, etc.

Va ésser una sessió molt intensa en la qual, a més d'extreure conclusions com les que abans esmentàvem, es va crear un espai de diàleg i coneixement mutu entre les seccions del Centre. La voluntat i el compromís de la junta directiva és donar respostes i solucions específiques quan s'escaigui i fomentar l'anaàlisi i el debat en els temes més de fons, amb vista també a trobar alternatives vàlides.

En aquest marc de les iniciatives dels vocals i col·laboradors de les seccions del Centre, no es pot deixar de parlar del treball dels professionals que col·laboren amb l'Entitat. Avui, sense un cert nivell de professionalització, no és possible emprendre projectes ambiciosos, o respondre als reptes actuals. Ara bé, això no vol dir que s'hagi de convertir la nostra Entitat en una empresa de serveis. El que caldrà sempre és que aquests professionals –moltes vegades ben anomenats professionals voluntaris, ja que les persones que treballen en una entitat no lucrativa necessiten tenir aquest esperit del voluntariat– estiguin vinculats al nostre projecte d'Entitat dirigit i impulsat pel voluntariat.

El Centre és viu i la prova n'és que el seu voluntariat es mou i es mou amb força. Estem segurs que aquesta força del voluntariat és la millor garantia de pervivència del tarannà i dels ideals que ha representat i representa el Centre Excursionista de Catalunya.

Tots esteu convidats a participar-hi.

Dos itineraris al Puigsacalm (la Garrotxa)

Joaquim Agustí i Bassols

El Puigsacalm és el punt culminant d'un complex conjunt de muntanyes que s'aixeca entre les conques del Fluvià i del Ter.

A l'Edat Mitjana era anomenat Mont Gurni, topònim que perdura en el riu que drena els fondals de Sant Privat, el Gurn. Els garrotxins parlem habitualment de Santa Magdalena quan ens referim a la muntanya, donant preferència a l'església construïda al seu faldar abans que al mateix cim.

Pertany a la vall d'en Bas, comarca de la Garrotxa, i és accessible des de Joanetes o des de Sant Privat. També ho és des de la vall de Torelló, comarca d'Osona, on gaudeix de gran tradició excursionista; i des de Vidrà, municipi històricament pertanyent al Ripollès, però que fa pocs anys va escollir integrar-se a Osona.

En el conjunt de la muntanya podem distingir tres paisatges ben diferenciats. La solana, per sobre del poble de Joanetes, és molt pendent i encinglada, i la vegetació hi és més aviat pobra. L'obaga, dominant Sant Privat, és poblada per frondoses fagedes, igualment pendents i amb una cinglera a mitja muntanya. I a ponent trobem els relleus suaus i les pastures sempre verdes, regades per pluges

excepcionalment generoses. Els nostres itineraris ens permetran visitar el primer i el darrer d'aquests paisatges, sortint de Joanetes i de la collada de Bracons.

JOANETES

Poble de la vall d'en Bas, construït en un turó arrecherat als peus de la imponent serra de Santa Magdalena, a 600 metres d'altitud.

Les primeres notícies de Joanetes daten de l'any 898, tot i que se li suposa un origen molt més antic. L'església parroquial, dedicada a Sant Romà, és una construcció romànica molt modificada.

Agricultura i ramaderia són les tradicionals i principals ocupacions dels seus

habitants, complementades per petites indústries artesanals i empreses turístiques. Té un càmping i un hostel de renom, Can Barris. Celebra la festa major el 25 de juliol, l'aplec de Sant Mateu el 12 d'octubre, i organitza un extraordinari pessebre vivent.

El seu terme municipal, que comprenia el mateix poble, Falgars i el veïnat de Can Trona, fou integrat l'any 1968 en el nou terme de Vall d'en Bas. El 1994 tenia 302 habitants.

En el present treball descriuré dos itineraris que assoleixen el Puigsacalm des de Joanetes. El primer és un recorregut atrevit però clàssic. El segon aprofita la carretera de la collada de Bracons per a posar el cim a l'abast de tothom.

JOANETES- PUIGSACALM - COLLADA DE BRACONS, PER LA CANALS DELS GANXOS

Itinerari: *Joanetes (Hostal de Dalt), el Bolet, canal dels Ganxos, puig Cornelis, Santa Magdalena del Mont, coll de Joanetes, camí dels Burros, coll dels Clivellers, Puigsacalm, font Tornadissa, collada de Sant Bartomeu, collada de Bracons.*

Hostal de Dalt (620 m). Establiment tancat fa pocs anys. Agafarem la carretera que entra al poble, però a mig camí ens desviarem per un camí carreter que surt a l'esquerra. Deixarem corriols que baixen al torrent de les Tosques i arribarem a Sant Romà, casa tancada, amb font

Uns cables i uns pollegons faciliten l'accés per la canal dels Ganxos.
Foto: Joaquim Agustí.

LES NOSTRES MUNTANYES

La canal dels Ganxos és recorreguda per un antic i atrevit corriol que porta al coll de Joanetes. Foto: Joaquim Agustí.

pugem. Se succeeixen afloraments de roca, aulinars i pelats. Arribarem al puig del Soi, on trobarem una bassota i el caminot que puja de can Guilla. La pujada continua, ja per un terreny desforestat. Finalment assolirem el Bolet.

El Bolet (1.100 m)

També dit Tap de Xampany, és una roca molt característica, de la qual, malauradament, va caure el barret. És en una important cruïlla de camins. Cap al nord, planeja el corriol que va al coll de Forn. Caire amunt segueix el de la canal Fosca, també coneguda com canal Nova, de Joanetes o del Ferrer, itinerari habitual d'accés a Santa Magdalena d'ençà que fou equipada. Nosaltres agafarem un tercer caminot, el que marxa de pla cap a ponent, força esborrat per l'herbei. Tot gaudint d'excel·lents punts de vista de la vall de Joanetes, vigilant on posem els peus en un pas encinglat, anirem al peu de la canal dels Ganxos.

Canal dels Ganxos

Marcada canal, en forma de «Y», que dóna accés al coll de Joanetes, recorreguda per un antic i atrevit corriol. Força oblidada, en benefici de la veïna canal Fosca, gent de diferents grups i entitats excursionistes han conservat el traçat al llarg dels anys. La darrera i més important millora fou la que hi portà a terme el Grup Excursionista Cultural i Alpinista Lletissonada, de Sant Esteve d'en Bas, l'any 1989, amb la instal·lació de nous trams de cables i pollegons de ferro. Les obres foren inaugurades amb el pas dels cinc-cents excursionistes participants en la X Lletissonada. Tot i això, continua poc freqüentada i amb tendència a embardissar-se.

A grans trets, el corriol comença al mateix lloc de la canal, per a sortir-ne ben aviat pel marge de l'esquerra. Després d'una primera llosa, perfectament equipada, arribarem als Ganxos, llosa molt vertical, que salvarem amb l'ajut d'un

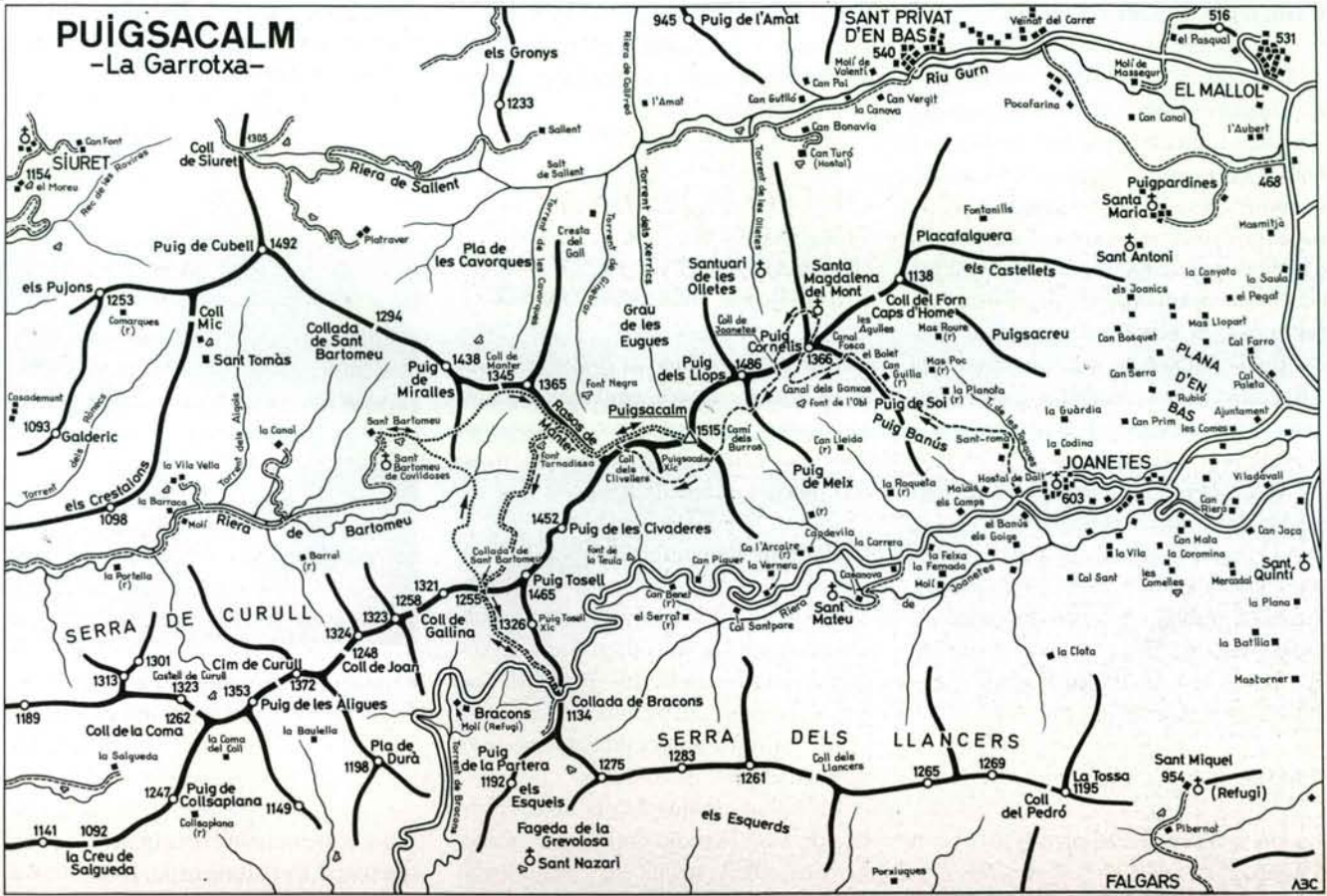
propera. Seguirem encara uns quants metres per la vella pista, en una vora dels vells conreus, avui cuidades pastures. La deixarem per agafar un corriol que s'enfila marges amunt, senyalitzat amb vistoses marques vermelles.

(La pista continua cap a la Planota i el mas Poc. Des d'allí s'enfila fins ben a prop de can Guilla, d'on es pot tornar al nostre itinerari. També del mas Poc arrenca el camí que va al mas Roure i Fontanills. Actualment la pista és intran-sitable, però es pot seguir a peu.)

El nostre corriol puja molt dreturer per un aulinar. Arribats a un serradet, on

fa pocs anys hi havia una petita creu, anirem cap a l'esquerra fins al peu d'un cingle de terra grisa. El voltarem per la dreta i tornarem al caire principal. Ja no el deixarem.

Ens espera una pujada molt ferma i sostinguda per un caire molt assolellat, que ens farà bufar de debò. L'espectacular visió de les cingleres, amb les retallades siluetes dels Caps d'Home, les Agulles o Germanes, el puig Cornelis, el puig dels Llops, el Puigsacalm i el puig Tosell endolceix aquest carregós trajecte. També la de Joanetes, la vall d'en Bas i Olot, que guanya en perspectiva a mesura que

cable amb graons a banda i banda. Al seu costat veurem els antics pollegons de ferro, que es poden fer servir igualment. Per sobre dels Ganxos tornarem a la canal, superant un pas força penjat. La creuarem, pujarem uns quants metres i entrarem al braç de la dreta de la «Y». El seguirem cap amunt, ajudant-nos amb les branques dels faigs. Només en tornarem a sortir ben a prop ja del capdamunt, quan anirem a l'esquerra per trobar el camí que ve del coll de Joanetes.

Seguirem aquest camí cap a la dreta, fins a arribar a un caire, ja a les envistes del reemissor de TV. En aquest punt podrem escollir entre continuar pel camí, esplèndida balconada, fins al reemissor, des d'on es baixa a Santa Magdalena pels prats, deixant a la dreta el camí que dona accés a les canals Curta i Fosca, o bé assolir el cim del puig Cornelis.

Puig Cornelis (1.366 m)

Cim arrodonit i totalment desforestat, cobert per excel·lents pastures. Magnífic mirador, eclipsat només pel veí puig dels Llops. En ell perdura, lleugerament defomada, l'antiga advocació a sant

Corneli, compartida amb la de Santa Magdalena en l'església propera, on baixarem tot seguit.

**Santa Magdalena del Mont
(1.280 m)**

Antic priorat, documentat en el darrer quart del segle x i abandonat el xvi. L'església és una construcció romànica, d'una sola nau, coberta amb volta de canó i amb un absis semicircular. L'edifici annex, masoveria i hostal, tancat el 1968 sense que es materialitzés un intent posterior de convertir-lo en refugi, era en molt mal estat, víctima de la deixadesa i el vandalisme. Els excursionistes garrotxins veterans el recorden amb recaença, contrastant fortament el seu parer amb la pobra impressió que reflecteix Cèsar August Torras en la seva obra. Les patates de llavor de Santa Magdalena gaudiren de gran anomenada. Sortosament, es va recuperar l'aplec anual, que se celebra el tercer diumenge de juliol i és molt concorregut. I en el curs de les darreres setmanes de 1997, l'ajuntament de la Vall d'en Bas ha procedit a la restauració del conjunt.

A Santa Magdalena hi arriba una carretera, habitualment en mal estat, que ve del coll de Siuret, on es pot arribar des de Sant Privat, terme municipal al qual pertany l'església, o des de Vidrà.

Santa Magdalena fou la fita de la primera excursió de molts garrotxins, quan la carretera de la collada de Bracons no existia i no es disposava de vehicles adequats per a accedir a l'església. En aquella època, l'ascensió al Puigsacalm era un complement reservat als més preparats.

Sortirem de Santa Magdalena planejant per la carretera d'accés. Trobarem una font, construïda pel Centre Excursionista d'Olot aprofitant una conducció rebentada, i deixarem a la dreta la veritable font. Poc abans d'arribar al camí de les Olletes agafarem un altre camí a l'esquerra, que puja al coll de Joanetes (1.296 m).

Al coll trobarem una cruïlla ben senyalitzada. El camí de la dreta és el més directe per a assolir el Puigsacalm, itinerari clàssic, pels Irisais i el puig dels Llops. Nosaltres agafarem el de l'esquerra, dit camí dels Burros, traçat per la solana a mitja muntanya.

Camí o pas dels Burros

És un preciós camí de lleixa, amb passos de cornisa per a accedir al caire del puig dels Llops, equipat amb pollegons i barres, i al mateix Puigsacalm. Constitueix una esplèndida balconada al llarg de tot el seu trajecte, successió de serrats, canals i fondalades, entre espectaculars cingleres i pendents rouredes. En un darrer serrat, al peu del Puigsacalm Xic, conflueix amb el corriol de la canal dels Clivellers i enceta una pujada més decidida, que ens portarà al coll dels Clivellers (1.432 m).

Al coll conflueix amb l'itinerari següent. Seguirem el fressat camí cap a la dreta, per una fageda, deixant el corriol que baixa a la font Negra. Arribarem a un darrer collet, on també deixarem un caminot que flanqueja el cim i el viarany que baixa al grau de les Eugues, i ens enfilarem al cim del Puigsacalm.

Puigsacalm

Amb els seus 1.515 metres, és el cim més alt de la vall d'en Bas i un dels més cobejats pels excursionistes, que l'assoleixen a centenars. Pertany íntegrament a la Garrotxa, fent partió entre els antics termes de Sant Privat i de Joanetes, actualment agregats en el de Vall d'en Bas. El panorama de què hom hi gaudeix és extraordinari, del Canigó a Montserrat i del puig Pedrós de Meranges al golf de Roses.

Des del Puigsacalm es pot accedir amb

facilitat al veí puig dels Llops, molt espectacular i igualment panoràmic. És un complement molt recomanable per al nostre itinerari.

COLLADA DE BRACONS - PUIGSACALM - COLLADA DE BRACONS, PER SANT BARTOMEU DE COVILDASES

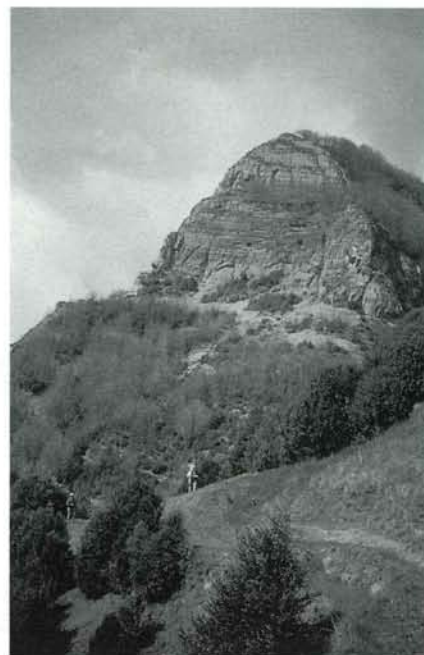
Itinerari: Collada de Bracons, collada de Sant Bartomeu, Sant Bartomeu de Covildases, coll de Manter, Puigsacalm, font Tornadissa, collada de Sant Bartomeu, collada de Bracons.

Collada de Bracons

Situada a 1.134 metres d'altitud i partitionera entre les valls d'en Bas i de Torelló, conques dels rius Fluvià i Ter, respectivament. Rep el nom de la masia veïna, tot i que en documents antics és anomenada coll de Joanetes.

La collada és lloc de pas de la carretera de Sant Pere de Torelló i la Vola a Joanetes, oberta fa vint anys. Aquest vial és de trànsit lent i perillós, i no representa una alternativa vàlida a la sinuosa carretera d'Olot a Vic pel Collsacabra. En un futur, que encara s'endeuina llunyà, serà substituïda per un túnel, llargament reivindicat des de molts sectors de la Garrotxa, però que té una forta oposició a la mateixa vall.

L'obertura de la carretera va deixar en l'oblit l'antic camí de Joanetes a la

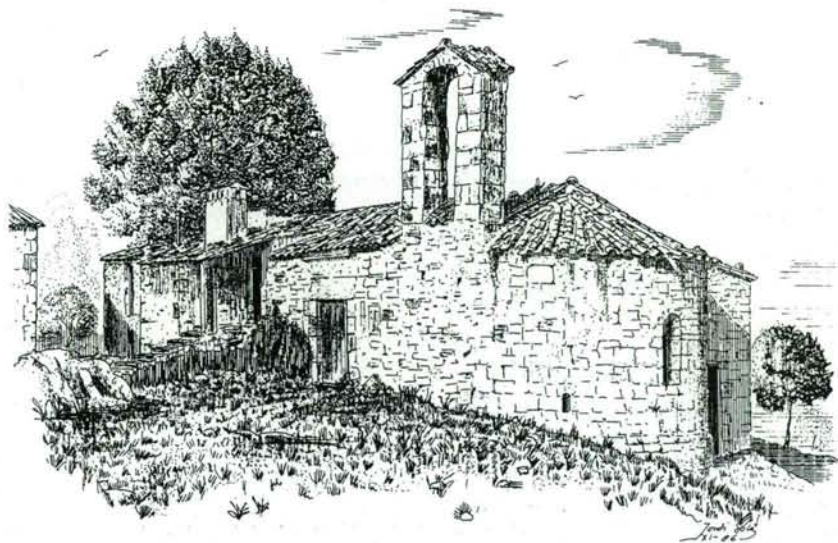

El puig dels Llops des del coll de Joanetes. Foto: Joaquim Agustí.

Vola, fent desaparèixer alguns trams del seu traçat. Per altre costat, ha facilitat el recorregut de la serra dels Llancers i la visita de la fageda de la Grevolosa, i ha popularitzat l'ascensió al Puigsacalm, que és a poc menys d'una hora i mitja de la collada.

Començarem el nostre itinerari agafant el camí del Puigsacalm, molt ample i fressat. Després d'unes tortes deixarem a la dreta els camins del Serrat i del puig Tosell, i, poc més enllà, en una fageda i a l'esquerra, el que baixa a la font de la Tosquera. Seguidament ens enfilarem a la collada de Sant Bartomeu (1.255 m).

La collada enllaça el puig Tosell amb la retallada serra de Curull i és una important cruïlla de camins. A l'esquerra en deixarem dos que recorren l'esmentada serra, i a la dreta el que puja a la font Tornadissa i el Puigsacalm. Escollirem el que baixa en ziga-zagues per l'obaga. Deixarem un caminot a l'esquerra i

L'església romànica de Santa Magdalena del Mont té un edifici annex que fou masoveria i hostal. Els excursionistes garrotxins més veterans en guarden un grat record. Dibuix: Jordi Solà.

LES NOSTRES MUNTANYES

anirem a una carretera. La seguirem cap a la dreta. Després d'un trajecte planer, dibuixant successives fondalades i creuant els recs originats en les abundoses fonts de la contrada, arribarem a Sant Bartomeu de Covildases.

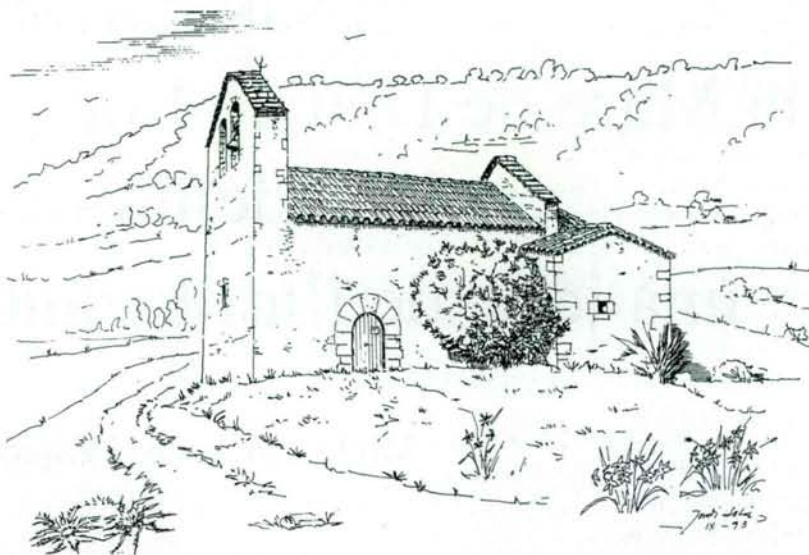
Sant Bartomeu de Covildases

Som a 1.160 metres d'altitud, envoltats d'excel·lents pastures i cims poblats per frondoses fagedes. Una font coberta amb volta de pedra ens dona la benvinguda. Pocs metres més enllà, la casa és encara plena de vida. Una carretera de terra la comunica amb Vidrà, municipi a què pertany. L'església fou bastida en un serradet proper. És una construcció romànica del segle XI amb una sola nau coberta amb volta de canó, i un absis semicircular decorat amb arcuacions llombardes.

Ens enfilarem per sobre de la font i seguirem un bon camí que marxa cap a llevant. Trobarem una altra font i anirem al tancat revolt d'una carretera. No la seguirem. Per sobre del seu marge continua pujant un altre caminot, que gira a poc a poc al nord. Deixarem a l'esquerra un fressat corriol que va a una font i assolirem el coll de Manter.

Coll de Manter (1.345 m)

Situat a la carena divisòria, al peu del puig de Miralles. Deixarem a l'esquerra el corriol que puja a aquest cim, i també l'ample camí que baixa a Platraver, important masia propera. A la dreta veu-

rem una font que forma un bassal al peu d'una penya, ornada amb faigs. Nosaltres continuarem per un caminot que segueix ben a prop del caire, rasos amunt. Encara trobarem una altra font, abans d'arribar al pal indicador, instal·lat pel Reus Deportiu en aquest punt estratègic dels rasos de Manter, on deixarem, a la dreta, el camí de font Tornadissa, que seguirem a la tornada. Poc més amunt, en una portellera, agafarem el que ens portarà al Puigsacalm. A la dreta continua el corriol que s'enfila al puig de les Civaderes i el puig Tosell, antic vèrtex entre tres comarques, Ripollès, Osona i Garrotxa, i punt més alt de la vall del Torelló. El nostre faldeja per una fageda, en direcció a llevant. Travessa uns rasos i va al coll dels Clivellers, on tro-

Sant Bartomeu de Covildases. Un paisatge idíl·lic de pastures i frondoses fagedes l'envolta. Dibuix: Jordi Solà.

barem la creu que perpetua la memòria d'un excursionista mort, i confluirem amb l'itinerari número anterior.

Del Puigsacalm a la collada de Bracons

Baixarem del Puigsacalm al pal indicador dels rasos de Manter, desfent camí. Seguirem un serradet i tombarem cap a l'esquerra per una fondalada. Als límits entre les pastures i la fageda trobarem la font Tornadissa.

Font Tornadissa (1.330 m)

És la font més popular de tota la muntanya. Raja, molt fresca i abundosa, al peu d'un faig monumental. L'aigua és recollida en un abeurador i origina un petit torrent. Lloc ideal per a fer-hi parada i fonda.

Un bon camí baixa, a l'esquerra del torrent, fins a trobar una pista. La seguirem cap a l'esquerra. Al cap de pocs metres acaba i continua l'antic camí, que serpenteja per la fageda. Finalment, després de deixar a l'esquerra un corriol que baixa del veí puig Tosell, arribarem a la collada de Sant Bartomeu.

Desfent el camí d'anada, anirem a la collada de Bracons, punt final dels dos itineraris.

HORARI: Joanetes - Puigsacalm - collada de Bracons

	Parcial	Acumulat
Joanetes		
Els Ganxos	1 h 35 min	1 h 35 min
Santa Magdalena del Mont	35 min	2 h 10 min
Puigsacalm	1 h 10 min	3 h 20 min
Collada de Bracons	1 h 5 min	4 h 25 min
Desnivell: 915 m		

HORARI: Collada de Bracons - Puigsacalm - collada de Bracons

	Parcial	Acumulat
Collada de Bracons		
Sant Bartomeu de Covildases	55 min	55 min
Puigsacalm	60 min	1 h 55 min
Collada de Bracons	1 h 5 min	3 h
Desnivell: 381 m		

El santuari de la Mare de Déu de Loreto d'Ulldemolins, una joia de l'art bizantí

Modest Montlleó i Espasa

Volgué la Providència que un dia sojornés a Ulldemolins un pelegrí vingut de terres italianes, segons es desprèn d'unes estrofes dels goigs, que diuen «un pelegrí que venia de Loreto, amb vostra imatge», i que deixés a la font romànica del camí de l'Arbossar, prop del poble, una imatge d'alabastre de mig cos, amb la Mare de Déu i el filllet descansant sobre el braç.

Fet prodigiós a mig camí de la història i la llegenda, però que va donar peu a alçar un temple a finals del segle XVII. Aquest santuari marià resta al capdamunt de la vila, vora la carretera, les escoles i el Sindicat Agrícola. L'edifici, més aviat d'estructura clàssica, recordant-nos el Renaixement, presenta una façana esgrafiada amb motius relacionats amb la història del temple i del poble. Una porxada de tres arcs dona accés a la porta principal, al damunt de la qual hi ha gravat l'any 1761. Un ull de bou petit sota el campanaret, dues finestres laterals i una rosassa formen la totalitat del conjunt ornamental actual.

Com molts altres temples religiosos del nostre país, el juliol de 1936 va sofrir els estralls de la guerra civil i va perdre el seu altar major i únic, d'estil barroc, daurat a principis del segle XX. Solament quedaren com a ornament arquitectònic,

tres petxines i l'obertura de la balconada del cambril de la Verge.

La imatge actual és una còpia de la primitiva. Cal destacar-ne la posició íntima de l'infantó, que recolza el caparró entre el braç i el pit de la mare en una mútua compenetració.

El destruït retaule barroc presentava en relleu sobre el finestral del cambril l'Anunciació, i als costats destacaven les imatges de sant Marc, sant Pau, sant Joaquim i santa Anna, d'uns 120 cm d'alçària. La Mare de Déu que ocupava el centre del cambril estava col·locada sobre un templet barroc. Feia 40 cm d'alçària i era d'alabastre policromat. El cap el tenia cobert per un mantell que penjava obert i plegat a la dreta a fi de dei-

xar visible la figura del nen Jesús. La imatge actual respon a aquesta descripció.

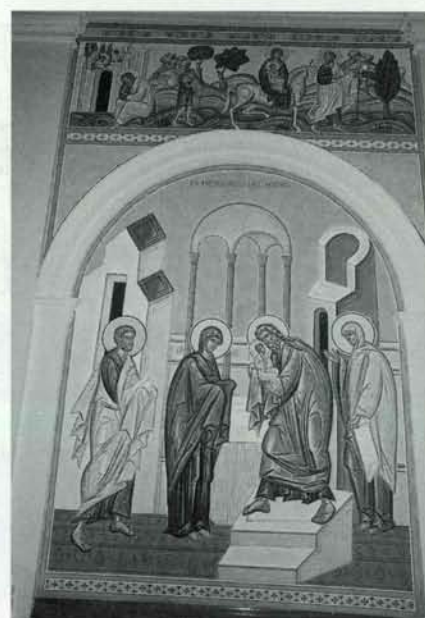
El santuari, d'una sola nau, té 20 m de llargada per 8 m d'amplada. Els murs adjacents presenten arcs assenyalats per a una possible obertura d'altars laterals, cosa que no s'ha realitzat mai.

Una cort de dotze majorales donzelles, instituïda l'any 1904, amb els deguts estatuts, ha anat tenint cura del santuari a raó d'un mes cada una. Si una majorala contrau matrimoni és substituïda per una altra que reuneix les condicions dels estatuts.

La festa de la Mare de Déu s'escau el 10 de desembre, en plena collita d'olives, però això no és pas un obstacle in-

Santuari de la Mare de Déu de Loreto d'Ulldemolins. Foto: Raül Borràs.

salvable; els veïns d'Ulldemolins en semblant dia deixen el treball momentàniament per festejar la seva patrona.

Un fet històric és que durant la guerra dels cristins, el 1839, la imatge de la Verge fou amagada a la cova dita del Cabacerol, del terme de les Garrigues, per a salvar-la d'un possible robatori o destrucció. Encara avui es conserva allí una làpida que ho recorda.

Amb l'arribada al Poble de mossèn Joan Roig començaren les millores de tots els temples de la vall i, durant la festivitat de la Verge, es van inaugurar les primeres obres d'embelliment de la porxada, traient el reixat que obstruïa el pas a l'atri d'entrada.

Les obres de millorament en aquest temple es van anar repetint amb la façana esgrafiada, restauració de la teulada, etc., fins a arribar a tenir un santuari únic als Països Catalans, ennoblit amb l'art sagrat segons l'estil bizantí, obra pictòrica a càrrec de l'artista iconògraf ortodox xilè Joan Etxenique i Celis.

La decoració dels retaules està inspirada en els passatges dels evangelis canònics. Segons el senyor rector, «les imatges transfigurades de l'art ortodox representen persones que viuen amb Déu i no estan subjectes ni a l'espai ni al temps».

Hom hi pot veure querubins amb sis ales, com descriuen els profetes, i ornamentacions amb ceps i coloms, també dintre de la tradició cristiana. L'artista iconògraf, d'acord amb mossèn Joan Roig, va creure que calia afegir-hi figures locals, com el campanar de l'església

parroquial o l'escut de la vila, quedant-hi així encarnats els sentiments religiosos i civils que viuen els ulldemolinencs, ja que aquest temple sempre ha estat focus d'espiritualitat i un aixopluc de pau i recolliment.

El procediment que va utilitzar Etxenique fou el tremp a l'ou o a la caseïna sobre el mateix mur i damunt de fusta degudament preparada i aïllada un xic de la paret.

L'obra totalment acabada fou inaugurada i beneïda solemnement per mossèn Joan Roig el 14 d'agost de 1995.

El cambril de la Mare de Déu presenta un cel d'un blau lluminós, amb les figures de Crist, que presideix el temple, la Mare de Déu, sant Joan Baptista, sant Jaume, patró de la vila, i sant Joan Teòleg i Evangelista. Les parets projecten un escalf amorós i acolliment, gràcies al seu color de terra vermellosa. El templet de fusta d'estil romànic de la Verge sobresurt al mig del cambril i de l'esvelta balconada, també de fusta noble. Dues llànties de ferro forjat, originals de l'artista ferrer de tall Biel de l'Espluga de Francolí, il·luminen el temple, combinats amb reflectors situats estratègicament.

Cada plafó lateral representa un tret històric del Nou Testament i a la part superior s'hi poden apreciar figures de l'Antic.

Entrant al santuari i a la dreta hom hi pot veure la Presentació de la Mare de Déu al Temple, el Trasllat de l'Arca de l'Aliança, l'Ascensió de Crist, l'Esbarzer ardent i l'Escala de Jacob, la Resur-

Vista de l'interior del santuari de Loreto amb uns detalls de les pintures bizantines.

recció de Crist, i les Noces de Canà. A la nostra esquerra, la Dormició de la Mare de Déu, i el Paradís, la Presentació de Jesús al Temple, l'Anada a Egipte, la Crucifixió i l'Epitafion, amb el naixement d'Eva. A la paret d'entrada al peu del cor, la glorificació de Maria i els sants. Un joiell pictòric exuberant de figures amb mirades i rostres que comuniquen el do de la impassibilitat i de la serenitat. La icona, diu mossèn Joan Roig, no és una simple pintura, és vehicle i focus d'una presència real, és signe d'una manifestació celestial en la nostra vida terrenal. Si bé les icones no tenen perspectiva interior, sí que tenen visió inversa, o sigui, com si les figures se'ns acostessin a nosaltres.

Els ulldemolinencs estan cofois d'aquesta obra pictòrica i tothora demostren estar-ne orgullosos, i és que la devoció a la Mare de Déu de Loreto no decau, tot al contrari. Ella segueix guiant la vida cristiana d'aquest poble prioratí.

Malgrat que el santuari sempre resta tancat, hi ha una bona disposició per part del senyor rector d'ensenyar el temple i donar fins i tot explicacions del significat de les pintures bizantines a aquelles persones interessades en aquest art i a grups de turistes o excursionistes atrets per aquesta novetat a casa nostra.

60 UNICA 1997: com més «professional», millor cinema

Joaquim Romaguera i Ramió (AEHC)

DESPRÉS DEL CENTENARI...

...no ens esperàvem aquell Centenari. L'any passat, i l'anterior també una mica, escrivíem en aquestes pàgines que esperàvem i confiàvem i desitjàvem que les institucions i entitats nostrades celebrarien i ens farien festejar l'efemèride com Déu els manava i ens manava de fer-ho. Resultat a pilota passada: les institucions van fallar, van fer clamorosament figa; pena, impotència i mal regust ens han deixat. Al seu torn, les entitats van fer el que van poder i saber bonament i generosa. I els amateurs, tot i que més pobres en recursos i personal que d'altres, van estar a l'altura de les circumstàncies, amb dignitat, presència,

imaginació, entusiasme. La nostra Secció del Centre Excursionista de Catalunya fou un botó brillant de mostra honorosa: el celebrà durant tot el curs, cada mes, amb projeccions històriques d'interès, amb xerrades esplèndides, amb xerinel·la quan va ser l'hora i amb un magnífic número especial de *Muntanya* (el 807, d'octubre 1996, amb 44 pàgines ben il·lustrades); o sia, que quan es fa tot el possible no es pot demanar més, només donar-los les gràcies i encoratjar-los a continuar dempeus amb el mateix coratge.

Però el Centenari, en el nostre àmbit, ha afavorit l'edició d'un volum pel 26è. Festival de Cinema d'Alcalá de Henares dedicat a historiar per primera vegada el

cinema de curtmetratge espanyol: els inicis, el republicà, el de la guerra incivil (ja n'hi ha prou de dir que fou civil!), el del franquisme, el de l'Escola Oficial de Cinematografia (Madrid), el No-Do, l'independent, el politicoclandestí, l'experimental d'avantguarda, el televisiu, el d'animació, el publicitari, l'industrial, el científic i... l'amateur, també l'amateur, no caldria sinó!

L'autor del capítol és un servidor: em van demanar 35 pàgines mecanografiades per a explicar gairebé seixanta anys d'amateurisme-cinema no professional a l'Estat espanyol. Ja es poden imaginar que de miracles no en podia fer, però hi vaig entaforar el possible per autonomies. Després del «clàssic» del nostre entanyable Josep Torrella de Sabadell, els recomano el comprimit malgrat tot, però en conjunt el volum: *Historia del cortometraje español*, que es ven en llibreries normalment, tot i que alguns textos «no fan els deures». Un servidor ho va intentar, però en queda un material abundant fruit de la recerca que dona per a un llibre que podria fer el seu goig. Intentarem col·locar-lo, perquè el nostre cinema ho necessita i s'ho mereix.

I, finalment, el Centenari ha fet que donés també un impuls decisiu a diverses bandes amb vista a la recuperació, conservació, catalogació i buidat del nostre patrimoni cinematogràfic en la seua totalitat, ço vol dir, també de l'amateur. Disposem d'un Arxiu d'Audiovisuals de la Generalitat de Catalunya preparat, en condicions tècniques adequades i amb una campanya institucional en dansa i, a més, un col·lectiu de virtuoses militants hem creat una entitat-associació d'enllaç anomenada Cinema-Rescat, que ja actua. Els interessats poden escriure a la seva promotora i presidenta, Maria Encarnació Soler i Alomà (avinguda de Cervantes, 87 3r. B, 08304 Mataró). Com més ens agrupem, més salvarem i preservarem, i l'amateur no pot quedar al marge d'aquesta visió corresponsable de futur, de patrimoni nacional a conservar des de l'àmbit local i més personal, perquè posteriorment pugui ser estudiat pels qui els interessi. Siguen benvinguts a la tasca!

Un fotograma de *La carta de J. Micó i E. Massó*.

EL 60È CERTAMEN ESTATAL DE CINEMA I VÍDEO NO PROFESSIONAL SELECTIU UNICA 1997

El jurat: Albert Beorlegui i Tous, crític de cinema (Sabadell); Anna Casanovas i Bohigas, doctora en Història de l'Art i professora d'Història del Cinema a la Universitat de Barcelona (Sant Cugat del Vallès); Antoni Colomer i Puntés, guionista (Barcelona); Joaquim Romaguera i Ramió, investigador i historiador del cinema (Barcelona); Josep Rota i París, cineasta i director del Festival de Cinema de Sabadell (Sabadell); Maria Encarnació Soler i Alomà, llicenciada en Història de l'Art, doctora en Història del Cinema i presidenta de Cinema-Rescat (Mataró); Jordi Tomàs i Freixa, cineasta, medalla d'argent UNICA a Bakú 1978 (Terrassa); Josep Jordi Queraltó i Torner, delegat d'Espanya a la UNICA, amb veu però sense vot (Barcelona); Pere Parera i Rodríguez, de la Secció de Cinema i Vídeo del Centre Excursionista de Catalunya, secretari del jurat (Barcelona).

Autonomies concursants:

Catalunya, 20 films (13 en català, 7 en castellà); Andalusia, 15; País Valencià, 4 (en castellà); Astúries, 1 (en castellà); Euskadi, 1 (en castellà); Madrid, 1. En total, 42 films a concurs.

Gèneres representats: ficció, 26; documental, 14 *; animació, 2.

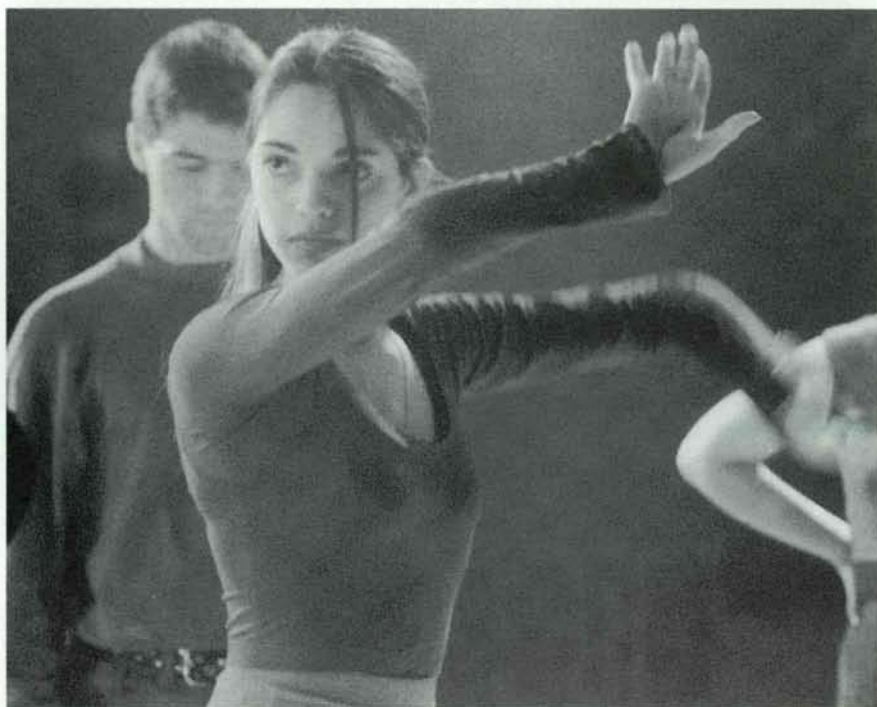
* Aquí hi hem inclòs, a més dels documentals/reportatges, els experimentals i els vídeoclips (cançons i danses filmades).

ALGUNES REFLEXIONS I/O CONSTATAcions

Sorprenentment, moltes cintes són en blanc i negre, més que altres anys, la qual cosa ens alegra perquè indica algun plantejament esteticovisual de bell antuvi.

En general, ha millorat la qualitat fotogràfica, el treball amb la banda de so i els efectes sonors, i fins i tot el muntatge/edició en força casos és acurat. Altra cosa són les idees, les històries, els misatges.

El jurat no ha rigut mai per voluntat

dels autors, ni els gags eren prou punyents per a fer esclatar la rialla; a tot estirar, un breu somris; i quan ha rigut és perquè allò era tot un excés, una passada de rosca, un desaforament ridícul, un tripijoc grotesc, caricaturesc o matusser a cor batent, o sia, sense que l'autor busqués aital reacció.

Què està passant aquí? Signes del temps? Tan mal dades les gasta la vida que no hi ha motius de riure's d'un mateix o dels altres d'una manera sanitària, cívica i enginyosa? *Joie de vivre*, per Déu! Però és que, a més a més, han abundat les morts cada dos per tres, i no sempre difunts per accions violentes, sinó naturals o volgudes (suïcidi, per exemple). Quanta tristesa i severitat vital, quanta tragèdia i sofrència humana! Mare de Déu, quin panorama tan lúgubre ens han ofert els cineastes d'enguany!

I per si la cosa no estava encara prou amanida, catàleg d'exhibició de fluids a tort i a dret: aigua, sang, semen, suor, bilis, pipí i... fum i boira, més eteris, però igualment d'efectes mulladors. I que consti que no estem pensant només en la cinta sevillana *Historia de los fluidos*, realitzada pel col·lectiu Razón Incorpora P5. Déu n'hi do, oi? Ufff!

En un altre ordre de consideracions, crec fermament que els cineastes no tenen en compte que aquest certamen té la responsabilitat d'enviar a l'estranger en nom d'Espanya la millor collita de l'any

Un fotograma de l'Assaig de J. Baca i T. Garriga.

a partir del que li arriba amb vista a ser exhibit al Festival de la UNICA. Els autors, grups i escoles haurien de filar més prim a l'hora de concursar, adonant-se que moltes de les cintes són primeres obres imperfectes, o clarament insuficients fins i tot per a presentar-se a concursos de menys volada o transcendència. Si volem deixar en bon lloc el nom del nostre país i aconseguir no solament una puntuació global satisfactòria, sinó també algun premi substancial, el jurat no és que apugi el nivell i es mostri belligerant, és que té aquest deure, l'obligació de seleccionar allò digne i mereixedor de competir davant de moltíssims països que també s'ho miren amb lupa a l'hora d'enviar les seues cintes. Entesos? El jurat preferiria menys títols i poder treballar-los millor, veure'ls amb tranquil·litat i reveure'ls si cal més d'una vegada; preferiria més qualitat responsable i menys quantitat tan alegrement enviada.

Enguany, dels 42 films rebuts, a tot estirar una quinzena mereixen ser considerats, valorats, discutits. Una quinzena que contenen cine de veritat, no temptatives; que al marge que ens agradin molt

Un fotograma de *Cómo escribir cartas de amor* de J. Baca i T. Garriga.

o poc llurs històries, estan fets amb correcció de llenguatge i gramàtica, tècnicament mereixedors d'un aprovat. Després ja veurem quins són notables i quins són excel·lents, però la resta no hauria d'haver vingut, perquè aviat es veu que aniran directament «al cove», com se sol dir.

SOBRE ALGUNES OBRES

Tant *Parada d'autobús*, d'Alfons Hereu i Ferran Massanas (Sant Feliu de Guíxols [Girona], Hi8, 1'), com *El pintor*, de Sesé i Valls (Barcelona, V8, 1') són dos gags simpàtics que no passen d'esborrany; una mica més treballats en la part final pel que fa a planificació concloent, més directa amb vista a l'efecte buscat, haurien guanyat força.

L'Examinator. Prepárate para el examen final, de José Pistón (Quart de Poblet [València], VHS, 25') és un *psicokiller* que juga amb els tòpics del subgènere sense manies, pur mimetisme del cinema d'acció encunyat pels Cameron, Tarantino i copiadors d'arreu, delictosos d'explicar cafrades, aquí amb guió de Cristina Cubas. La cosa? Doncs un profe que adverteix el primer dia que «Me los voy a cargar a todos». Cap al

final: «Nos veremos en setiembre». I efectivament: un cop examinats se'ls carrega a tots, però de veritat, eh! I se'n va cap a un altre institut, suposem que per continuar abaixant les xifres demogràfiques de la població, ves. Ara bé, que un xicot de vint-i-un anys expliqui això fil per randa i ho faci tan rebé cinematogràficament parlant (BSS - Barcelona Sound System/Banquinter Productions), ens fa pensar i creure que el noi té fusta i fibra, encara que la voldríem al servei d'altres històries més positives i edificants. Però és clar, si la cultura (general, i no tan sols audiovisual) de Pistón i Cubas és de fotocòpia ianqui en lloc de l'original i pròpia del lloc on han viscut, crescut i s'han educat, els resultats són els que són: un cinema asexual, despersonalitzat, que en res no canviaria si estigués parlat en danès o en islandès. Tant pel títol, com pels noms de les empreses tecnoproductores, i el tema i l'estil, no et fot, la dependència anglosaxona és diàfana. Goso preguntar-los: qui sou?, quins són els vostres referents?, a què jugueu?, quin món defenseu?, per quins ideals lluiteu?

Tea culpa, de Mario Acuña i Ferran Blanch (Balaguer [Lleida], 16 mm, però enviat en VHS, ai!, 20'), ens ve a dir que la culpa de tot el que ha passat a la forma amb aquell ganàpia que la tenia ben engalipada però que tan bé s'ho passaven follim-follam, i do!, és seua, tota seua. Serà possible! Aleshores el confessor creu que l'única solució és pagar amb la seva vida els reiterats pecats

plaentosos, o sia, que com a Quart de Poblet, l'ha d'exterminar. Aleshores, gran persecució per l'església, des del confessorari fins al campanar. Però la noieta s'escapoleix i es defensa, fins que acaba als braços de l'altre mossèn, que, en veure com és de maldestre el seu company, torça el coll a la xicota fins a trencar-l'hi, és a dir, que li administra la penitència. Perfecte! Mireu que n'està de ben engiponada la trama, tant d'actors com d'ambientació i moviments de càmera, il·luminació i muntatge, blancs, negres i grisos, però homes del Crist, ara la cosa va per aquí? Els juro que no em veuran el pèl per cap confessorari mentre no decretin que certs pecats són tota una joiosa virtut. Bromes incloses, amb cinc minuts menys, i sense la seqüència del borratxo i alguns salts enrere, la cosa pot quedar per a curtmetratge per a sala comercial. Ara bé: el missatge de *tea culpa* ja se'l poden fer remirar de cap a peus.

Hola, soy John Ford y hago películas (Venga, Debbie, vámonos a casa), d'Antonio Lobo «Dr. Daniello Mortimore» (Jerez [Cadis], 16 mm, però enviat en VHS, ai!, 3'), s'obre amb el suport pel·lícula que s'escola, segueix una llarga panoràmica en pla general d'esquerra a dreta presa en gairebé un desert, a Tabernas (Almeria), que al final acaba mostrant enterbolida la imatge de John Ford assegut en una cadira de director i es clou de bell nou amb una cua de pel·lícula, mentre l'harmonica continua sonant melangiosament. Molt maco. Ara bé, que John Ford no feia pel·lícules, sinó films, que són coses ben diferents, oi?, però no hi ha manera, sempre ens equivoquem anomenant allò per això i viceversa. Tot són pel·lícules, clar, però de la Kodak, d'Agfa o de Fuji, entesos? John Ford va fer films, obres excel·lents que han passat a l'estadi de la immortalitat en suport... pel·lícula. Al marge d'aquest primmirament personal, puntós, *Hola...* és una bona idea, un sincer homenatge que estic segur que vista més d'una vegada guanyaria punts.

L'habitual entre nosaltres Miguel Ángel Entrenas de Còrdova diu de bon començament, ho escriu en pantalla, que fa «cinema independent, no professional, en vídeo, però d'esperit cinematogràfic», i tant!, probablement com tots els cineastes. Si el fes dependent, professional i

en vídeo també tindria el mateix esperit, crec jo. La seua filmografia coneguda aquí no ho desmenteix, perquè no crec que s'haguessin produït gaires canvis en els productes elaborats amb l'ofici ben après que cada vegada ens demostra, fins al punt que alguns dels seus curts podrien exhibir-se en sales comercials abans del llarg. Ara bé, personalment les seues històries no m'interessen gens, la seua manca d'humilitat fílmica el perjudica —excés de pretenciositat, vaja—, i en el cas d'enguany fins i tot el seu títol és del tot equivocat: *Córdoba, el paraíso que nunca fue* (VHS, 30'), basat en la novel·la d'Encarnita García Higuera (*El paraíso que nunca fue*), que possiblement és més clara i comprensible que en la pantalla. Adient la banda sonora original de José Luis de los Ríos i bona la interpretació de Juan Carlos Villanueva. I pel que fa al fet que el film estigui «dedicat a Kieslowski», home, si us plau, caldria que hi tornéssiu sobre el malaguanyat cineasta polonès, perquè si des del Cel veu la vostra obra gairebé segur que us en cantaria algunes, d'absoltes. Atenció amb els mestres a l'hora dels homenatges, perquè poden tornar-s'hi.

Action Painting, de Roberto Cuesta (Vitòria-Gasteiz [Àlava-Araba], VHS, 4'), del CINT de la capital alabesa, té una esplèndida factura d'ambientació, vestuari, il·luminació, interpretació i banda de so original (Javi Palacios), però el missatge final en forma de gag que vol ser simpàtic, faceciós, és d'un reaccionarisme que l'esclafa: que l'art abstracte és el resultat d'una grollera perbocada perpetrada per un greixós golafre supercapitalista damunt un llenç blanc verge. Costa d'empassar-s'ho això, Cuesta, costa avall!

L'oli d'oliva, d'Antoni Viñas (Sabadell [Barcelona], VHS, 21'), explica el procés d'obtenció de l'oli d'oliva des de la collita fins al rajolí mitjançant la veu en off i imatges ben fotografiades i muntades preses a la finca de can Viladès, a Rajadell (Bages). Aquesta producció AVA és clarament didàctica, utilíssima a l'escola, si bé potser li sobra algun minut per a ser àgil.

Antonio Perumanes és l'autor de *La muerte de nuevo* (Barbate [Cadis], VHS, 4'), una cinta literària (text escrit al peu de pantalla) confegida en un sol pla, el d'un far que gira mentre gira un xicot

(Juan Zamudio). Una fórmula un pic atrevida formalment però que no ens va arribar, tot i el missatge seriós, profund del discurs. Aital imaginació de posada en escena l'exhibeix el mateix cineasta de bell nou a *Mortaja* (ara de Vejer [Cadis], VHS, 10'), sota la firma Tercera Secuencia, SL. Mostra el procés d'amortallament d'una dona gran (María Galiana) mentre en off aquesta ens explica pàgines de la seua vida. El color es va esvaint cap als grisos i el blanc i negre fins a acabar amb la pantalla en negre mentre el relat continua colpint-nos i interessant-nos, perquè el que ens diu és veritablement humà, planer, directe. El cineasta demostra sensibilitat i manetes tant en la cerimònia que escenifica com en la planificació i la il·luminació.

David Valverde (Carola Films) de Barcelona és l'autor de dues cintes: *Labios para metal* (V8 en VHS, 1'), un vídeoclip multipantalla amb efectes fotogràfics, i *Abu* (V8, 4'), una imaginativa i visualment reeixida mescla de ballarina de flamenc, cançó acompanyada de guitarres i quadres impressionistes pintats per Juan Martínez Ruiz, l'avi a qui es dedica el film, amb tractaments infogràfics prou bonics.

A *La carta*, d'Emili Massó i Jordi Micó (Barcelona, S-VHS, 22') hi ha molt cine, com ja n'hi havia a *L'esvàstica*. Karl Werner de l'any anterior. També hi ha més risc, perquè llevat de l'off que llegeix dues cartes (la de la filla al pare i la de la seua mare ja traspasada a mossèn Joan), tot s'assenta en les imatges en

Un fotograma de Rigor mortis, de J. M. Joaquín.

blanc i negre, molts grisos, esplèndida fotografia, eficients transicions temporals, melangiosa música d'embolcall, tot molt ben muntat per narrar-nos la vinguada de la filla Rosa, que viu a Calais i viatja a la casa paterna per recuperar i recordar el passat, per retornar al present després d'aquell trànsit trist, dolorós, necessari. Tot molt naturalista, cadenciós, intimista. Potser algun tall massa sec, potser menys música i més so d'ambient, potser algun minut menys. Amb tot, Micó i Massó demostren amb escreix que dominen la gramàtica i la mecànica i d'aquí que s'atreveixin a acarar el risc que implica *La carta*, un film de formes i contingut clàssic al marge de modes i tendències.

La tenda, de Ramon Font i Fernando Lorza (Castelldefels [Bacelona], S-VHS, 18'), és una cinta simpàtica, àgil, amb un aplicat guió de Sílvia Nebot i una prou reeixida banda de so de Lluís Alonso. De tot el que coneixem de Ramon Font de Saint-Germain, aquesta de Gadget Vídeo-producció és probablement la més reeixida.

L'any anterior ja vam comentar, amb retrets, *Flamenco Show?*, de Ferran Massanas i Alfons Hereu, aquell «fals» *making-off* sobre el rodatge que Jan Baca i Toni Garriga van fer d'un assaig d'un

grup de flamenc, sota la direcció de la professora «La Chana» (Ballet Flamenco Makandé, de Terrassa). Enguany es presenta concretament aquell rodatge amb el títol precisament d'*Assaig/Ensayo/Essai/...* i en molts més idiomes, com dient-nos que el flamenc és un art musical, ballat i cantat, universal. La cinta ens ve presentada per MasterVídeo (Sant Joan Despí [Barcelona], Betacam en S-VHS, 17'), si bé els crèdits finals indiquen clarament que els autors són Baca i Garriga i el d'aquell *making-off*, Massanas i Hereu. Bé.

Magnífic, tot ell, del començament, quan tots i totes arriben al local, al final, quan a casa la dona descansa al llit després de la feina ben feta i la nena davant el mirall fa una espontània, natural posició de ballet. I magnífic el bloc del mig, una peça sencera rodada sense interrupció amb una profusió superba de plans i enllaçaments rítmics que t'atrapen visualment i musical. També magnífic el fragment quan la professora ensinistra a capella i veiem peus i mans dels alumnes evolucionant per l'espai. En tot moment ens hi trobem a dins, gràcies a la plasmació visual que Baca i Garriga aconsegueixen d'aquell assaig de flamenc, que estem segurs que fascinarà fins i tot als més recalitrants de bell antuvi a l'art del flamenc. Barretada!

Nits de ràdio, d'Esteve Rovira i Illa (Sant Esteve de Palautordera [Barcelona], S-VHS, 26'), és el típic producte (E.J.F.R. presenta) estàndard televisiu impecable de factura, amb treballada interpretació (en particular Montse Puga), ambientació i música (Pantxulo Jornet), sobre una trama de base parapsicològica que particularment no em va interessar, tot i la destresa de Rovira, ja posada de manifest els últims anys en diversos films també amb històries sinistres, tràgiques, sòrdides, d'emboïcs que no sempre acabes de veure-hi el suc, potser per massa bruc.

Rigor mortis, de Josep Maria Joaquín (Sant Joan Despí [Barcelona], VHS, 10'). JJV presenta un argument de Joan Vinuesa que no queda gaire clar en pantalla, tal vegada perquè el tema del viu que no vol morir o la no acceptació de la mort és difícil de plasmar. La veritat és que l'autor dóna pistes, però el cas és que no ens va entrar el missatge, ves. Caldria, com en molts casos, tornar a

PUNTUACIONS

Selectiu UNICA

	1ª votació	2ª votació	UNICA
<i>Como escribir cartas de amor</i>	7	7	47'
<i>Assaig</i>	7	4	17'
<i>La carta</i>	7	3	*
<i>Mortaja</i>	4		
<i>Abu</i>	2		
<i>Hola, soy John Ford...</i>	1		
<i>Nits de ràdio</i>	1		
<i>L'oli d'oliva</i>	1		
<i>Rigor mortis</i>	1		
<i>Tea culpa</i>	1		

* No hi va poder anar perquè, en fer 22', la suma de les tres seleccionades superava els 75' atorgats a Espanya.

UNICA Joventut

Examinator. Prepárate para el examen final: 1 punt.

Copa film minut

El pintor: 7 punts. Seleccionada per a la UNICA.

veure'l, perquè, malgrat el tema, el film és honest, seriós, treballat, i amb una banda de so intel·ligent.

Si abans era MasterVídeo ara és Licanthrop Ltd. de Terrassa, o sia, Baca i Garriga presentant *Como escribir cartas de amor* (Betacam en S-VHS, 45'). Déu n'hi do, quant a metratge! Però encara millor: Déu n'hi do d'història! Una història que dóna per a un llargmetratge, i ho dic d'entrada perquè sap greu que es desaprofitin les possibilitats narratives d'aquesta i es desaprofiti la possibilitat que jo veig clara de plantejar-la professionalment, vull dir de debutar comercialment. Jo crec que a més d'un amateur els fa por sotmetre's a les regles de joc d'una producció professional a mans d'una productora aliena, els fa por perdre el control absolut que tenen del producte quan fan amateur sense que ningú els bufi les orelles i sense haver de passar per l'engranatge del paper administratiu de subvencions i permisos i contractes. Ho entenc, però hi ha casos que sap greu que es quedin reclosos en l'àmbit no-professional, més quan —com és el cas de Baca i Garriga— compten amb una història de base viable i d'interès assegurat a tot Espanya, fetes les correccions que calguin per a extrapol·lar allò que narra. L'Espanya a final del 1940, aquí centrada en un poble de

Catalunya. Tres nenes, tres retrats de la nostra infància i adolescència, escriuen i envien cartes d'amor a la mestra (esplèndida Marisa Josa) signades per un pretendent que en part les declama a nosaltres (càmera subjectiva), fins que un mal dia aquell sarcasme, aquella monumental fal·làcia es revela... L'amor desitjat, anhelat, volgut, ja estimat per Teresa, que no va ser, que no podrà ser mai més. La trista vida trista d'una mestra de poble a l'inici del franquisme. El tango «Sombras nada más...». La cançoneta del col·legi de monges «Venid y vamos todas/ con flores a María...». Les misses en llatí. Els retrats de Franco i José Antonio i el sant-crist al mig. Els prepotents militars guanyadors. La imposició del castellà. El «Cara al sol...». El falangista censor que segresta llibres en català. En fi: crònica d'una crueltat personal, col·lectiva, nacional, que s'allarga fins al maig del 1941. «Sombras nada más...». Sí, però no: crònica diàfana, punyent, sense esclat ni demagògies. Tal com va ser; clar així, cru així. I acabo amb el que deia abans: agafin, senyors Baca i Garriga, *Como escribir cartas de amor*, ensenyin-la a alguns productors i preparin-se per a tornar-hi a fons: una hora i mitja els espera, ens espera a tots, perquè hi ha matèria, s'ho val i vostès en saben un niu.

Joan Cadevall, botànic de Catalunya

**Joan-Bernat Andreu
Josep Nuet i Badia**

Una síntesi sobre la vida i l'obra del botànic bagenc Joan Cadevall, autor d'una de les obres sobre botànica catalana més importants de tots els temps: la Flora de Catalunya.

Durant l'any 1996 es van complir els cent cinquanta anys del naixement del botànic Joan Cadevall i Diars. Amb aquest motiu, des d'aquestes pàgines ens en fem ressò i dediquem aquesta recordança a perpetuar la seva memòria.

Joan Cadevall ha passat a la història com a autor d'una de les obres botàniques més importants de la primera meitat del segle XX: la *Flora de Catalunya*.

A més, l'any 1906, en ple inici del Noucentisme, va dictar un curs de botànica elemental al Centre Excursionista de Catalunya i, un any després, publicà els *Elements de botànica popular*, que va ser el primer manual de botànica escrit en català. D'aquesta publicació, aquest any n'hem de celebrar el norantè aniversari.

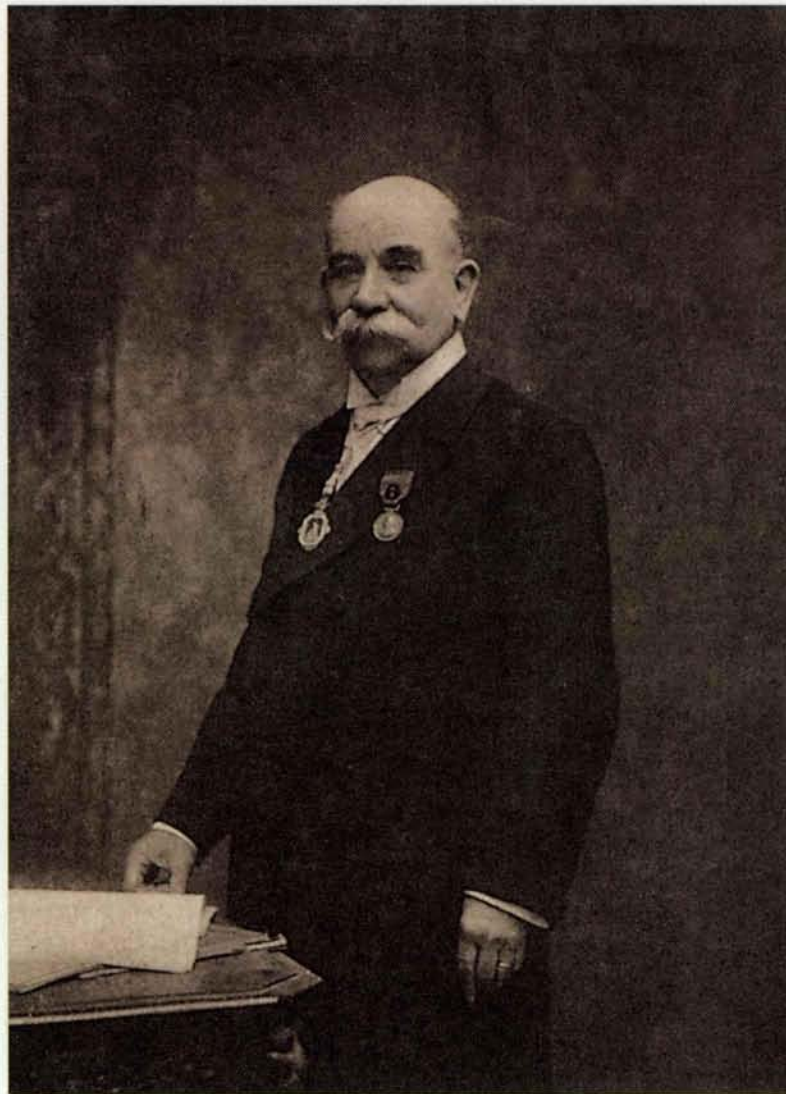
Catalunya, un país de botànics

Cal dir que des del segle XVI, Catalunya tingué importants botànics, com Francesc Micó; durant el segle XVII va sobresortir la família dels Salvador, sobretot Jaume Salvador, que marca potser el punt més alt del nivell botànic del país, malgrat que no tenim publicacions de la seva producció sinó el seu herbari, d'una vàlua realment considerable. Els anys posteriors, i sobretot a conseqüència de la derro-

ta militar de Catalunya i l'ocupació de les terres catalanes per les tropes de Castella, amb tota la repressió que comportà —com ara el

trasllat de la Universitat de Barcelona a Cervera, entre moltes altres— l'ambient científic català en quedà greument afectat.

Aquesta situació de progressiu declivi científic persistí fins ben bé a mitjan segle XIX. La restauració de la Universitat a Barcelona, portada a terme en diferents fases des de 1835, féu canviar a poc a poc aquest estat de coses. La normalització incipient de la vida universitària va portar la possibilitat que els científics poguessin recomençar una feina mínimament fructífera. Aquest és el cas d'Antoni Cebrià Costa, que va ser catedràtic de botànica a Barcelona (1847-1886) i aconseguí de donar un gran impuls a la botànica catalana. Costa fou un gran treballador que va saber agrupar al seu voltant un conjunt valuós de deixebles i de col·laboradors, que més tard van prendre el relleu. Aquest és el cas de Joan Cadevall.

Retrat de Joan Cadevall, ja madur, al voltant de la seixantena d'anys. És molt probable que sigui posterior a l'any 1905, en el qual li van concedir la medalla d'or de la Societat Internacional de Geografia Botànica.

© Text: J.-B. Andreu i J. Nuet i Badia; cartografia i fotos actuals: J. Nuet Badia, 1997

Joan Cadevall. La infantesa i els anys de formació (1846-1890)

Joan Cadevall va néixer el 23 de juny de l'any 1846 al petit mas Coll de Torre del caseriu de les Boades, al terme municipal de Castellgalí (Bages). Els seus pares eren uns pagesos modestos amb sis fills a més de Joan, que era el més petit. El seu pare va contractar una persona per a fer de mestre al seu germà gran, l'hereu, però d'aquelles classes se n'aprofità molt més Joan, el germà petit, que se'ls mirava de prop. Fou aquest mestre ocasional que va convèncer el seu pare que el fes estudiar, ja que demostrava unes aptituds extraordinàries. Així fou com anà a estudi a Castellgalí amb el mestre Valentí Llenas, un mestre que aleshores gaudia de molt de renom a la comarca, el qual al cap d'un temps aconsellà als seus pares que fessin seguir a Manresa els estudis del seu fill Joan.

Tot i que representava una forta despesa per a una família molt modesta com els Cadevall, Joan va anar a estudiar al Col·legi de Sant Ignasi de Manresa. Allí destacà de seguida entre tots els seus condeixebles. En 1864 el director del col·legi manresà, el Dr. Anselm Cabanes, deixà els jesuïtes i passà a Terrassa, on fundà el Reial Col·legi Terrassenc. Joan Cadevall, veient que en el col·legi de Sant Ignasi baixava el nivell de l'ensenyament, també abandonà aquest col·legi i anà al que acabava de fundar el Dr. Cabanes a Terrassa. Allí, en 1866 es feia batxiller en arts i, en 1868, batxiller en ciències. És en aquest mateix any que fou nomenat professor del Reial Col·legi Terrassenc.

En els anys successius Joan Cadevall alterna la docència en aquest prestigiós centre d'ensenyament amb la continuació dels seus estudis. L'any 1869 es va llicenciar en Ciències Exactes a la Universitat de Barcelona, un any després fou nomenat secretari del Reial Col·legi Terrassenc, en 1871 acabava la llicenciatura de ciències naturals i es doctorava en 1873.

Fou a les classes d'Antoni Cebrià Costa que s'interessà seriosament per la botànica i, «fascinat per les lliçons de Costa, d'ençà de 1870 mai no deixà de dedicar a la botànica ni que fos uns breus moments cada dia».

L'any 1873 va ser nomenat director del Reial Col·legi Terrassenc i ocupà aquest càrrec fins al 1901 —any en què el col·legi passà a l'Escola Pia— i a partir d'aleshores es pot començar a parlar de Joan Cadevall com a destacat professor, científic, botànic i geògraf.

L'etapa docent i cívica (1890-1905)

Després d'haver acabat la seva *Flora del Vallès*, que va presentar a l'Acadèmia de Ciències en 1890 i va ser publicada en 1897, la dedicació a la docència i a múltiples activitats de caire cívica a Terrassa deixen en un reduïdíssim segon pla la seva feina de botànic.

Durant aquests anys Cadevall va fundar i dirigir la Creu Roja de Terrassa, va ser elegit per al càrrec de president de la Cambra de Comerç, dirigí l'Observatori Meteorològic i va organitzar l'Escola Industrial de Terrassa. Tot i que deixà la direcció de l'Escola Elemen-

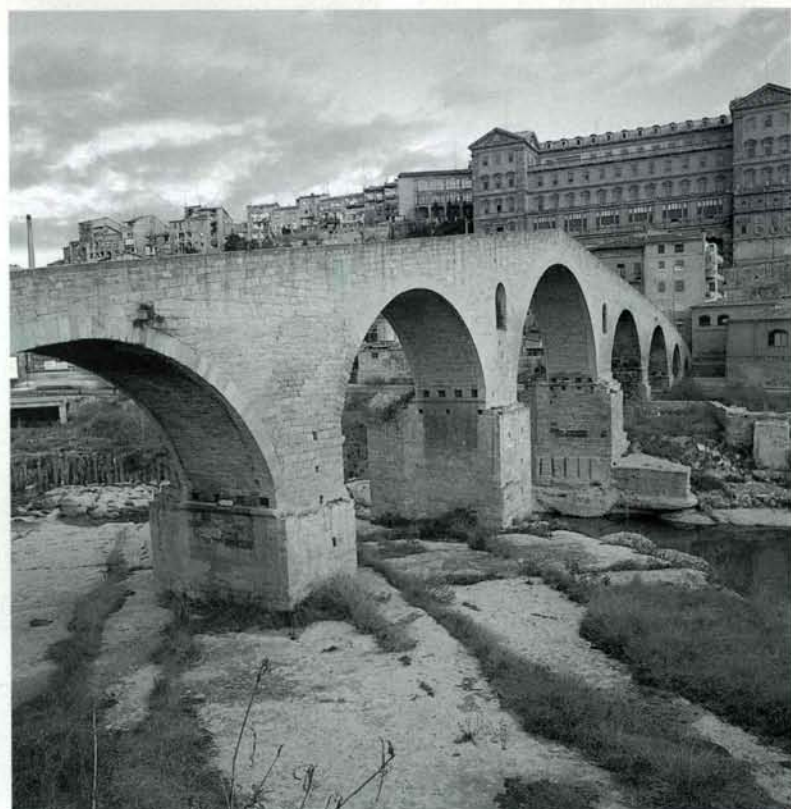
tal d'Indústries, quan va quedar integrada en l'Escola Superior d'Indústries, els nous plans de la reforma de l'ensenyament el van tenir molt ataregat.

No sabem com Joan Cadevall va entaular relació amb Carlos Pau, relació que, amb els anys, quedaria relligada en una forta amistat i admiració mútues.

Sabem, però, que quan Cadevall comença a relacionar-se amb Pau, aquest ja havia protagonitzat la seva ruptura amb la botànica oficial, arran d'haver perdut unes oposicions a la càtedra de botànica descriptiva de la Facultat de Farmàcia de Madrid, l'any 1891, on s'enfrontava, sense padrins, al candidat oficial protegit per l'home fort de la botànica espanyola d'aquell moment: Miguel Colmeiro. Segons escriuen encertadament O. Bolòs i J. Vigo (1984: 106), Pau capitanejà durant tota la seva vida l'oposició a la ciència oficial, aleshores burocratitzada, retòrica i buida.

Sigui com sigui, trobem que Cadevall confia en 1893, un paquet de plantes a Pau perquè l'assessori en aspectes en els quals no es devia considerar prou segur. Pau, un temps després, li escrivia: «Veo con placer los progresos que

Una vista del pont romànic de Manresa i del Col·legi de Sant Ignasi. En aquest col·legi va començar els seus estudis Joan Cadevall.

V. hace. Veo que desde la primera vez que le conocí a V. hasta hoy no hay comparación. Si V. continua como ahora, creo que podrá V. muy bien pasar por encima de Costa. Apriete V. y cuente conmigo para todo, pues personas como V. y aficionados de su fuste no existen en España o yo no los conozco...» (Carta de C. Pau a J. Cadevall, 19/7/1896).

L'activitat botànica de Cadevall era ben escassa i la seva comunicació amb Pau també era força escadussera, per això relata Font i Quer (1934:21): «Si durant aquells anys veiem alguna mostra de les activitats botàniques de Cadevall, quasi sempre la trobarem fruit d'algun compromís indefugible».

L'any 1904 va sofrir un cop molt dur: va morir la seva muller, i ell quedà sol perquè no tenien fills.

Un nou impuls en l'activitat botànica: la Flora de Catalunya (1905-1914)

No sabem per què Cadevall es va dedicar a la redacció d'una nova flora catalana, precisament a una edat en què no es té l'empenta de la joventut.

Tanmateix, consta que la Diputació de Barcelona li va fer l'encàrrec que elaborés la Flora i el mapa agronòmic de la província (1904). Possiblement, això i la voluntat de superar el trauma de la mort de la seva muller li van donar una bona motivació per a emprendre un treball d'aquesta volada.

El cas és que escriu al seu amic i conseller Carlos Pau, assabentant-lo que es dedica a la revisió i a l'ampliació de la Flora catalana. També li assegura que és un treball superior a les seves forces, però que ell es proposa dur-lo a terme perquè a Catalunya no hi ha cap altra persona que pugui intentar tirar-lo endavant amb més coneixement de causa.

No és cap petulància l'afirmació de Cadevall, perquè la ciència botànica catalana estava en un moment molt baix, que Font (1934:21) descriu amb aquestes paraules: «Morts Trèmols i Vayreda, els darrers representants

de l'escola de Costa, Cadevall quedava a les primeries d'aquest segle com l'únic supervivent d'aquell estol, enmig de la desolació més gran. Ni col·legues amb qui comunicar-se a Catalunya, ni museus on poder consultar herbaris o una mitjana biblioteca botànica; la càtedra de Costa sense successor, emprant els mots de Cadevall; els herbaris de Trèmols i de Vayreda en mans de les respectives famílies; el de Costa, a l'Acadèmia, inutilitzat per a tot treball seriós; la *Introducció a la Flora de Catalunya* d'aquell il·lustre autor, ja envellida per les nombroses descobertes posteriors... Heu-vos aquí el panorama del camp botànic català a començaments del segle actual».

El seu col·lega i amic Carlos Pau va aconsellar-li que publicués la flora nova de Catalunya com una flora descriptiva, i no pas com un catàleg de plantes com ara la flora de Costa. I així ho féu, però escrita encara en castellà.

En aquest període trobem Cadevall exercint també un mestratge entre els botànics catalans, molts d'ells amateurs, els quals col·laboraven amb ell comunicant-li les troballes que feien. Aquesta labor de mestratge, simètrica a la que rebia de Pau, la va dur a terme amb Conrad Pujol, Adeodat Marcet, Manuel Llenas, Joaquim Codina i també amb Pius Font, segons ell mateix reconeix.

Encara que Cadevall s'hagués lliurat amb una gran empena a la realització de la nova flora catalana, continuava com a professor de l'Escola Superior d'Indústries de Terrassa, i moltes vegades anava sobrecarregat de feina: adaptació d'assignatures a les reformes de l'ensenyament, redacció de llibres de text i un sentit del deure que gairebé era exagerat.

Des de 1905 fins a 1911, va publicar cada any un treball a l'Acadèmia de Ciències, que va titular *Notas fitogeográficas críticas*, en les quals dona notícia de les troballes botàniques més importants, alhora que anota dades de les excursions que fa, cosa que ara ens permet conèixer amb un cert detall la seva activitat de botànic de camp.

L'any 1906 va entrar, com a

vocal tècnic proposat pel Centre Excursionista de Catalunya, en la Junta de Ciències Naturals de Barcelona, un organisme municipal que tenia per missió el manteniment, l'increment, la catalogació dels fons i de les col·leccions dels objectes d'interès per a les ciències naturals.

El mateix any 1906 va donar un curs de botànica en el Centre Excursionista de Catalunya, amb un gran èxit d'assistents, els quals van voler que es publicuessin els continguts donats, que van aparèixer l'any següent amb el títol d'*Elements de botànica popular*.

Tanmateix, aquests treballs van alentir la feina de la *Flora de Catalunya*.

També durant aquest any va contreure de nou matrimoni.

Quan, a la primavera de 1911, faltava ben poc per a deixar redactada la *Flora de Catalunya*, la Secció de Ciències de l'Institut d'Estudis Catalans, aleshores acabada de crear, va proposar-li de publicar-la, sense mirar despeses, amb la condició expressa que fos escrita en català, ja que d'altra manera no li ho permetien els estatuts.

Cal remarcar que Cadevall no exercí mai un mestratge des de cap

Plana de la portada dels Elements de botànica popular, el primer manual de morfologia vegetal escrit en català. Aquest llibre va ser publicat gràcies a l'èxit d'un curs de botànica que va donar en el Centre Excursionista de Catalunya durant l'any 1906.

càrrec científic oficial. Quan es creà la càtedra de la Secció de Ciències Naturals de la Facultat de Ciències de la Universitat de Barcelona, va semblar que es podria cobrir per un concurs de mèrits, però no va ser així. A les oposicions que es convocaren, en les quals Cadevall no participà, especialment per motius d'edat i també per haver-li-ho desaconsellat amb tota contundència Pau, va ser escollit el botànic de Logronyo Arturo Caballero Segares, el qual no va fer cap obra significativa per al coneixement botànic de Catalunya.

Sobre la provisió d'aquest càrrec és significatiu transcriure la valoració que en fa P. Font i Quer (1934:29): «Ben lluny del meu ànim menysprear el professor de botànica que en aquella avinentesa fou honorat amb el títol de catedràtic de la nova Secció de Ciències Naturals; però fou cosa sensible per a la Universitat i per al país que Cadevall, amb vocació per a professar aquella càtedra, amb mèrits ben manifestos en el camp de la botànica i coneixedor el més eminent de la flora catalana, no fos cridat a regentar-la. És per això que la *Flora de Catalunya*, veritable monument de les ciències naturals al nostre país, per oprobí de la cul-

tura oficial, és l'obra d'un aficionat, no pas de cap professional en el sentit estricte del mot. Cadevall no mereixia aquell tracte ni pels seus anys ni per la seva història, ja que ell fou, en realitat i per elecció unànime, el veritable mestre dels botànics catalans de començament de segle».

La lluita contra el temps i la malaltia (1914-1921)

Durant el gener de 1914, Cadevall sofrí un greu cop per a la seva salut. Estant a classe amb els seus alumnes tingué un atac de feridura. De primer aquesta feridura no va ser gaire acusada, però al llarg dels anys posteriors se li anà accentuant progressivament fins a no poder-se valdre. Font i Quer, que l'anà a veure a l'octubre de 1917 juntament amb Pau, explica que «aquell pobre Cadevall ja no era el d'abans. La faç poc expressiva, la paraula, difícil, sovint interpretada per la seva esposa, afectant-se per trivialitats de la conversa...».

En aquests darrers anys intenta acabar, com pot, la nova versió de la Flora. Com que no podia escriure, ell dictava i la seva muller escrivia. Acabar la Flora va ser una mena d'obsessió dels darrers anys

de la seva vida, tal com escrivia a Font (30/8/1918): «... si Déu vol, per cap d'any podrem lliurar a l'Institut tot allò que manca de l'original del meu treball. I cregui que m'hauré tret un gran pes de sobre, perquè la meua salut és tan poca que cada dia sento amb més vive-sa la necessitat de dir prou».

De l'herbari que havia aplegat durant les seves exploracions per Catalunya, format per uns vuit mil plecs, en va fer donació a la Junta de Ciències Naturals de Barcelona, el 1919. També va disposar lliurar, dels diners que havia estalviat tota la vida, vint mil pessetes, els interessos de les quals es destinessin per a premis a novells botànics. En agraïment a aquesta donació, la Junta de Ciències nomenà Cadevall vocal honorari. Tanmateix, aquesta disposició no va poder ser duta a la pràctica perquè en la fallida del Banc de Terrassa ho va perdre tot. Aquesta adversitat li va ser amagada curosament per la seva muller per a evitar que s'afectés encara més.

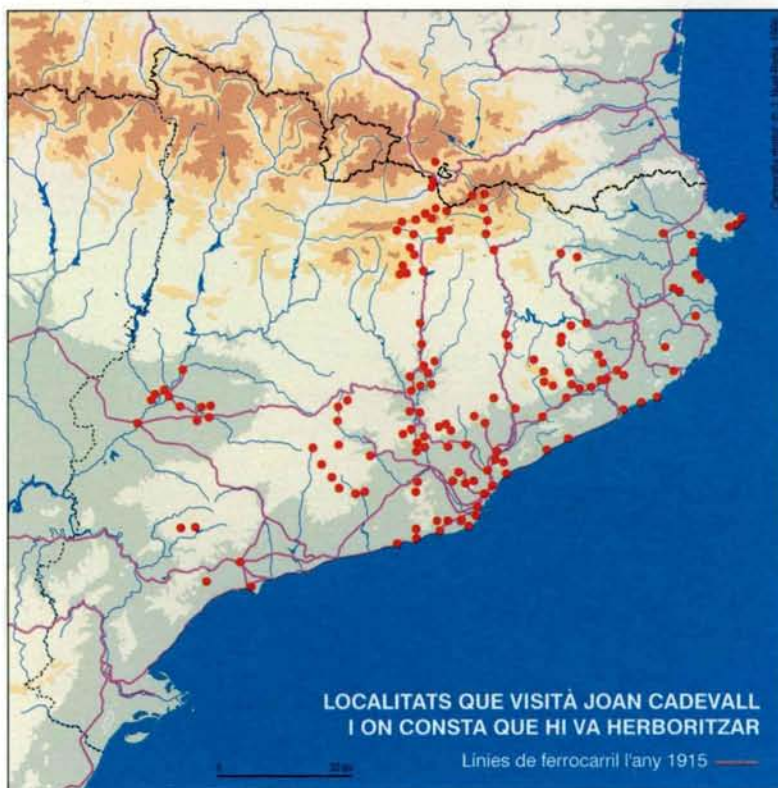
Les qualitats humanes i professionals de Joan Cadevall

El Dr. Font i Quer ens descriu físicament el Dr. Cadevall ja madur —tenia aleshores més de seixanta anys— d'una manera molt incisiva (1934: 27): «...de còrpora opulent, la testa calba, els ulls més aviat petits, però vius, sense ésser enutjosos, el nas gros i molsut i ample mostatxo esblanqueït...».

Tots els testimonis que hem llegit sobre Cadevall ens parlen d'una bona persona que tenia un autèntic carisma, a més d'una veritable vocació, per a l'ensenyament. Sentia un especial amor per la seva pàtria, Catalunya, i per la ciència de les plantes. Era un home creient, amb una devoció especial a la Mare de Déu de Montserrat. Treballador infatigable i abnegat, va haver de sofrir moltes injustícies, que va saber encaixar amb humilitat.

Segons Font, parlava amb calma, de bella manera i apassionadament. Era raonable, la passió controlada per aquell judici mesurat de les coses.

Mapa on figuren els indrets que Joan Cadevall va estudiar botànicament i on va recol·lectar plantes que ara són al seu herbari. Cal remarcar que la majoria dels llocs són prop de les línies de ferrocarril un dels pocs mitjans de transports d'aquells anys.

Carlos Pau, una persona que no es retenia pas a dir les coses pel seu nom (1922: 24), va escriure d'ell: «Fué realmente para mí un amigo leal, serio, honrado y complaciente. Su cultura general era grande: yo lo tuve siempre por el amigo de mayor ilustración, entre mis correspondientes». I encara hi afegia: «El amor a las Ciencias Naturales en el Dr. Cadevall fué sincero, noble, desinteresado: todos sus actos me lo demostraban continuamente; el descrédito ajeno no lo aprovechó de pedestal. No fué envidioso!».

Cal destacar la seva gran labor docent: Cadevall sobresortí com un gran pedagog al Reial Col·legi Terrassenc i com a fundador i director de l'Escola Municipal d'Arts i Oficis de Terrassa. Realitzà dife-

rents treballs de tipus pedagògic, principalment dedicats a l'ensenyament de les ciències físiques, químiques i naturals, geometria, botànica i termotècnia fins el 1912, en què publicà el darrer compendi de caràcter escolar. Com diu Font i Quer (1934:16): «La labor pedagògica de Cadevall, durant els trenta-tres anys de professorat i els vint-i-vuit de director del Col·legi, fou exemplar».

A més de la gran tasca docent, que ha merescut elogis unànims, cal que destaquem la seva gran empena en el conreu de les ciències botàniques. Hem de tenir present que l'estudi de la flora va ser fet per Cadevall amb un mínim de material, de recursos i de temps. Sempre compaginant el temps d'estudi amb una multitud de feines

de representació o de docència.

El fet mateix d'haver començat la *Flora de Catalunya* sol, a una edat de jubilació, és un mèrit important. Demostra una capacitat de treball i una tenacitat a tota prova posades al servei d'una voluntat de servei al país i a la cultura dignes de tota consideració. «És un treball formidable de la senectut que ha d'excusar qualsevulla imperfecció de hi fos reparada», com escriu encertadament el Dr. Font (1934: 28).

L'obra científica botànica de Joan Cadevall

Deixant de banda l'obra pedagògica, tant publicada com en forma de discurs, l'obra botànica de Joan Cadevall se centra en tres obres, podríem dir-ne, majors: la *Flora del Vallès*, els *Elements de botànica popular* i la *Flora de Catalunya*.

La primera, *Flora del Vallès*, publicada l'any 1897, va ser presentada a l'Acadèmia de Ciències en 1890 i conté un catàleg d'un miler de plantes vallesanes, a més d'altres localitzacions de plantes catalanes. És l'obra de culminació de la seva preparació com a botànic.

El segon treball és una obra feta gràcies a unes circumstàncies concretes. La invitació del Centre Excursionista de Catalunya a donar un curs de botànica i l'èxit que va tenir, el van dur a publicar el

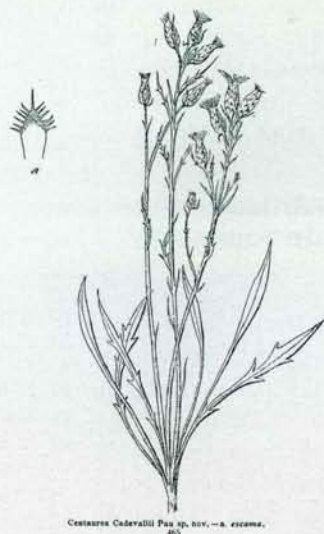
Un plec de l'herbari de Montserrat que va reunir el P. Adeodat Marcet.

En aquest plec veiem una nota manuscrita de Joan Cadevall, en la qual descriu una varietat nova d'aquesta *Centaurea*.

El bosc de pi negre i nerets de Núria on va herboritzar Joan Cadevall.

— 15 —
ta son menos profundamente sinuosas y sus espinas más blandas y menos desarrolladas.
Hasta recoger y examinar nuevos ejemplares, no puedo, de acuerdo con Pau, decidir si se trata de una variedad nueva ó de la *β. polyanthemus* Godr.
66. *Centaurea incusphoea* Jord.
Señalada con duda por Vay. en Ribas y Cerdaña y con certeza por Gaut.

Centaurea Cadevallii Pau sp. nov., — a. escama, 40x

Durant uns quants anys, Joan Cadevall, va publicar a la Reial Acadèmia de Ciències i Arts un treball on feia balanç de les principals troballes que havia fet tot preparant la Flora de Catalunya. En aquesta pàgina del treball de 1906, hi ha un dibuix d'una *Centaurea nova* que el seu amic i assessor Carlos Pau li va dedicar.

text ampliat de les conferències que donà. Conté un tractat de morfologia vegetal i una descripció sumària de les principals característiques de les famílies botàniques. Com hem dit, és la primera obra sobre morfologia vegetal escrita en català, en la qual podem apreciar el complex treball lexicogràfic per a donar una solució bona a tota la terminologia botànica en la nostra llengua.

La darrera obra i la més important, que no va poder veure acabada, és la *Flora de Catalunya*. És una obra extensa de la qual no hi havia cap precedent a Catalunya. De fet, encara que la confecció i edició de l'obra va sofrir nombroses vicissituds i entrebancs de tota mena, «el treball solitari de Cadevall, en comunicació permanent amb Pau, és cabdal per a la botànica catalana» (Camarasa, 1989:178).

La valoració de l'obra de Cadevall la trobem sintetitzada per Font i Quer (1922:38), quan escriu: «Amb la *Flora del Vallès* inicià En Cadevall els seus estudis botànics

sobre Catalunya. Fou un primer treball, dedicat a la seva comarca adoptiva. A 1860 arriben les plantes enumerades en la dita *Flora*; 1406 del Vallès inclús les conreares, i 456 d'altres comarques. Com a preliminar, doncs, de la seva labor de conjunt, nacional, podríem dir-ne, estudià i publicà la flora d'una comarca, la *Flora del Vallès*. Ara darrerament, fou tal el relleu d'En Cadevall en aquest sentit, que quedà anul·lat com a professor, per a què el record de l'home d'aula solament el guardessin els seus conciutadans i els seus deixebles de classe. Fins que En Cadevall es sentí nacional, no fou superior. La *Flora del Vallès* és el treball d'un catedràtic jove que analitza encara amb la por del poc versat. És la labor, de totes maneres subalterna, d'un home dedicat de ple a altres tasques, les del professorat.

En Cadevall fou en sos darrers temps de salut el primer, i gosariem dir l'únic botànic català. Era el cap, i era el guiatge. Era qui ordenava els materials i encoratjava els col·laboradors. Era el propulsor dels estudis generals, sobre la flora catalana, que havia començat pagant-li el tribut de l'estudi analític de la *Flora del Vallès*.

Bibliografia sobre Joan Cadevall i Diars

BAULIES, J. 1969. El Dr. Cadevall, botànic i geògraf del Vallès. Terrassa.

BOFILL, J. M. 1922. Notes biogràfiques del Dr. Cadevall. Arx. Centre Exc. Terrassa, 16:17-24. Terrassa.

BOLÒS, A. de i BOLÒS, O. de, 1950. Vegetación de las Comarcas Barcelonesas. Inst. Esp. Est. Med., 579 p. Barcelona.

BOLÒS, O. de i VIGO, J. 1984. *Flora dels Països Catalans*. I: 736 p., II: 921 p., III: 1.230 p. Ed. Barcino. Barcelona.

CAMARASA, J. M. 1989. *Botànica i botànics dels Països Catalans*. Bibl. Universitària, 10: 269 p. Encicl. Catalana, SA. Barcelona.

FONT QUER, P. 1921. El Dr. Cadevall i la seva obra. *Junta Ciènc. Nat. Barcelona*, 22 p. Barcelona

FONT QUER, P. 1921. En Cadevall ha mort! Butll. Inst. Cat. Hist. Nat., 21:195-198. Barcelona.

FONT QUER, P. 1922. A la bona memòria d'en Joan Cadevall, l'autor de la «*Flora del Vallès*». Arx. Centre Exc. Terrassa, 16:31-39. Terrassa.

FONT QUER, P. 1934. Necrologia de Joan Cadevall i Diars. Mem. R. Acad. Ciènc. Artes, 23(18):361-380. Barcelona.

MARCET, A. 1922. Íntima. Arx. Centre Exc. Terrassa, 16:32-35. Terrassa.

NAVÁS, L. 1922. Dedicatòria d'una espècie entomològica al botànic català Dr. Joan Cadevall i Diars. Arx. Centre Exc. Terrassa, 16:39-40. Terrassa.

NUET BADIA, J. i PANAREDA, J. M. 1991-1993. *Flora de Montserrat*. Col. Abat Oliba, ser. il., 7: 341 p., 8: 311 p., 9: 205 p. Publ. Abadia de Montserrat. Barcelona.

PALET i BARBA, D. 1922. Honorant al mestre. Arx. Centre Exc. Terrassa, 16:42-45. Terrassa.

PAU, C. 1922. En recuerdo del sabio y del amigo. Arx. Centre Exc. Terrassa, 16:24-27. Terrassa.

SALLENT, A. 1922. Didáctica de Cadevall. Arx. Centre Exc. Terrassa, 16:41-42. Terrassa.

SENNEN, G. 1922. A la memòria del Dr. Cadevall. Arx. Centre Exc. Terrassa, 16:27-31. Terrassa.

VIGO, J. 1983. El poblament vegetal de la Vall de Ribes, I. *Acta Bot. Barcin.*, 35: 793 p. + 3 mapes. Barcelona.

Bibliografia de Joan Cadevall i Diars

CADEVALL, J. 1894-1897. *Flora del Vallès*. Mem. R. Acad. Ciènc. Artes, 02:1-131. Barcelona.

CADEVALL, J. 1900. Inflorescencias. R. Acad. Ciènc. Artes, Barcelona.

CADEVALL, J. 1902a. Plantes notables dels voltants de Tarrassa. Butll. Inst. Cat. Hist. Nat., 02:81-85; 97-100; 121-123. Barcelona.

CADEVALL, J. 1902b. Colores y aromas florales. R. Acad. Ciènc. Artes, Barcelona.

CADEVALL, J. 1903. Plantes

notables dels voltants de Tarrassa. *Butll. Inst. Cat. Hist. Nat.*, 03:42-43; 49-51. Barcelona.

CADEVALL, J. 1904a. Plantas citadas en Montserrat de existència dudosa. *Bol. Soc. Arag. Cien. Nat.*, 3:60-63, 99-103; 201-207, 210-223, 242-246. Saragossa.

CADEVALL, J. 1904b. Una orquídea nova (*Ophrys montserratensis* Cad. sp. nov.). *Butll. Inst. Cat. Hist. Nat.*, 04:60-61. Barcelona.

CADEVALL, J. 1904c. Una excursió botànica de l'Ubach (voltant de Terrassa). *Butll. Inst. Cat. Hist. Nat.*, 04:42- Barcelona.

CADEVALL, J. 1904d. Un cas notable de polinisió. *Butll. Inst. Cat. Hist. Nat.*, 02:12- Barcelona.

CADEVALL, J. 1904e. Una excursió a Núria. *Butll. Inst. Cat. Hist. Nat.*, 04:93- Barcelona.

CADEVALL, J. 1905a. La circumnutació en el gènere *Medicago*. *Mem. R. Acad. Cien. Artes*, 05(12):177-183. Barcelona.

CADEVALL, J. 1905b. Notes fitogràfiques. *Mem. R. Acad. Cien. Artes*, 05(12):184-188. Barcelona.

CADEVALL, J. 1906a. Notes fitogeogràfiques crítiques. *Mem. R. Acad. Cien. Artes*, 05(22):453-472. Barcelona.

CADEVALL, J. 1906b. Excursionisme botànic. *Butll. Inst. Cat. Hist. Nat.*, 06:8-10, 41-46, 57-61, 72-79. Barcelona.

CADEVALL, J. 1907a. Notes fitogeogràfiques crítiques. *Mem. R. Acad. Cien. Artes*, 06(05):35-56. Barcelona.

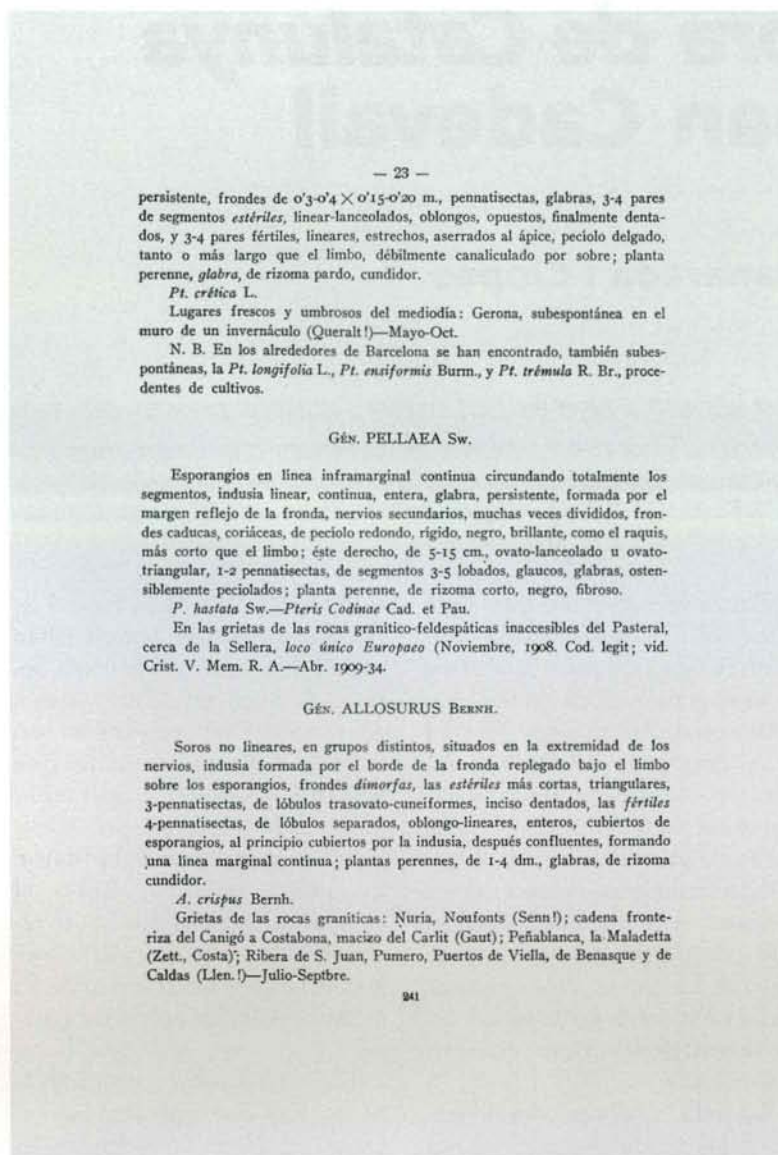
CADEVALL, J. 1907b. Notes para la Flora Catalana. *Bol. R. Soc. Esp. Hist. Nat.*, 07:123-132. Madrid.

CADEVALL, J. 1907c. *Elements de botànica popular*. Tip. M. Utset y Juncosa, 296 p. Terrassa.

CADEVALL, J. 1908a. Notes fitogeogràfiques crítiques. *Mem. R. Acad. Cien. Artes*, 06(26):425-444. Barcelona.

CADEVALL, J. 1908b. Flora (in Carreras Candi, F. *Geografia General de Catalunya*, I:135-164). Establ. ed. A. Martin. Barcelona.

CADEVALL, J. 1909a. Notes fitogeogràfiques crítiques. *Mem. R. Acad. Cien. Artes*, 07(14):545-577. Barcelona.

— 23 —

persistente, frondes de 0'3-0'4 × 0'15-0'20 m., pennatisectas, glabras, 3-4 parets de segments *estériles*, linear-lanceolats, oblongos, opuestos, finalment dentats, y 3-4 parets *fèrtils*, linears, estrechos, aserrats al àpice, peciolo delgadol, tanto o més largol que el limbol, dèbilment canaliculat por sobre; planta perenne, *glabra*, de rizoma pardol, cundidor.

Pt. crítica L.

Lugares frescos y umbrosos del mediodía: Girona, subspontánea en el muro de un invernáculo (Queralt!)—Mayo-Oct.

N. B. En los alrededores de Barcelona se han encontrado, también subspontáneas, la *Pt. longifolia* L., *Pt. ensiformis* Burm., y *Pt. trémula* R. Br., procedentes de cultivos.

GÉN. PELLAEA Sw.

Esporangios en línea inframarginal continua circundando totalmente los segmentos, indusia linear, continua, entera, *glabra*, persistente, formada por el margen reflejo de la fronda, nervios secundarios, muchas veces divididos, frondes caducas, coriáceas, de peciolo redondo, rígido, negro, brillante, como el raquis, más corto que el limbol; éste derecho, de 5-15 cm., ovato-lanceoladol u ovato-triangular, 1-2 pennatisectas, de segmentos 3-5 lobados, glaucos, *glabras*, ostensiblemente peciolados; planta perenne, de rizoma corto, negro, fibroso.

P. hastata Sw.—*Pteris Codinae* Cad. et Pau.

En las grietas de las rocas granítico-feldespáticas inaccesibles del Pastoral, cerca de la Sella, *l'oc únic Europeu* (Noviembre, 1908. Cod. legit; vid. Crist. V. Mem. R. A.—Abr. 1909-34.

GÉN. ALLOSURUS Bernh.

Soros no lineares, en grupos distintos, situados en la extremidad de los nervios, indusia formada por el borde de la fronda replegado bajo el limbol sobre los esporangios, frondes *dimorfas*, las *estériles* más cortas, triangulares, 3-pennatisectas, de lóbulos trasovato-cuneiformes, inciso dentados, las *fèrtils* 4-pennatisectas, de lóbulos separados, oblongo-lineares, enteros, cubiertos de esporangios, al principio cubiertos por la indusia, después confluentes, formando una línea marginal continua; plantas perennes, de 1-4 dm., *glabras*, de rizoma cundidor.

A. crispus Bernh.

Grietas de las rocas graníticas: Nuria, Noufontes (Senn!); cadena fronteira del Canigó a Costabona, macizo del Carlit (Gaut); Pefiablanca, la Maladetta (Zett., Costa); Ribera de S. Juan, Pumerol, Puertos de Viella, de Benasque y de Caldas (Llen.!)—Julio-Septbre.

241

Una pàgina de la monografia sobre les falgueres catalanes, un treball poc conegut de Joan Cadevall. La pàgina que reproduïm mostra la descripció del gènere Pellaea, del qual feia pocs anys que Joaquim Codina, de la Cellera de Ter, va trobar per primer cop a Europa. Un descobriment que va causar sensació.

CADEVALL, J. 1909b. El género *Taraxacum* Hall., en Cataluña. *Butll. Inst. Cat. Hist. Nat.*, 09:66-70. Barcelona.

CADEVALL, J. 1909c. Necesidad de una rigurosa precisión en las descripciones fitogràfiques. *Bol. Soc. Arag. Cien. Nat.* (Actas y Mem. I Congr. Nat. Esp.): 235-242. Saragossa.

CADEVALL, J. 1910a. Notes fitogeogràfiques crítiques. *Mem. R. Acad. Cien. Artes*, 08(13):229-263. Barcelona.

CADEVALL, J. 1910b. Notes fitogeogràfiques crítiques. *Mem. R. Acad. Cien. Artes*, 08(13):229-263. Barcelona.

CADEVALL, J. 1911. Caricologia catalana. *Asoc. Esp. Progr. Cien.*

CADEVALL, J. 1911. La vegetació del Vallès. *Arx. Centre Exc. Terrassa*, 1-3: 5-7. Terrassa.

CADEVALL, J. i SALLENT, A. 1912. La crida als amics de l'obra del diccionari. *El Rhododendron. Arx. Centre Exc. Terrassa*, 7-8. Terrassa.

CADEVALL, J. (col·l. P. Font, W. Rothmaler, A. Sallent). 1913-1937. *Flora de Catalunya*. I: 432 p., II: 470 p., III: 522 p., IV: 481 p., V: 454 p., VI: 441 p. IEC. Barcelona.

CADEVALL, J. i SALLENT, A. 1914. Aclaracions. *Butll. Inst. Cat. Hist. Nat.*, 14:96- Barcelona.

CADEVALL, J. 1916. Una falguera antàrtica a Catalunya. *Butll. Inst. Cat. Hist. Nat.*, 16:27- Barcelona.

CADEVALL, J. 1919. Monografia de las criptógamas vasculares catalanas. *Mem. R. Acad. Cien. Artes*, 15(07):221-250. Barcelona.

CADEVALL, J. s. d. Las carlinas de Cataluña.

La Flora de Catalunya de Joan Cadevall

Josep M. Panareda i Clopés

En aquest article es pot seguir l'atzarós procés de confecció d'una de les obres botàniques catalanes més importants de tots els temps.

Tothom reconeix que Joan Cadevall i Diars ha estat un dels grans botànics catalans, i que el seu nom sona molt en els cercles d'estudiosos de les plantes. Fou un gran afeccionat a l'estudi de les plantes vasculars i publicà diverses notes de les troballes fetes en les seves prospeccions i de l'estat dels coneixements botànics del seu moment. Però el seu nom és conegut sobretot per ser l'autor de la *Flora de Catalunya*, de sis volums, una extensa obra de l'estat del coneixement de les plantes vasculars a Catalunya.

La redacció d'una obra de síntesi i que reculli els coneixements de les plantes d'un territori ha estat i és un dels objectius dels botànics. Però són pocs els que tenen la sort de començar i acabar una obra d'aquesta amplitud, sobretot

si el territori és extens, com el de Catalunya. Alguns botànics han escrit i aconseguit publicar una flora local, d'una vall, d'un massís o d'una serra. Però ben pocs ho han fet de tot el territori català. Una flora local es fonamenta bàsicament en les dades obtingudes en el treball de camp personal de l'autor. En canvi, en una flora de Catalunya, si bé es pot haver recorregut molts indrets de la geografia catalana, cal el suport de les dades obtingudes per altres botànics.

Cadevall va saber conjugar molt bé aquests dos aspectes. Per un cantó, disposava de moltes dades personals obtingudes al llarg de les nombroses excursions que havia fet per molts indrets de Catalunya. Per l'altre, era un home ordenat i amb una gran capacitat de treball, circumstància que li va permetre poder disposar d'una manera útil de les dades d'altres botànics.

LA FLORA DE CATALUNYA DE CADEVALL EN EL CONTEXT DELS ESTUDIS BOTÀNICS CATALANS

Abans de Cadevall altres estudiosos intentaren escriure un llibre sobre la flora catalana. Se sap, per exemple, que Joan Salvador i Riera escriví un recull de les plantes catalanes, poc abans de la seva mort (1726), però el manuscrit restà inèdit i s'ha perdut. D'altres intents tingueren una sort semblant.

De fet, la primera llista relativament completa de la flora catalana fou redactada per Miguel Colmeiro Penido, publicada a Madrid el 1846, i elaborada sobretot a partir de l'herbari Salvador i d'algunes herboritzacions personals. Però la gran quantitat d'errors continguts en el recull de Colmeiro ha fet que aquesta llista no hagi estat tinguda gaire en compte pels estudiosos posteriors. De fet, Colmeiro era més un recopilador o redactor que no pas un explorador.

La flora d'Antoni Cebrià Costa

La primera flora sistemàtica i rigorosa fou escrita pel valencià Antoni Cebrià Costa i Cuixart, que el 1847 ocupà la càtedra de Botànica de la Universitat de Barcelona. Després de diverses herboritzacions per tot Catalunya, Costa publicà, el 1864, la *Introducción a la Flora de Cataluña y catálogo razonado de las plantas observadas en esta región*. Aquesta veritable primera flora de Catalunya enumera 2.414 espècies. En l'edició de 1877 s'hi afegeix un suplement, amb un total de 2.684 espècies.

Per aquest mateix moment un botànic saxó, Moritz Willkomm, en col·laboració amb el danès Johann Lange, publica en fascicles el *Prodomus Florae Hispanicae* (1861-80), una obra de referència fins al moment actual. Willkomm havia recorregut Catalunya el 1846.

L'aportació de Costa a la botànica catalana es completà amb la formació d'un grup de deixebles que tingueren un paper destacat en el futur dels estudis botànics de Catalunya, entre els quals destaquen Estanislau Vayreda, Joan Cadevall, Joan Ignasi Puiggarí i Carlos Pau.

La flora de Joan Cadevall

El 1905, amb el suport de l'Institut d'Estudis Catalans, Joan Cadevall i Diars reprengué amb força la revisió i ampliació de la flora catalana. En una carta escrita a Carlos Pau, el 24 de maig de 1905, Cadevall li explica que em-

La flora de Costa, escrita en castellà, que constitueix el primer catàleg de les plantes de Catalunya. En la fotografia veiem l'exemplar corresponent a la segona edició, de 1877, que porta un suplement.

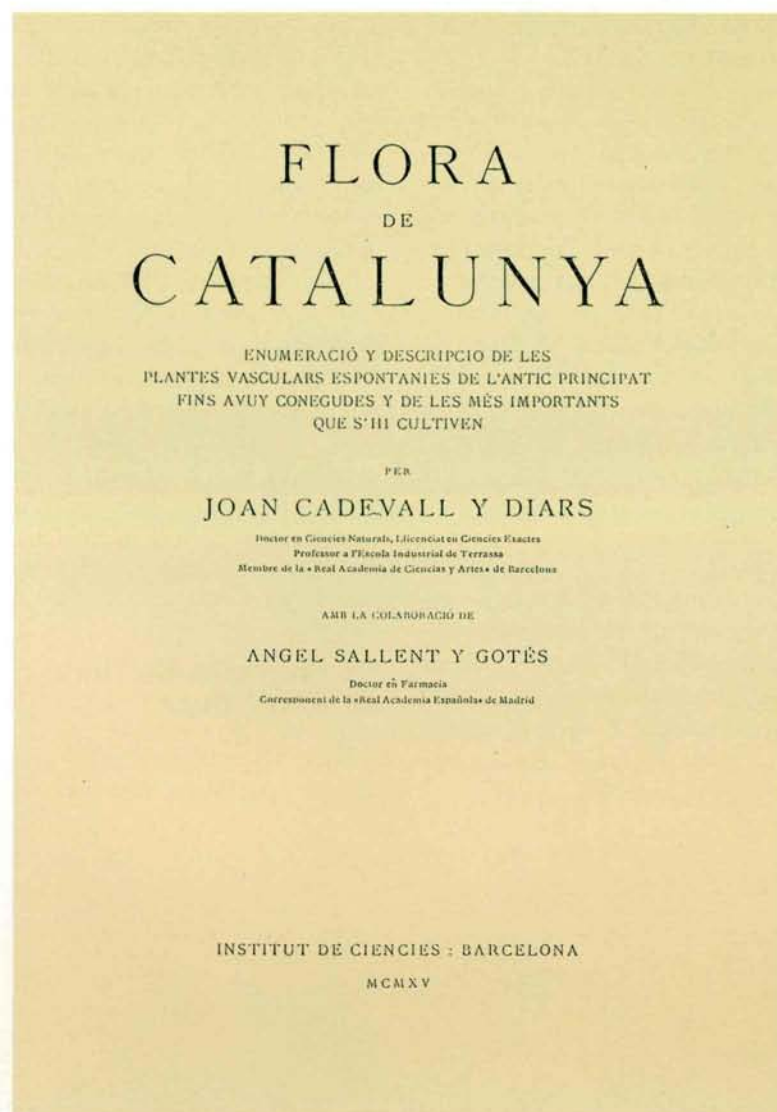

prèn aquesta tasca únicament perquè a Catalunya no hi ha ningú més que pugui intentar realitzar-lo amb més coneixement de causa. Pot semblar paradoxal, però Cadevall s'engresca en la realització de l'ambiciós projecte de la flora de Catalunya a cinquanta-nou anys; el primer fascicle es publica quan en té seixanta-nou.

Des de 1870 Cadevall s'aficiona a la botànica, però no pot dedicar-s'hi plenament a causa de les tasques professionals, de direcció i d'ensenyament al Reial Col·legi Terrassenc. Però el seu interès per la botànica és sempre viu i actiu. Com a resultat de les prospeccions fetes a l'entorn de Terrassa i per tot el Vallès, presenta a la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona una *Flora del Vallès*, el 1890. Es tracta d'una monografia botànica de gran interès científic que mostra el seu esperit rigorós; es publica el 1897.

Més tard, els múltiples càrrecs i feines el fan apartar força de la botànica, fins el 1905, que decideix preparar-se per a l'obra de la seva vida. Entre 1905 i 1921 escriu no solament els textos de la flora de Catalunya, sinó també bona part de les altres publicacions seves, com les diverses *Notas fitogeogràficas críticas* i *Elements de botànica bopular*, un manual de botànica derivat d'un curset de botànica elemental impartit al Centre Excursionista de Catalunya. Durant aquests anys té molta importància la seva relació amb Carlos Pau, amb qui consulta els dubtes i a qui demana ajuda per a la redacció dels grups crítics. Carlos Pau fou qui trencà la soledat científica de Cadevall.

Un moment clau per a la publicació de la flora de Catalunya fou, el 1911, quan es crea la Secció de Ciències de l'Institut d'Estudis Catalans. Un dels projectes d'aquesta Secció és la publicació d'una gran flora catalana descriptiva i il·lustrada. El model de referència era la recent obra *Flore descriptive et illustrée de la France, de la Corse et des contrées limitrophes*, escrita per l'abbé Hippolyte Coste. Aleshores s'ofereix a Cadevall, sense mirar despeses, la possibilitat de

La portada del primer volum de la Flora de Catalunya, de Joan Cadevall. Observem que el català encara no havia estat normalitzat per Pompeu Fabra. Consta, com a col·laborador Àngel Sallent.

publicar el seu text, gairebé enllestint, amb la condició que es traduïxi al català (l'original escrit per Cadevall era en castellà), i en un estil semblant a l'obra de l'abbé Coste.

Cadevall acceptà, però es veié obligat a refer el text amb l'ajut del seu amic Àngel Sallent, que era fíl·leg i aficionat a la botànica. En una carta escrita a Carlos Pau, Cadevall li confessa que si no accepta l'oferta de l'Institut d'Estudis Catalans la seva obra restarà arxivada, i que ha dit que sí, en principi, disposat a començar la publicació la propera tardor (1911). Li confessa que no desconeix que es tracta d'una empresa superior a les seves forces, per la qual cosa caldrà tota mena de col·laboracions dels seus amics, molt especialment de la seva, la de Pau, que considera d'absoluta necessitat. Per un altre cantó, l'Institut d'Estudis Ca-

talans féu les gestions davant l'editor de la flora de l'abbé Coste per a poder utilitzar els gravats de les espècies comunes.

Sembla que inicialment es volia simplement traduir el text manuscrit de Cadevall, però que després l'Institut d'Estudis Catalans volgué honorar-lo publicant-la amb sumptuositat. Fins hi hagué algun membre de l'Institut que proposà d'editar-la amb una làmina en color per a cada espècie.

Després de vèncer diverses dificultats, es publica el primer fascicle de la *Flora de Catalunya* el juliol de 1913. El que havia de ser uns quants mesos s'ha convertit en dos anys. El segon fascicle aparegué un any després. I un altre any per a completar el darrer fascicle del primer volum. Els fascicles del segon volum es publicaren entre el 1915 i el 1919. Cadevall mor el 19 de novembre de 1921, en plena pu-

blicació del tercer volum; i encara en restaven tres més.

L'edició es continua a cura de Pius Font i Quer, a partir de la pàgina 473 del vol. III. La Dictadura de Primo de Rivera estroncà la publicació, ja que suprimí les subvencions a l'Institut d'Estudis Catalans, per tractar-se d'una publicació en català. Gràcies a la subvenció de l'Institució Patxot fou possible, el 1930, continuar la publicació de la *Flora de Catalunya*: el 1931 aparegueren les darreres pàgines del volum III i el 1932 el volum IV. El darrer volum, el sisè, es publicà el 1937.

A la mort de Cadevall quedaren encara alguns grups per redactar. El mateix P. Font i Quer redactà íntegrament les gimnospermes i, amb la seva col·laboració, l'alemany Werner Rothmaler escriví els pteridòfits.

És clar que la totalitat dels sis volums de la flora de Cadevall no s'haurien publicat sense la gran aportació d'altres botànics, en especial de Pius Font i Quer. De fet, Font hauria de ser considerat com un autèntic coautor d'aquesta flora. En tot moment Font i Quer va respectar el treball de Cadevall, i només en casos excepcionals va modificar els originals, i en general ho va fer en forma de notes a peu de pàgina. Com s'ha indicat, només es redactaren sencers els apartats de les gimnospermes i els pteridòfits, on s'inclouen els nous coneixements de la flora catalana, en bona part gràcies al treball de Font i Quer.

Els projectes de flora de Font i Quer

Font i Quer també tenia el projecte de redactar una nova flora. La

de Cadevall, malgrat que la seva publicació fos acabada el 1937, tenia una concepció pròpia de la darrereria del segle XIX. Si no fos per les exigències imposades per l'Institut d'Estudis Catalans, la flora de Cadevall seria una obra de menor importància. El nou estil de redacció i presentació que hi van imposar i les il·lustracions de totes les espècies li donaren un to de modernitat que encara manté.

Pius Font i Quer era molt conscient d'aquest fet. Era un home que havia viatjat molt. Coneixia molt bé Catalunya, però també havia realitzat prospeccions per tota la resta de la península Ibèrica i l'Europa i pel nord d'Àfrica. El seu projecte era elaborar el que ell va anomenar *Flora Occidentalis*, que comprendria les terres de la Mediterrània occidental i àrees veïnes, des del peu dels Alps i l'Aquitània fins al Sàhara i les Canàries. Era un moment òptim: Font tenia ja un gran bagatge de coneixements de tot aquest territori, disposava d'una excel·lent infraestructura amb l'Institut Botànic de Barcelona i dels laboratoris de la Universitat, i tenia un col·laborador molt ben dotat científicament i tècnica i amb molta ambició, l'alemany Werner Rothmaler.

Entre el 1928 i 1935 Font publicà 13 articles amb el títol *De flora occidentalis adnotationes* en la revista *Cavanillesia*. Semblava que tot venia de cara per a aquest projecte. En aquell moment estava enllestint la *Flora de Catalunya* de Cadevall, i l'engrescava la realització d'una flora amb una concepció més moderna i un àmbit territorial més ampli. Però la guerra civil espanyola i la segona guerra mundial estroncaren el projecte. Llavors es replegà i reconvertí el projecte en una *Flora Hispanica*, que tampoc no fou possible. Aleshores, amb el suport de l'Institut d'Estudis Catalans, organitzà l'elaboració d'una gran obra que compragués la flora dels Països Catalans, i una obra més reduïda de la flora de Catalunya, aquesta darrera com una actualització i simplificació de la flora de Cadevall. Però, el gener de 1964, la mort el sorprengué en plena feina.

La portada del quart volum de la Flora de Catalunya, de Joan Cadevall, publicat el 1932, en la qual consta com a col·laborador, Pius Font i Quer, que va ser el que va fer possible que es pogués completar. Noteu que la publicació va ser finançada per la Institució Patxot.

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
SECCIÓ DE CIÈNCIES

FLORA DE CATALUNYA

ENUMERACIÓ I DESCRIPCIÓ
DE LES PLANTES VASCULARS ESPONTÀNIES QUE FINS AVUI HI HA
CONEGUDES I DE LES MÉS IMPORTANTS QUE S'HI CULTIVEN

PER
JOAN CADEVALL I DIARS

Doctor en Ciències Naturals, Llicenciat en Ciències Exactes.
Professor a l'Escola Industrial de Terrassa,
Membre de la «Academia de Ciencias y Artes» de Barcelona.

AMB LA COL·LABORACIÓ DEL

DR. PIUS FONT I QUER

Conservador de Botànica del Museu de Ciències Naturals de Barcelona

VOLUM IV

PUBLICAT A DESPESSES DE LA
INSTITUCIÓ PATXOT

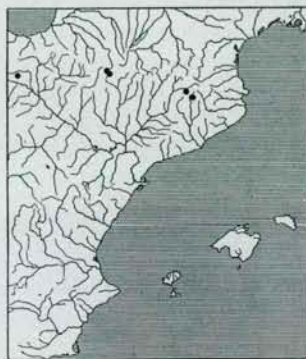
BARCELONA
PALAU DE LA GENERALITAT
MCMXXXII

20

PIUS FONT I QUER

ger (F. Q., 26-VI-1916; in Sennen, *Pl. d'Esp.*, n.º 2918), a 500 m. alt.; Conca de Tremp; a Sant Salvador de Toló (Bub., amb alguna forma *albiflora*), i a Abella, Sant Romà, Vilamitjana i Tremp (Costa), Tremp (Jover!), a 600-700 m.; la Pobla de Segur (F. Q., 5-VII-1918), a 650 m. Vall de la Noguera Ribagorçana: Tolva, a la costa de Vallfúro, i a Llitera (Bub.), a Pont de Muntanyana (Compañó!, 12-VII-1871), a 900 m. alt., Orrit (Cuatrecasas!), entre Sopeira i Areny (Hb. Vayreda!), Sopeira (Bub., Bofill!), Espluga Freda (Bub.), Vall de l'Èssera: Roda, La Puebla i Serraduy (Bub.), entre Graus i Castanesa («satis frequens»; Pujoll, 23-VII-1873).¹¹

Scabiosa graminifolia L., *Amoen. acad.*, IV, 267 (1755); Lge., *Prodr.*, II, 22; Bub., *Fl. pyr.*, II, 28; Cad., *Fl. Cat.*, III, 190. Exsic.: Sennen, *Pl. d'Esp.*, n.º 1194.

Àrea geogràfica de la *Scabiosa graminifolia* a la Península Ibèrica.

salicoides, s'acosta més a la *Scabiosa crenat* típica, d'Itàlia. Per la seva robustesa, però, així com per la grandària dels capitols i pel nombre de nervis de la corona, encara se n'aparta més que no pas aquella. L'exemplar figurat per Roux en les seves *Illustrationes* no és típic; no és cert que l'involucre sigui tan llarg com les flors.

11. BURANI la menciona també a «Orites» (Sopeira, «Orites», Espluga Freda). Potser es tracta d'Orrit, lloc d'aquella rodalia, on CUATRECASAS herboritzà aquesta espècie.

Perenne, de soca ramosa, llenyosa, amb les fulles totes linears, enterissimes, d'1'5-4 mm. d'ample per 2-6 cm. de llarg, les de la base sovint d'1-2 cm., totes llargament connates en una beina de 2-4 mm. i de vores membranoses, subargèntes a causa de llurs nombrosos pèls aplicats. Tiges floríferes de 10-30 cm., llargament nues en les dues cinquenes parts o en el terç superior, gràcils, també cobertes de nombrosos pèls aplicats. Capitols de 20-25 mm., amb les bràctees lanceolades, dilatades inferiorment i amb la mateixa pubescència foliar; receptacle amb pàl·les lanceolato-linears, acuminaes, marcadament carenades, membranoses inferiorment i llargament pubescents a la part superior, sobretot al nervi dorsal i a les vores, que també són cilioses. Involucre amb el tub cobert

Lám. II. — *Scabiosa graminifolia* L., un poc reduïda (E. Sierra Rafols del.).

Les flors de Bolòs i Vigo

La tasca de Pius Font i Quer tingué els seus fruits. El 1984, l'editorial Barcino publicava el primer volum de la *Flora dels Països Catalans*. Els seus autors, Oriol de Bolòs i Josep Vigo, reten homenatge al seu predecessor. En el prefaci escriuen: «El primer lloc entre els botànics moderns que han fet possible la realització de la síntesi present l'ocupa indiscutiblement Pius Font i Quer, el nostre mestre inoblidable». El volum II aparegué el 1990 i el volum III el 1995. Encara s'està treballant en el IV.

La manca d'una síntesi global de la flora dels Països Catalans obligà els autors a la redacció i publicació d'una flora més reduïda en un sol volum. El 1990 es publica la *Flora manual dels Països Catalans*.

La sort buscada i guanyada de Cadevall

Tota aquesta exposició general ha estat destinada a fer comprendre la importància de la *Flora de*

Catalunya de Joan Cadevall. Si finalment es publicaren els sis volums fou gràcies a la preparació, l'engrescament, la tenacitat, la constància i el treball de Cadevall, però també de la sort. Fou una sort guanyada i buscada, que no li treu cap mèrit. Fou la sort de tenir un amic com Àngel Sallent, la sort del suport de l'Institut d'Estudis Catalans i la sort que la resta de l'obra no publicada anés a parar a les mans d'un botànic tan seriós, treballador i respectuós com Pius Font i Quer. Cal repetir-ho: fou la sort que sol acompanyar el treball constant, la tenacitat i la il·lusió, la sort dels qui tenen una dèria i es creuen capaços de dur-la a terme.

ELS SIS VOLUMS DE LA FLORA DE CATALUNYA DE CADEVALL

Ja s'ha comentat la llarga història de la *Flora de Catalunya* de Cadevall. Les dates de publicació dels sis volums foren les següents:

- Volum I 1913-1915
- Volum II 1915-1919
- Volum III 1919-1923 (pàgs. 1-478)

- Volum III 1931 (pàgs. 479-522)
- Volum IV 1932
- Volum V 1933
- Volum VI 1937

Transcorregueren vint-i-quatre anys entre la primera pàgina publicada i la darrera. Poc s'imaginava Cadevall una història tan llarga. Però tampoc no s'hauria cregut que es tractaria d'una edició tan completa i il·lustrada. És realment una gran obra, d'aquelles que es fan molt de tant en tant. Fullejar qualsevol dels sis volums és un plaer i un goig, fins i tot per als no afeccionats a la botànica.

La descripció de les espècies

En la *Flora de Catalunya* de Cadevall es descriuen totes les famílies, gèneres i espècies de les plantes vasculares espontànies a Catalunya. També s'inclouen les plantes cultivades més importants.

A grans trets hi ha tres elements d'informació ben diferenciats:

- Les claus d'identificació.
- Les descripcions de les famílies, gèneres i espècies.

Dues pàgines del volum dedicat al gènere *Scabiosa*, que iniciava la flora dels Països Catalans de P. Font i Quer. Malauradament va ser el primer gènere tractat i el darrer. Aquest catàleg descriptiu havia d'anar acompanyat d'un altre volum amb les claus per a determinar les plantes.

– Dibuix de totes les espècies.

A part, cal esmentar el glossari i un apèndix i els índex.

Les claus d'identificació constitueixen un element essencial per a la consulta de la *Flora*. A qui té una planta i vol saber de quina espècie es tracta, no li serveix de res l'índex. Les claus d'identificació són com una guia per a saber de quina espècie es tracta. Les claus ens porten, per la identificació o exclusió de caràcters morfològics de la planta, cap al seu nom correcte. Es fa sempre mitjançant dues possibilitats, i se n'ha d'escollir una. La correcta ens porta cap a una altra doble possibilitat, i així fins que només pugui ser l'espècie buscada. Pel fet que sempre calgui escollir entre dues possibilitats, s'anomenen claus dicotòmiques.

Hi ha tres nivells de claus: les claus de famílies, les claus de gèneres i les claus d'espècies.

La clau de famílies és la general, inclosa a l'inici de l'obra. Si no sabem a quina família pertany l'espècie buscada, cal començar la recerca per aquesta clau.

Una vegada sabem la família, cal buscar la pàgina de la família en un dels sis volums. A l'inici de cada família hi ha una descripció dels

trets morfològics generals. Segueix la segona clau: la clau dels gèneres. Si d'una família només hi ha un gènere present a Catalunya, no hi ha clau de gèneres.

Després de la clau de gèneres, hi ha la descripció de cada gènere amb les espècies corresponents. Primer hi ha una explicació dels caràcters morfològics generals del gènere, i tot seguit la tercera clau: la clau d'espècies. Quan d'un gènere només hi ha una espècie present a Catalunya, no hi ha clau d'espècies.

A continuació hi ha la informació referent a cada espècie, el cos central de la *Flora*. Després del número, el nom i l'etimologia, hi ha una llarga i detallada descripció morfològica de l'espècie. Es comença pels aspectes generals de la planta, si és anual, biennal o perenne, aspecte de la tija, arrel, brancam i fulles; la descripció de les fulles sol ser completa. Segueix l'explicació minuciosa de l'aparell reproductor: la flor i el fruit.

Després hi ha un paràgraf titulat «geografia», on s'indica la distribució de l'espècie. Primer l'ambient on es fa i després els llocs geogràfics concrets on s'ha trobat, amb la indicació de la persona que l'ha referida, entre parèntesi i d'una manera abreujada, excepte dels indrets que Cadevall ha vist o de referències prou conegudes. Finalment s'indica els mesos de florida.

Si la planta té noms populars, aquests són indicats en un paràgraf titulat «sinonímia», inserit entre l'etimologia i la descripció morfològica.

Les famílies, els gèneres i les espècies són numerades correlativament, fet que facilita la seva consulta. La darrera família (*Selaginellàcies*) té el número 149, el darrer gènere (*Selaginella*) el 861, i la darrera espècie (*Selaginella denticulata*) el 3.177. Després de cada nom de família, gènere i espècie s'indica l'etimologia corresponent.

Els retocs en els tres darrers volums

Com ja s'ha indicat, Cadevall inicià la *Flora de Catalunya* quan

tenia cinquanta-nou anys. En morir, als setanta-cinc, pràcticament l'havia redactada tota, excepte les gimnospermes i els pteridòfits. Quan fou possible reprendre la seva publicació, l'Institut d'Estudis Catalans confià la tasca de direcció i revisió a Pius Font i Quer.

Segons consta en l'advertiment de l'inici del IV volum, les consignes foren clares i expressives. La seva tasca es reduirà a la transcripció del manuscrit original i a la cura dels detalls de publicació. L'original de Cadevall serà conservat íntegrament, adaptant el lèxic a l'ortografia catalana moderna. El respecte al treball fet per Cadevall es portà fins a l'extrem que, malgrat que la grafia dels noms científics, genèrics i de famílies no correctes fos adaptada d'acord amb les normes del Congrés Internacional de Botànica, es conserven els noms de les plantes proposats per Cadevall, encara que no fossin els prioritaris. Fins s'acordà no retocar el text ni quan descobertes posteriors a l'època de Cadevall el facin incomplet o poc exacte. Si es creu convenient, aquest fet es consignava en una nota d'addició o esmena. Alhora es respecta el treball de Font i Quer, tot indicant al final de la nota les inicials F.Q. Heus ací algunes d'aquestes notes a peu de pàgina.

a) Addicions a la sinonímia:

– *Gomphocarpus fruticosus* (arbre de la seda).

«També seder i sedera, sempre pensant en els pèls sedosos de les llavors. (F.Q.).» [vol. IV:95]

– *Cynanchum acutum* (corretjola de bou):

«A l'Urgell, segons Costa, també corrioies bordes; a València, segons Cavanilles, matagós. (F.Q.).» [vol. IV:96]

– *Lavandula vera* i *Lavandula latifolia* (espígol):

«Quan aquesta espècie [*Lavandula latifolia*] i l'anterior [*Lavandula vera*] conviuen en una mateixa localitat, el poble sol distingir-les amb noms diferents. A Bages, per exemple, d'aquesta en diuen barballó, i espígol a la *L. vera*; als Ports de Tortosa espígol i espígola, respectivament. (F.Q.).»

Una pàgina del volum cinquè de la *Flora de Catalunya*, que tracta de dues espècies del gènere *Quercus*: el garri i la surera.

PUBLICACIONS DE L'INSTITUT DE CIÈNCIES

Cupulíferes.

G. 639. *Quercus*.

2.424. — *Q. coccifera* L.

(perquè porta un còccid, el quermà.)

Sinonímia. — Còccid, garri; cast., cosoja; fr., chêne au kermès.

Arbust de 0,5 a 2 m, molt ramificat, fulles ovades o bé oblongues, curtament peciolades, dentades espinoses, d'un verd clar, glabres, molt coriàcies, persistents dos o tres anys, aments curts, glabres, fruit subglobul, cúpula hemisfèrica, erigida d'escames agudes, rígides, quasi vulnerants, pubescentes, dretes, les inferiors reflexes, gla ovoides, poc excavats, estriada.

Geografia. — Freqüent als costers i vessants arides de la zona interior i part de la mitjana. Litoral, Vallès, Penedès, Segarra, Urgell, d'on remunta fins a l'Alt Pirineu. — Alt. Mag. R. D. Alt. Set. de l'any següent.

2.425. — *Q. suber* L.

(és el nou llavi de l'alzina surera, emprat per Boluín en sentit genèric.)

Sinonímia. — Alzina surera, surro; cast., alcornoque; fr., chêne-liège.

Arbre de 2-15 m, d'escorça suau, molt gruixuda i fesa longitudinalment, amb branques grisesques tomentoses, fulles ovato-oblongues, enteres, ± dentades mucronades, peciolades, verdes i glabres per sobre, blanques tomentoses per sota, amb 5-7 nervis bastant marcats per banda, persistents dos anys, aments llargs, peluts, fruit subglobul, cúpula el·líptica, gris tomentosa, d'escames poc sortides, les superiors dretes i més llargues, gla terminada en una petita punta, totalment peluda.

Geografia. — Terrenys silíceus de la zona litoral i part de la mitjana. Vallès, des de can Font de Guà fins al nord de Terrassa; Ribesaltes, al peu de S. Llorenç del Munt, Montseny i comarques gironines, on abunda sobretot a la zona baixa. — Alt. Mag. R. D. Oct.-Des.

PUBLICACIONS DE L'INSTITUT DE CIÈNCIES

Gènere 641. — FAGUS L.

(Es el nom llatí del faig, emprat per quasi tots els autors prelinneans.)

Aments globulosos, pedunculats, pènduls, perigoni acampanat, fes en cinc lòbuls, 10-20 estams exerts, flors femenines en nombre d'1-3 dins d'un involucre urceolat, quadrilobat, perigoni pelut, laciniat, cúpula llenyosa, ericada d'espines blanques, quadrivalva, amb 1-3 glans trígones. Arbres de gran talla, de tronc recte i branques obertes, que formen una copa ovato-oblonga, frondosa, fulles ovades, enteres o subsinuato-dentades, primes, pestanyoses buan són joves, consistents, nervades i glabres en fer-se adults.

2.432. — F. silvatica L.

(del llatí silvaticus, silvestre, perquè forma boscos.)

Sinonímia. — Faig; cast., haya; fr., hêtre.

Geografia. — Montseny, a la zona compresa entre la del castanyer i la de l'avet; boscos de Montoliu, Guàrdies, Ribes, Rebot i altres llocs del Bergadà. — És l'arbre dominant, com diu Zetterstedt, entre els 1.000 i els 1.300 m. — Abr.-Maig. fl.: Jul.-Ag. fr. 6).

(1) Al Montseny puja fins a 1.700 m i envolta els avets per totes bandes; entre els castanyers i els faigs hi sol haver un pis de poca amplada de roures. A Catalunya és un arbre prou comú i perenne, que ateny els seus límits meridionals al Montsec, Bergadà i Montseny. N'hi ha una reduïda colònia als Ports de Tortosa, on es conserva com una reliquia. (F. Q.)

174

[vol. IV:318]

— *Lavandula pedunculata*:

«A Prades "tamborino". (F.Q.).»

[vol. IV:320]

b) Esmenes i addicions a la geografia:

— *Nerium oleander* (baladre):

«Aquesta planta fou citada de Tarragona per Colmeiro, i de Cardona per Riba, ex Colm. Aquestes dues cites no han estat confirmades fins ara, i l'última és inversemblant. Sembla que no passa l'Ebre cap ençà. És abundant a les torrenteres transibèriques, al peu de les muntanyes de Caro, tal, per exemple, a Xerta. (F.Q.).» [vol. IV:90]

— *Vinca minor* (vincapervinca), de la qual Font afirma d'una manera molt contundent:

«De cap manera pot acceptar-se el parer de Cadevall pel que fa referència a la distribució d'aquesta

espècie a Catalunya, que suposa general aquí, sens dubte suggestiu per Costa. L'Herbari Cadevall conté un sol exemplar determinat com a *V. minor* i és *V. difformis* Pourr. L'espècie general a Catalunya és aquesta darrera... Aquest és un dels pocs errors de la Flora Catalana de Costa. (F.Q.).» [vol. IV:92]

— *Lavandula stoechas* (cap d'ase):

«No és pas tan general com suposa Cadevall: aquesta *Lavandula* falta en la major part de les terres calisses argilo-calisses de Catalunya. (F.Q.).» [vol. IV:320]

— *Micromeria filiformis*, inclosa per Cadevall i de la qual només indica la seva presència a les Balears, Font i Quer hi insisteix per evitar errors d'interpretació:

«Aquesta espècie de les Balears i Pitiuses manca a la Península. Cadevall la va incloure en la Flo-

ra, tal vegada sospitant que podria ésser descoberta a Catalunya. (F.Q.).» [vol. IV:339]

— *Paspalum vaginatum*:

«També a Lleida, a les vores del Segre, on forma gespa densa. (F.Q.).» [vol. VI:139]

— *Sporobolus tenacissimus*:

«Infesta com mala herba els herbes de la baixa Catalunya silficia, a Blanes, Tordera, Martorell de la Selva, Caldes de Malavella, Sant Feliu de Guíxols, Calonge, etc. (F.Q.).» [vol. VI:164]

c) Esmena errors

— *Trisetum loeflingianum*:

«Les glumes no són pas iguals, com afirma Cadevall, sinó ben diverses per llur longitud i per llur forma, com s'indica en el gravat. La gluma superior, ampleament lanceolada, és dos terços més llarga que la inferior, linear lanceolada i molt aguda. (F.Q.).» [vol. VI:197]

d) Aclariments terminològics:

— *Gomphocarpus fruticosus* (arbre de la seda). Aclareix el significat d'espínulos.

«Espínuloses, és a dir, a penes espinoses, de cap manera vulnerants. (F.Q.).» [vol. IV:94]

ELS AUTORS DE LA FLORA DE CATALUNYA

Joan Cadevall i Diars consta com l'autor de la *Flora de Catalunya*. D'ell és la idea i bona part de la primera redacció. Però ell sol no hauria elaborat una flora tan ben feta i, sens dubte, no l'hauria pas acabada.

Qui era Cadevall i com va ser la seva vida ja s'exposa en d'altres articles. Ara només presentem un apunt en relació amb l'actitud de Cadevall respecte a la seva gran obra, la *Flora de Catalunya*.

Tal com ja s'ha indicat, Cadevall escriu a Carlos Pau que es creu l'únic capaç d'emprendre aquesta tasca. Pot semblar que Cadevall era una mica presumptuós, i la veritat és que ho era força. Com a mostra d'aquest tarannà, reproduïm un fragment d'un text que va escriure Pius Font i Quer en recordança de Cadevall en el moment de la seva mort (BICHG:

Una pàgina de la Flora de Catalunya, de Joan Cadevall dedicada al faig. En la nota al peu de pàgina, P. Font i Quer, dona unes precisions i noves dades sobre la seva àrea de dispersió a Catalunya.

FLORA DE CATALUNYA

Gènere 841. — PHYLITIS HILL.

(De phyllon, nom grec de la llengua de cérvol.)

Sorus paral·lels entre ells, cada dos formant una sola línia obliqua al raquis, amb un indusí llarg i lineal a cada costat. Herbes perennes, de talla mitjana i frondes homomorfes, lanceolades, amb la base sagitada, cordiforme o auriculada, enteres.

Frondes lanceolades, lingüiformes, persistents, cordiformes a la base i amb dues aurícules arrodonides i convergents.

3.125. Ph. Scolopéndrium.
Frondes marcescentes, sagitades a la base, amb dues aurícules agudes i divergents. 3.126. Ph. Hemionitis.

Phyllitis scolopendrium

3.125. —Ph. Scolopéndrium (L.) Newman — Aspidium Scolopéndrium L. — Scolopéndrium officinale DC.

(del grec skolopéndrion, llengua de cérvol, perquè hom hi ha volgut veure alguna retinença amb l'escolopendra o centcomes).

Sinonímia. — Herba melsera, llengua de cérvol; cast., lengua de cérvolo, lengua cervina; fr., langue de cerf, herbe à la rate.

Perenne, de rizoma curt i frondes nombroses, de 25-60 cm, lanceolades, linears lanceolades o lingüiformes, glabres, enteres, d'un verd viu, un poc lluntes, persistents, truncades a la base, que és cordiforme i amb el sinus tancat per les dues aurícules arrodonides i convergents, pecíol molt més curt que la meitat del limbe, escamos, sorus linears, de 8-18 mm de llarg.

Geografia. — Balmes, coves, avencs, pous, penyals i barrancans ombriols, so-hretot en terrenys calcaris, de la major part del país, fins a 1500 m al Pirineu; falta o és molt rara a l'Urgell, Segrià, Les Garrigues, etc., de la banda occidental, seca, de Catalunya. — Maig-Octubre.

331

Una pàgina de la Flora de Catalunya, de Joan Cadevall, dedicada a una falguera: la llengua de cérvol.

21:196-197, 1921). Font explica les seves primeres i les darreres trobades amb Cadevall, i exposa d'aquesta manera la seva opinió:

«La seva recança era la "Flora de Catalunya". Tenia la pròpia convicció del seu valer i de la vàlua del seu arxiu de dades sobre les plantes catalanes. D'En Cadevall podrà dir-ne tothom els millors elogis, però no crec que ningú pugui dir que era modest. Altres que ho volen semblar tampoc ho són; però ell, no cregué ni en la necessitat de semblar-ho. Savia que era a Catalunya la màxima autoritat botànica, i volia deixar-nos la seva obra de depuració i d'enriquiment de la "Flora de Catalunya".

En totes les converses postreres parlava sobre aquest punt, i un dia de goig em digué l'acord de l'Institut de Ciències de publicar-li la seva Flora, amb caràcter monumental, amb gravats per a totes les plantes i amb làmines de color. Era el moment arribat de la consagració de l'obra d'En Cadevall, quan tot era apunt per a la florida en la literatura científica catalana de l'obra de tota sa vida dedicada a l'estudi de les plantes nostres.»

Font acaba la recordança amb aquesta frase: «...aquell home no modest, però convençut de la seva

vàlua que fou en vida Joan Cadevall i Diars».

Cadevall començà a redactar la flora en castellà, segurament amb un estil semblant a la flora de Costa, més completa i actualitzada en continguts i plantejaments. Foren els membres de la Secció de Ciències de l'Institut d'Estudis Catalans els qui donaren forma al text de Cadevall i procuraren que fos atractiu pel seu estil i els gravats de cada espècie. Sense la iniciativa i el suport d'aquests estudiosos, ara no tindríem la Flora de Catalunya.

La col·laboració d'Àngel Sallent

El col·laborador més lligat a la redacció de la Flora fou Àngel Sallent, i així consta en la portada del llibre: «amb la col·laboració d'Àngel Sallent y Gotès...».

Àngel Sallent i Gotès (1859-1934) era doctor en Farmàcia i membre corresponent de l'Acadèmia Espanyola. Escriví la Flora del Pla de Bages (Barcelona, 1905), però curiosament aquesta obra no surt consignada en la Flora de Catalunya de Cadevall. Aquest fet pot sorprendre, però cal tenir present que més tard Pius Font i Quer redactà Ensayo Fitotopográfico de Bages (Maó, 1914), on s'inclouen les dades del treball de Sallent. Sigui com sigui, Sallent fou col·laborador lingüístic en l'obra de Cadevall Elements de botànica popular, de la qual el mateix autor diu: «ab tot no se'ns oculten certes deficiències de llenguatge y lo molt que deuran fer nostres successors per a depurar-lo de tota influència estranya».

Cadevall, ben segur d'ell mateix, era conscient de les limitacions del seu entusiasta amic i col·laborador Sallent, un dels companys més fidels en les excursions de Cadevall. Malgrat això, Cadevall compta amb ell per a la redacció de la gran Flora. Sallent és el col·laborador lingüístic en els tres primers volums. Si es comparen amb els tres restants es nota una millor perfecció de llenguatge en els tres darrers, influenciada per la labor depuradora de Pompeu Fabra.

Sallent s'havia especialitzat en l'estudi de les etimologies. Segurament fou

per la seva iniciativa que a la Flora de Catalunya de Cadevall es dedicà especial atenció a les etimologies dels noms genèrics i específics.

Sallent treballà amb Cadevall en d'altres treballs de divulgació científica, publicats en l'Arxiu del Centre Excursionista de Terrassa.

Alguns parlen de Sallent com del filòleg doblat de naturalista. Va escriure Noms de bolets en català (Butlletí de Dialectologia Catalana, 1916) i dos extensos vocabularis: Els noms dels ocells de Catalunya (1922) i Els noms de les plantes (1929).

Font i Quer considera Sallent com un erudit de la botànica sistemàtica i folklòrica, i que tenia la dèria d'esmenar tota mena de publicacions. Qualsevol full imprès, un calendari, el reclam d'un específic, un anunci de diari, tot, mentre tingués relació amb la botànica, es trobava guardat als seus llibres i sempre ple de correccions i de notes.

La col·laboració de Pius Font i Quer

Però Cadevall no pogué veure publicada més de la meitat de la seva flora. La tenia gairebé tota escrita. Li van quedar les gimnospermes i els pteridòfits, que van escriure Pius Font i Quer i Werner Rothmaler, respectivament. Però fou Pius Font i Quer el que realment prengué el control i la responsabilitat de la publicació de la Flora després de la mort de Cadevall.

Pius Font i Quer conegué Joan Cadevall de ben jove, quan encara estava en l'aprenentatge de les beceroles botàniques. Font veu Cadevall com un mestre rigorós, exigent i molt segur d'ell mateix. Cadevall malfiava de les paraules dels seus col·laboradors i aprenents, només es creia les troballes quan se li portava una mostra o plec d'herbari. Tot això va donar confiança a Pius Font i Quer, el qual respectà sempre el seu mestre. És des d'aquesta perspectiva que cal interpretar l'actitud de Font envers la publicació de la Flora de Catalunya un cop mort Cadevall. Font fou extraordinàriament res-

pectuós amb el projecte del seu mestre, treballant de ple perquè es publicués en la seva totalitat.

Cal recordar que Pius Font i Quer tenia un ambiciós projecte de noves flores. Les va començar, primer una de la Mediterrània Occidental, després de tota la península Ibèrica, també dels Països Catalans i finalment de Catalunya. Tot ho va començar, però no en va poder acabar cap. No tingué tanta sort com Cadevall. Cadevall tingué la sort del deixeble respectuós.

Font i Quer tingué cura de la revisió dels tres darrers volums i de les darreres pàgines del tercer, però no modificà res del text original de Cadevall. Féu breus anotacions d'esmenes i addicions a peu de pàgina i completà la sinonímia catalana i castellana i la totalitat de la francesa. A més, va escriure els aclariments etimològics dels

noms de famílies, gèneres i espècies. Redactà el capítol de les gimnospermes i, amb la col·laboració de Rothmaler, el dels pteridòfits. També redactà un excel·lent i extens glossari il·lustrat de mots tècnics emprats en la *Flora de Catalunya* (vol. VI: 375-420), amb un breu apèndix dels mots incorrectes utilitzats en els primers volums.

La col·laboració de Werner Rothmaler (1908-1962)

L'alemany Werner Rothmaler, fill de pagesos, va néixer a Sangerhausen, prop de Weimar, el 20 d'agost de 1908. Després d'haver estudiat a Jena i a Berlín-Dahlem, va venir a Espanya a fer la seva tesi doctoral amb l'estudi de la flora del nord-oest de la pe-

nínsula Ibèrica. Instal·lat a Ponferrada, vingué a Catalunya en ocasió del viatge del professor Braun-Blanquet i la SIGMA a terres catalanes entre el 31 de març i el 10 d'abril de 1934. Aleshores entra en contacte amb Font i Quer, amb qui tindrà poc més de dos anys d'intensa col·laboració.

Rothmaler s'havia quedat sense la pensió d'estudi que rebia d'Alemanya i decidí quedar-se a Barcelona, ja que la Universitat Autònoma el vanomenar recol·lector de plantes de la Facultat de Farmàcia. I comença a recórrer Catalunya. L'estiu de 1934 herboritza a les valls de Boí i d'Espot. Més tard surt amb Font i Quer cap al nord-oest de la península Ibèrica, on porten intenses campanyes d'herboritzacions. Amb la guerra civil espanyola es trenca la seva relació directa amb els botànics catalans.

Rothmaler tenia una gran preparació botànica i una gran visió biogeogràfica. Es va entendre força bé amb Font i Quer, juntament amb qui realitzà nombroses exploracions i escriví diversos treballs. Durant el temps que fou a Espanya publicà sobretot a la revista *Cavanillesia*.

Rothmaler redactà el 1935 el capítol dels pteridòfits, que posteriorment Font revisà i completà a causa de la seva absència.

Una pàgina de la Flora de Catalunya, dedicada al teix. Com sempre que amplia les dades de Cadevall, P. Font i Quer afegeix al peu de pàgina les seves aportacions.

PUBLICACIONS DE L'INSTITUT DE CIÈNCIES

Família 140. — TAXÀCIES LINDL.

(Del gènere *Taxus*.)

A Catalunya aquesta família no està representada sinó pel gènere i l'espècie següents:

Gènere 834. — TAXUS L.

(Nom llatí del teix.)

Flors masculines solitàries o geminades, axil·lars, amentàcies, subglobuloses, petites, envoltades de bràctees a la base, estams constituïts per una escama peltada amb 5-8 sacs pol·línics en la cara interna, flors femenines reduïdes a un sol òvul a l'extrem d'un curt ramell axil·lar guarnit de nombroses bràctees estèrils imbricades, sement ovoïde, endurida, rodejada per una cúpula carnososa, sucosa, d'un vermell viu. Arbust o arbre dioic, de tronc gruixut, poc resinós, i copa d'un verd fosc, amb les fulles alternes, breument peciolades, disposades en dos rengles per torsió dels peciols, linears, mucronades, lluints, pàl·lids en llur cara inferior, d'un verd molt més obscur per sobre.

3,107. — *T. baccata* L.

(*baccatus*, en llatí, vol dir guarnit de baies, en aquest cas havent pres per tals les cúpules bacciformes dels exemplars femenins.)

Geografia. — Penys i barrancades cara al Nord, obagues encinglerades o rocoses de les muntanyes, majorment en terrenys calcaris, des de la Font del Teix, al Montsià, i altres indrets de la costa, fins al Pirineu, quasi sempre en escàs nombre d'individus. — Fl., març-abril; sem., estiu del mateix any (1).

(1) Al bar de la Guàrdia, a la banda Nord del Montsià, d'Ager, l'any 1941 emírem un exemplar de teix amb el tronc de tres metres de circumferència a un de la base. És el més gros que hem observat a Catalunya.

EPÍLEG

En diversos comentaris sobre la *Flora de Catalunya* de Joan Cadevall he trobat la frase: «antiquada des del moment de l'aparició del primer volum». Hi estic totalment d'acord. Però quina flora d'aquell moment no apareixia ja antiquada? I les d'ara? Uns comentaris semblants he sentit, i llegit, de la flora d'O. de Bolòs i J. Vigo, que encara no ha estat publicada del tot. Quantes flores de Catalunya s'han publicat des de l'aparició del primer fascicle de la Flora de Cadevall, el 1913? Llevat de les flores d'O. de Bolòs i col·laboradors, no en conec cap. Aleshores, benvinguda l'«antigalla» escrita per Cadevall.

Cadevall tenia com a objectiu

FLORA DE CATALUNYA

Gènere 707. — GOODYERA R. Br.

(Gènere dedicat a John Goodyer, botànic anglès del segle XVII.)

Flors blanques, petites, en espiga helicoidal unilateral, curta, densa, pubescent glandulosa, bràctees lanceolades acuminades, més llargues que l'ovari, tèpals connivents en tub a la part inferior formant un angle quasi recte amb l'ovari, tèpal extern mitjà horitzontal i aplicat als dos laterals interns un poc estesos, label també estès, no contret en la seva part mitjana ni esperonat, fortament gibós a la base, amb el limbe breument prolongat en llengüeta acanalada, recorba cap baix, ovari dret, atenuat en pedicel retort. Rizoma articulats, prim, ramificat, serpentejant, estolonífer, tija d'1-2 dm, ascendent, prima, flexuosa, pubescent sobretot a l'apex, fulles verdes, amb nervis vermellinosos, anastomosats, formant un conjunt reticulat, les inferiors ovades agudes, bruscament contretes en pecioli embeïncador, les caulinars lanceolades linears, aplicades a la tija, bracteiformes.

2.636. — *G. repens* R. Br. — *Neottia repens* Swartz

(pel rizoma serpentejant.)

Geografia: — Boscos de les muntanyes, entre la pinassa: Vall d'Aran, bos de Barceuh, r. (Llenç, jul. 1908, Legit); grups ombrosos de Salix, avetons de Luchon (Lap., p. 353); Bac de Fos, sota el Coll de Bareix (C. et S.); Pireneus (Camp, Rosny). Nova per a Espanya. (*)

(*) Abunda a la zona nival del Pic de l'Ara, en comença a florir a mitjan juliol (J. Q.).

363

Una pàgina del volum cinquè de la Flora de Catalunya, en la qual hi ha descrita una orquídia dels boscos subalpins. Al peu de la pàgina hi ha una nota de P. Font i Quer que afegeix una nova localitat d'aquesta espècie.

principal elaborar una nova flora, volia actualitzar, completar i renovar la flora del seu mestre Costa. Carlos Pau el va ajudar a plantejar una obra descriptiva i amb claus dicotòmiques d'identificació. La Secció de Ciències de l'Institut d'Estudis Catalans hi donà forma d'obra monumental. L'amic Sallent li va traduir els textos i els donà estil, i el seu deixeble Font li assegurà que es completés i es publicqués l'obra sencera després de la seva mort.

La *Flora de Catalunya* és una típica obra monumental de la darrerietat del segle XIX i inici del XX, encara que el darrer volum aparegués el 1937. Durant tot el segle XX, els botànics i aficionats a les plantes vasculars de Catalunya han tingut aquesta obra de referència. Només a partir de 1984 es pot disposar del primer volum, de quatre, de la nova *Flora*, i el 1990 es publica una flora completa abreujada.

L'escassetat d'exemplars disponibles de la *Flora de Catalunya* de Cadevall i el seu preu han estat unes limitacions reals per als qui començaven en l'aprenentatge botànic. Algunes flors franceses, com les obres de Fournier, eren més a l'abast de tothom. Aquesta segurament ha estat la causa que

molts estudiosos de la segona meitat del segle XX hagin utilitzat ben poc, o gens, l'obra de Cadevall. Ha estat una llàstima. L'argument que es tractava d'una obra antiquada és una excusa de mal pagador.

L'elaboració de la *Flora de Catalunya* ha estat un procés llarg i difícil, amb etapes dures que ni el mateix Cadevall no va poder veure del tot. Cadevall fou un botànic solitari, convençut del seu paper en la botànica catalana, ordenat i rigorós. Potser només d'aquesta manera podia assolir els objectius proposats i seguir la seva dèria. Ningú més no ha fet un treball semblant que s'hagi acabat i publicat. Ni Pius Font i Quer, també molt rigorós i ordenat, fins molt més ben preparat botànicament, però més obert i amb més objectius i projectes, no ha pogut assolir aquesta fita.

Gràcies a la *Flora de Catalunya* de Cadevall molts estudiosos hem pogut disposar d'una obra de referència, amb claus dicotòmiques, excel·lents descripcions morfològiques i explicacions ecològiques, fenològiques i geogràfiques. Per a les espècies ibèriques aquesta obra ha tingut un especial interès, ja que no es trobaven normalment en les flors franceses.

Bibliografia

- BOLÒS, A. de & BOLÒS, O. de (1968). Biografia de P. Font Quer. *Collectanea Botanica*, VII(1): 3-45. Barcelona.
- BOLÒS, O. de (1969). La botànica als Països Catalans durant els darrers decennis. *Treballs de la Societat Catalana de Biologia*. XXVI: 87-113. Barcelona.
- BOLÒS, O. de (1969). Los estudios taxonómicos y florísticos en Cataluña. V *Símpoio Flora Europea* (20-30/05/1967): 295-300. Sevilla.
- BOLÒS O. de & VIGO, J. (1984-). *Flora dels Països Catalans*. Barcino. Barcelona. 4 vols., I (1984): 736 p., II (1990): 919 p., III (1995): 1230 p., IV (en premsa).
- BOLÒS, O.; VIGO, J. MASALLES, R. M. & NINOT, J. M. (1990). *Flora manual dels Països Catalans*. Pòrtic. Barcelona. 1.233 p.

CADEVALL I DIARS, J. (1892-1900). *Flora del Vallès. Memòries de la Real Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona*, 2: 1-131. Barcelona.

CADEVALL I DIARS, J. (1915-36). *Flora de Catalunya. Enumeració y descripció de les plantes vasculars espontànies de l'antic principat fins avuy conegudes y de les més importants que s'hi cultiven*. Institut d'Estudis Catalans. Barcelona. 6 vols. I: 432 p., II: 470 p., III: 522 p., IV: 481 p., V: 454 p., VI: 441 p.

CAMARASA, J. M. (1989). *Botànica i botànics dels Països Catalans*. Enciclopèdia Catalana. Barcelona. 269 p.

COLMEIRO, M. (1846). *Catálogo metódico de plantas observadas en Cataluña*. Vda. e h. A. Calleja. Madrid. 176 + 132 p.

FONT I QUER, P. (1921). En Cadevall ha mort! *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural*, XXI: 195-198. Barcelona.

FONT I QUER, P. (1921). El Dr. Cadevall i la seva obra. *Junta de Ciències Naturals*. Barcelona.

FONT I QUER, P. (1922). A la bona memòria d'en Joan Cadevall, l'autor de la *Flora del Vallès*. *Arxius del Centre Excursionista de Terrassa*, 2a. època, IV: 35-39.

FONT I QUER, P. (1934). Necrologia de Joan Cadevall i Diars. *Memòries de l'Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona*, 3a. època, XXIII (18): 361-380.

FONT I QUER, P. (1935). El Doctor Àngel Sallent com a botànic. *Arxius del Centre Excursionista de Terrassa* (2a. època), XVII: 117-118.

FONT I QUER, P. (1943). Los estudios botánicos en la provincia de Lérida. *Ilerda*, I: 214-285. Lleida.

FONT I QUER, P. (1962). Werner Rothmaler (1908-1962). *Collectanea Botanica*, VI(1-2): 373-375. Barcelona.

GARGANTA I FÀBREGA, M. de (1934). En recordança, Àngel Sallent. *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural*, XXXIV: 310-312. Barcelona.

WILLKOMM, M. & LANGE, J. (1861-80). *Prodomus Florae Hispanicae*. Typ. E. Schweizerbart. Stuttgart. 3 vols.

Norbert Font i Sagué i el desert

Rafael Battestini

Enguany celebrem el centenari de l'Espeleologia a Catalunya; mossèn Norbert Font i Sagué en fou el més entusiasta iniciador. Per aquest motiu ens ha interessat repassar un llibre escrit per ell a començaments de segle i en el qual exposa les impressions que li van inspirar el Sàhara, el desert per antonomàsia, i la seva gent.

Es tracta de *Quadros del Sàhara. Impressions d'un viatge a Río de Oro*, editat pel «Vicariat General de la Diocesis de Barcelona», imprès per l'Estamperia del Sagrat Cor, carrer del Bisbe 4, a «Imprenta i Litografia J. Cunill», Universitat 7, amb l'autorització de Ricard, «Bisbe d'Eudòxia», donada el 7 de desembre de 1904.

La primera notícia que vaig tenir d'aquesta obra fou en el llibre *Seducions de Marràqueix*, de Josep Piera, el protagonista hi confessa que: «No recordava haver sentit parlar mai d'aquest mossèn Norbert Font i Sagué, ni com a personatge ni com a escriptor» (!).

A la biblioteca del Centre hi tenim *Quaderns del Sàhara*. És un llibre «de butxaca», amb 84 pàgines, dividides en 16 capítols, amb títols tan suggestius com els que hi ha a continuació.

«El meu guía»: en realitat dos, Bushiman i Lasenhy; el primer és el més interessant, «el guía inseparable», «alt, ben cepat, de muscles de ferro, capaços d'escanyar un lleó».

«Les gaceles»: fràgils i àgils, fugisseres, en ésser caçades es vessa la seva sang, «emportant la blanca sorra».

«L'esclau fugitiu»: un negre que pot ésser caçat i convertit en un objecte pel primer «home lliure» que el trobi, fet que revolta el sacerdot i europeu.

«Borratxera de sol»: un sol que «tenia per l'astre de la vida, sens pensar que ho podia ser de la mort».

«Els núvols de sorra»: aixecats pel vent calent del desert que bufa «com si s'hagués obert la portella d'un forn caldejat».

«La nit»: al desert és única; «he vist i he sentit nits de lluna dalt del cim dels Pirineus, al fons de feréstecs congostos, en alta mar tant en temps de calma com en desfeta tempestat; però cap m'ha gestionat tant com la nit en el desert».

«La oració del guía»: l'ombra de Bushiman, resant amb els braços estesos, evoca la Creu de Crist en l'autor, que també es posa a resar.

«Les aurenets»: van de pas cap a terres menys feréstegues.

«La esclava»: es diu Mambruca, és negra i jove, està al costat d'un pou «mig cobert amb un *jaique* fet de parracs» i duu «dues pells de gasela per omplenar-les d'aigua».

«Els golletes»: són els nens del desert, «allí havien nascut, allí vivien i allí moriran, segurament sens veure may més que cel y sorra»; són «tan miserables, tan riallers, tan felissos», «ja m'en rich jo del més espavilat xaval de la nostra terra».

«La tomba»: una tomba solitària al desert inspira un seguit de reflexions, ja que «un fossar sempre fa respecte fins al més despreocupat», «una tomba sensa flors i sensa un símbol que s'aixequi per

damunt de la matèria fent pensar en quelcom superior, no sembla una tomba»; «¡una tomba en mig d'aquell desert! ¡quina nota més trista!».

«El camell»: avança parsimoniosament, «¡y quina passa més majestuosa pero quin balanceig més horrible!».

«El miratge»: enganya i sembla aigua, «no hi vagis amo»...

«El reyne»: és la tenda on viu la gent del desert, els tuaregs en diuen *jaima*.

«La caravana»: Que «venia de lluny, de molt lluny, al pas dels camells carregats de mercaderies... una caravana que marxa enllà d'allà... Després..., res..., la calma del desert omplenant-ho tot...».

«La fi del desert»: és la costa de l'Atlàntic, una immensitat que en voreja una altra, «¡que petit se troba un home devant tanta immensitat!».

La Gran Enciclopèdia Catalana ens recorda que Norbert Font i Sagué, 1874-1910, geòleg, espeleòleg i escriptor, fou ordenat sacerdot el 1900; llicenciat en ciències naturals, el 1902 fou comissionat per a trobar aigua potable a Río de Oro. També fou soci, un dels més il·lustres, del Centre Excursionista de Catalunya.

L'esmentat llibre és fruit de les impressions que el desert va transmetre a un científic, agut observador, home de fe, amant de la natura i sensible; unes impressions molt profundes que no van impedir una valuosa tasca.

Quadros del Sàhara està dedicat a Joan Antoni Güell i López, segon comte de Güell i tercer marquès de Comillas, que contribuï que Norbert Font i Sagué fos comissionat a Río de Oro.

El llibre està escrit en un català força correcte, encara que no segueix unes normes lingüístiques, que no foren establertes fins més tard.

L'autor es justifica dient que:

«La ciència no està pas renyida amb l'art; y per això, com a passatemp o esbarjo, escrivia les impressions rebudes en el mateix full de cartera que contenia números y dades».

Aquestes impressions tenen tota la vàlua d'ésser espontànies i de primera mà, en ser anotades directament.

Hem d'estar totalment d'acord amb Josep Piera quan diu: «El llibre en qüestió era una joieteta que m'havia de captivar amb el lirisme auster del seu estil, d'una prosa culta, potent i humil, com el paisatge i la humanitat del desert»...

Crònica d'una temporada dedicada a la mineria

Francesc Beato i Vicens

El Grup de Ciència i Tècnica ha dedicat la temporada de 1996-97 a visitar indrets d'interès miner a Catalunya.

A partir del mes d'octubre de l'any passat i fins al juny d'enguany programà nou excursions visites a antigues instal·lacions mineres i tres conferències a càrrec de destacats geòlegs, que ens informaren amb tot detall de diferents aspectes i possibilitats mineres del nostre país. Per a mantenir una constant que ha estat present des de l'inici del grup, les activitats ambientals, es programà una visita a un abocador i, també fora del cicle dedicat a les mines, unes visites a l'Espai FECSA, de Barcelona, i a les centrals hidroelèctriques de Cabdella i Sallente-Estany Gento.

El dijous 3 d'octubre s'inicià el cicle amb una conferència a càrrec de Josep M. Mata-Perelló, doctor en geologia, que ens parlà de les possibilitats mineres de Catalunya.

El dissabte 5 d'octubre excursió visita a les mines prehistòriques de Gavà, una de les explotacions en galeria més antigues d'Europa, d'on s'extreia variscita, mineral emprat per a confeccionar joies. Després anàrem a peu fins al cas-

tell d'Eramprunyà, passant per l'ermita de Bruguers.

El dissabte 23 de novembre visitàrem les antigues mines de plom de Bellmunt del Priorat, on vam fer un recorregut per les galeries acompanyats per l'alcalde de la població, Joaquim Torner, i un grup d'antics minaires. Aquest dia també hi hagué una curta caminada a l'entorn de l'ermita troglodítica de Sant Gregori de Falset.

El dissabte 25 de gener el dedicàrem a visitar les importants mines de sal gemma de Cardona i la muntanya de Sal. Fórem acompanyats per l'alcalde de Cardona, Maria dels Àngels Gassó, i el regidor de Cultura. Vam fer un recorregut per les instal·lacions exteriors de la

Mina Nieves i baixàrem fins a la base de la muntanya de Sal, on s'ha obert una galeria, que visitàrem —encara no eren obertes al públic—, on la sal de diversos colors i les estalagmites constitueixen unes formacions de gran bellesa. Es completà el dia amb una caminada fins al Palà de Torroella, antiga colònia tèxtil situada al costat del Cardener. Al matí, abans de la visita a la mina de Cardona, vam anar a l'Escola Universitària Politècnica de Manresa, on hi ha instal·lat el Museu de Geologia Valentí Masachs, on fórem atesos pel doctor Mata-Perelló, que ens explicà amb detall les interessants i didàctiques vitrines d'aquest Museu.

El dijous 20 de febrer, a la sala d'actes del Centre, el doctor en geologia i catedràtic emèrit de la Facultat de Geologia de la Universitat de Barcelona Oriol Riba i Arderiu, ens va oferir una conferència sobre les explotacions petrolíferes a Catalunya, que serví com d'introducció a la visita a les antigues mines de petroli de Riutort, del Berguedà, una excursió realitzada el dissabte 22 de febrer. Aquesta excursió visita consistí en un recorregut per diversos indrets relacionats amb l'explotació d'esquistos bituminosos o disodila, d'on per destil·lació s'obtenia petroli. La primera parada fou en el complex industrial de cal Més-xic, de la vila de Bagà, antiga retorta per a produir el preuat líquid. Tot seguit ens traslladàrem fins a la boca de la mina de Riutort, al terme municipal de la Pobla de Lillet, on poguérem veure, regalimant

Al massís del Canigó, a la part alta de la vall de Vallmanya, hi resten les antigues construccions del poblat miner de la Pinoso, un altre indret que vam conèixer en aquest cicle dedicat a la mineria.
Foto: Xavier Hernández.

VIDA DEL CENTRE

de les parets de la galeria, petroli líquid. No lluny de la boca de la mina, observàrem les restes, pel que sembla, d'una altra instal·lació industrial similar a la de cal Més-xic. A la tarda visitàrem, a la Pobla de Lillet, el bonic jardí Artigas o Parc de la Magnèsia, creat el 1905 per un deixeble de Gaudí.

A conseqüència d'aquesta visita, el Centre va adreçar un escrit a l'alcalde de Bagà, en el qual ens interessàvem per l'antiga retorta de cal Més-xic. La resposta per part de l'Ajuntament de la vila fou molt positiva, perquè iniciaren immediatament les gestions per a salvar l'antic edifici industrial.

El dissabte 1 de març vam fer un nou recorregut per les guixeres de Vilobí del Penedès, on, acompanyats pel doctor Mata-Perelló, visitàrem el museu particular de Josep Rovira i Sendrós, dedicat a la geologia i especialment al guix. Prosseguírem el nostre recorregut pel Penedès, fins a les proximitats de Pontons, on entràrem en una mina d'on s'extreia blenda esfalerita (sulfur de zinc) i galena. A la tarda ens traslladàrem fins a Santa Maria de Miralles, on poguérem veure una mina a cel obert de bauxita (òxid d'alumini hidratat).

El dissabte 15 de març anàrem a l'abocador de Santa Maria de Palautordera, instal·lació modèlica, aprofitant després de la visita per a pujar fins al Sull, cim de la Calma.

El dissabte 26 d'abril es visiten les galeries de la mina de ferro de Can Palomeres, de Malgrat de Mar, aquesta vegada acompanyats pels socis del Grup Excursionista Malgratenc. Un recorregut força espectacular per la grandiositat d'aquest complex miner.

El dijous 15 de maig, a l'aula Artur Osona, el doctor en Geologia de l'Escola Universitària Politècnica de Manresa Josep Font i Soldevila, ens parlà de la restauració de les explotacions mineres a cel obert i obres públiques.

El dissabte 17 de maig l'objectiu fou l'Alt Empordà, per a conèixer les mines de calcopirita i pirita, de Mugatorta, en el terme de Sant Llorenç de la Muga, i les de baritina (sulfat de bari), situades sota mateix de les ruïnes del castell de Mont-roig, en el terme de Darnius. Fôrem també acompanyats pel doctor Mata-Perelló.

El divendres 23 de maig, i fora del

cicle dedicat a la mineria, vam visitar l'Espai FECSA, acompanyats per l'enginyer d'aquesta empresa Joan Tatjer i Mir, una exposició permanent per a la millor utilització de l'electricitat, instal·lat en l'edifici central que la companyia hidroelèctrica té a l'avinguda del Paral·lel, de Barcelona.

El dissabte i diumenge 31 de maig i 1 de juny efectuàrem interessants visites a les centrals hidroelèctriques de Cabdella i a la moderna i espectacular central subterrània de Sallente - Estany Gento. Fôrem atesos, com en l'anterior visita, per l'enginyer Joan Tatjer i tècnics de FECSA; una visita de gran interès i envergadura.

El dissabte 7 de juny vam visitar les mines de carbó del Berguedà, acompanyats per Carol Hausmann Tarrida, vicepresident de l'empresa Carbones de Berga. Fou un recorregut pel complex miner de Sant Corneli i de Fumanya; aquí ens vam fer càrrec de com vivien els miners i visitàrem les obres de restauració de les antigues explotacions a cel obert, com també les de la casa del Jou, totes elles encaminades cap a la construcció del futur museu de la mineria catalana. També visitàrem les mines a cel obert de Fumanya, on poguérem admirar les espectaculars petjades de dinosaures, i finalment, a l'antic cinema de Sant Corneli, en una rigorosa primícia, vam poder veure l'interessant audiovisual dedicat a la mineria del Berguedà.

El dissabte i diumenge 28 i 29 de juny l'última excursió visita ens portà al

Les instal·lacions exteriors de les mines de Bellmunt del Priorat, tot i haver tancat l'any 1975, estan en un estat deplorable.
Foto: Xavier Hernández.

Canigó, per a conèixer les antigues instal·lacions mineres dels Menerots, Rocagelera i la Pinosa, a la vall de Vallmanya. A més, visitàrem les importants mines a cel obert d'espai fluor i fluorita d'Escaró, on fôrem atesos per antics minaires, entre ells Gaston Peyre. Tant en la visita a Escaró com a la mina de la Pinosa, fôrem acompanyats pels amics del Grup Pirinenc Excursionista Nord-Català Antoni Glory, Didier Payré, Andreu Balent i Jordi Taurinyà.

Uns quants dies abans d'aquesta visita, un petit grup d'escaladors del Centre van fer una acció de neteja de la vegetació que havia arrelat en les parets d'un forn de mineral prop de la mina dels Menerots.

Aquesta temporada ha estat la segona d'aquest grup, inscrit a les seccions de Muntanya i d'Història i Art, que amb les seves excursions i visites pretén fomentar el coneixement tant de les noves tecnologies com de l'arqueologia industrial. Gràcies als col·laboradors i a tots els socis que ens han fet costat, participant en aquestes activitats culturals que obren una porta cap a la divulgació dels coneixements científics i tècnics del nostre país.

L'esquí alpí al Centre Excursionista de Catalunya

Oriol Guinart

zats cursos d'aprenentatge d'esquí, com el que van fer l'hivern passat als Alps amb l'excorredor de la copa del món Abraham Fernández. La seva joventut, dedicació i la il·lusió per ensenyar la tècnica de la competició als nois i noies és una garantia perquè l'equip vagi endavant. Tenen també el suport de la resta de monitors de les sortides de cap de setmana. Disposem, a més, de bons recursos per als desplaçaments, les estades i els entrenaments, com són els xalets de la Molina i de Salardú, quasi a peu de pistes, l'autobús que ens puja cada setmana i bons descomptes en els preus dels forfaits. Els pals dels entrenaments ens els subministren les estacions d'esquí, i els plantem als estadis de competició, al costat dels altres equips de la Cerdanya.

ELS RESULTATS I LES CURSES

Aquest any hem començat a córrer en curses socials per agafar una mica d'experiència, però l'any vinent correrem les curses de la FCEH (curses federades) per tal de competir amb els millors esquiadors de Catalunya. Pel que fa als resultats, tot i la poca experiència dels nostres corredors, aquest any han estat molt bons, ja que, en el XXV Campionat de Catalunya per a No Corredors, celebrada a l'estació andorrana d'Ordino-Arcalís, hem aconseguit quatre primers llocs d'entre totes les categories, dels quals destaquen el primer i tercer absoluts, fet que confirma la bona marxa de l'equip, tant en el treball dels entrenadors com en l'esforç i la il·lusió dels corredors.

El nostre gran propòsit no és crear esportistes d'elit, sinó crear un gran conjunt d'amics per a gaudir del que més ens agrada, l'esquí de competició. Això no vol dir, però, que no siguem exigents amb l'entrenament ni que no vulguem obtenir bons resultats.

Sabem que iniciar un projecte d'aquest tipus és una feina difícil, però des de la Secció d'Esquí estem treballant perquè creiem que la història és imprescindible, però no se'n pot viure; s'ha de viure el present i amb una mirada cap al futur. Així, doncs, si t'animas, solament has de passar per la Secció d'Esquí i demanar informació. I recorda que no cal ser un gran esquiador per a estar en l'equip, ja que està obert a tothom.

El nostre club té una gran tradició esquiadora ben coneguda per tots. La gent del Centre Excursionista de Catalunya van ser els pioners dels esports de neu a Catalunya i a Espanya, vam tenir el primer xalet, la primera escola d'esquí i un dels millors equips d'esquí alpí del país. Amb el temps tot això ha canviat, el xalet, l'estació de la Molina, l'ambient d'esquí i també l'equip de competició del Centre.

La nostra oferta avui dia consta de cursos de Nadal i de Setmana Santa, a més de dues sortides de cap de setmana el mes. També organitzem sortides d'esquí fora pista per als que volen provar altres formes de gaudir de l'esquí o volen introduir-se en l'esquí de muntanya. També fem esquí de fons, cicloturisme o BTT, caiac, etc.

Després d'haver desaparegut completament, la Secció d'Esquí ha recuperat l'equip d'esquí alpí amb una forta empena. Aquest és el primer any que s'ha organitzat d'una manera seriosa, tot i que fa dues temporades que funciona.

L'EQUIP DE COMPETICIÓ

De moment, l'equip de competició d'esquí alpí és format només per set corredors: Pol Carreras, Marc Carreras, Oriol Marco, Míriam Marco, Elena Casanovas, Oriol García i Víctor Roca. Els entrenadors de l'equip són Pere Puig i Oriol Guinart, coordinats per Marc Pascual, delegat de l'equip i president de la Secció.

Com és l'equip d'esquí alpí al Centre? Els que assíduament pugen al xalet de la Molina ja han vist una mica com funciona, però a través d'aquest article ens agradaria fer-ho saber a la resta dels nostres consocis. El funcionament és molt senzill. Durant la pretemporada, fem exercicis físics, bicicleta de muntanya i excursions a peu; quan comença a caure la neu, ens entrenem a la Molina, on passem pals al l'Estadi i fem baixades de tècnica i de fora pista. A més, aquest any hem participat en dues proves d'eslalom gegant: la nostra Cursa Social, oberta a tots els socis de l'entitat, i els Campionats de Catalunya per a No Corredors. Quan acaba la temporada fem alguna sortida d'esquí de muntanya per acompanyar-nos de la neu i acabem amb el tradicional sopar de final de temporada, on es reparteixen els premis de tota la temporada i se sortegen obsequis per a tothom.

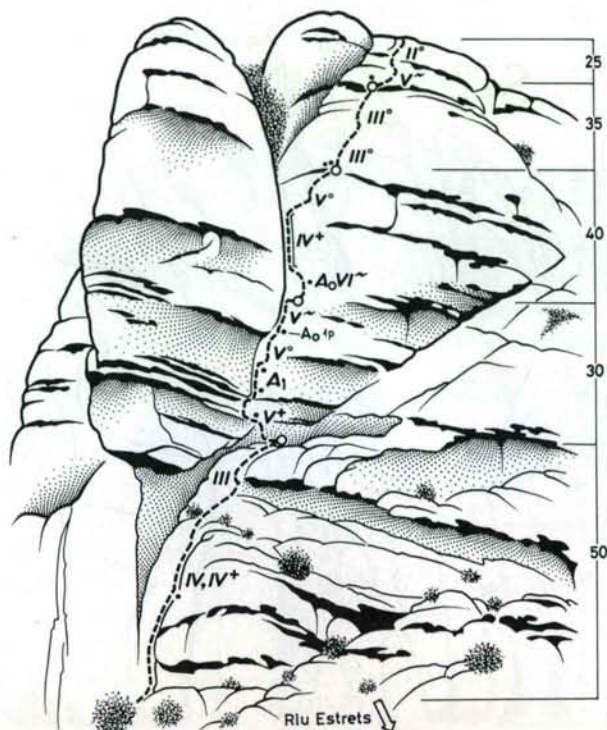
El nostre concepte de l'equip de competició potser surt una mica del que és normal. No es tracta d'un grup elitista, sinó que volem que els components del nostre equip convisin amb els nois i noies de les sortides de cap de setmana, volem fomentar la convivència entre tots els esquiadors i formar un grup d'amics que gaudeixin d'aquest esport.

ELS ENTRENADORS

Els dos tècnics amb què compta l'equip són excorredors, estudiants d'INEFC (educació física) i han realit-

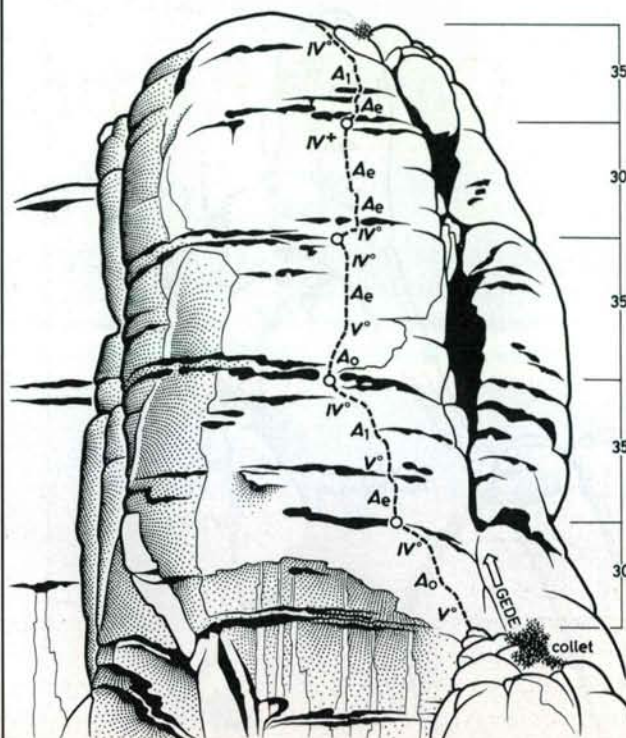
VIES D'ESCALADA

PORTS DE BESEIT (mola dels Biernets)

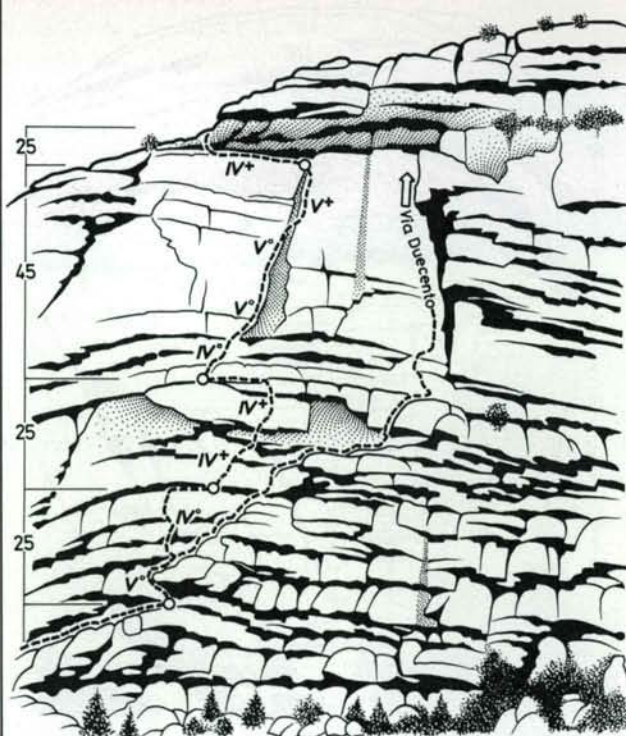
- Via «Melba» (180 m. MD/A₀). 1ª asc.: 28-IX-97, per Ernest Noguera i Remi Brescó. Material: 4 pitons variats, tascons i friends.

PORTS DE BESEIT (punta Escofet)

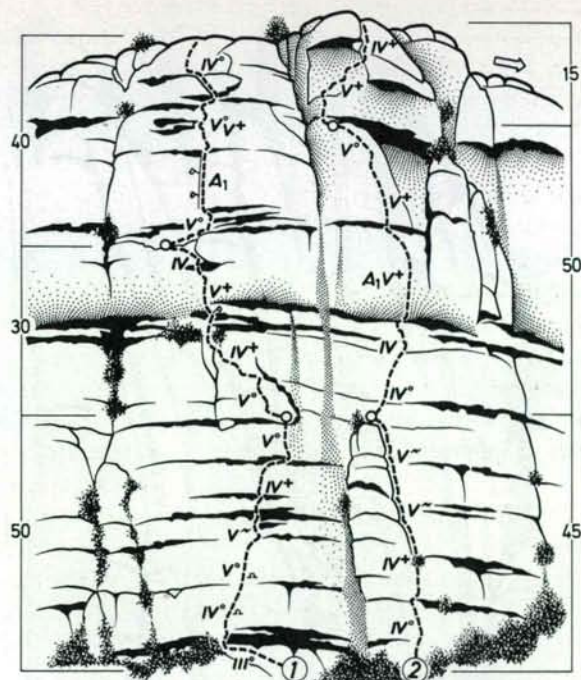
- Via «Salut» (165 m. MD/A_c). 1ª asc.: 21-VIII-97, per Joan Tiron (sol). Material: 16 cintes, 2 pitons i cordinos.

PORTS DE BESEIT (Penyagalera, cara NW)

- Via «de Baix» (120 m. D sup.) 1ª asc.: 29-VI-97, per Víctor Navarro i Joan Tiron. Material: 6 pitons variats i 2 xapes amb cargol.

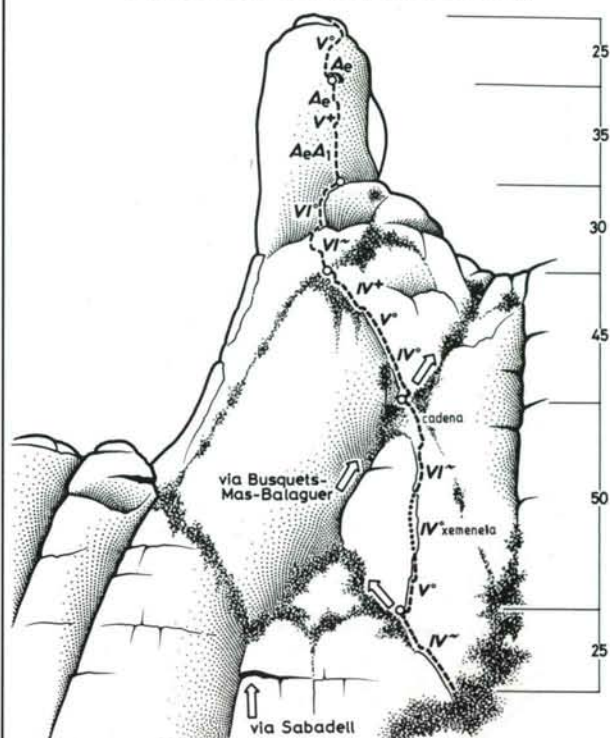
PORTS DE BESEIT (solà de les Codolles)

- ① Via «Roquerols» (120 m. MD/A₁). 1ª asc.: 24-IX-95, per R. Bescó, E. Noguera i A. Ballart.
- ② Via «Cabrera» (120 m. MD/A₁). 1ª asc.: 25-XII-95, per J. Tiron, J. Polo i Daniel Polo. Material: 4 pitons variats i tascons per a totes dues.

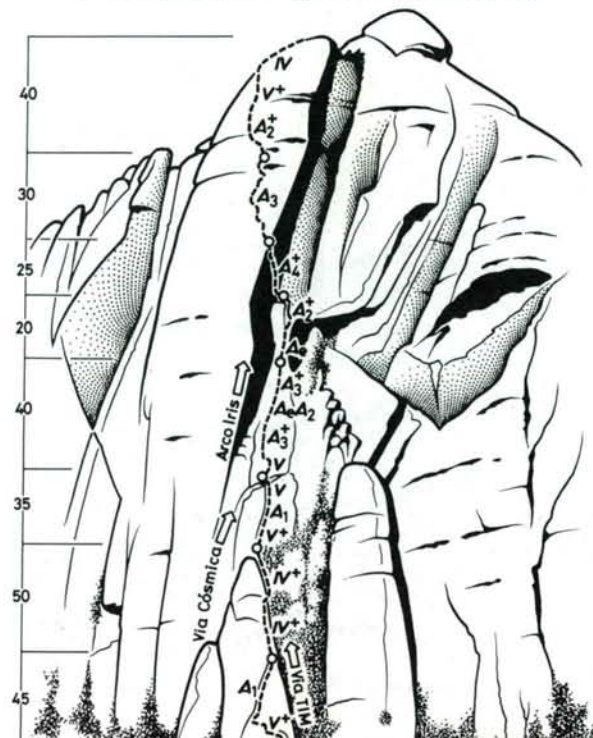
VIES D'ESCALADA

MONTSERRAT (Cavall Bernat)

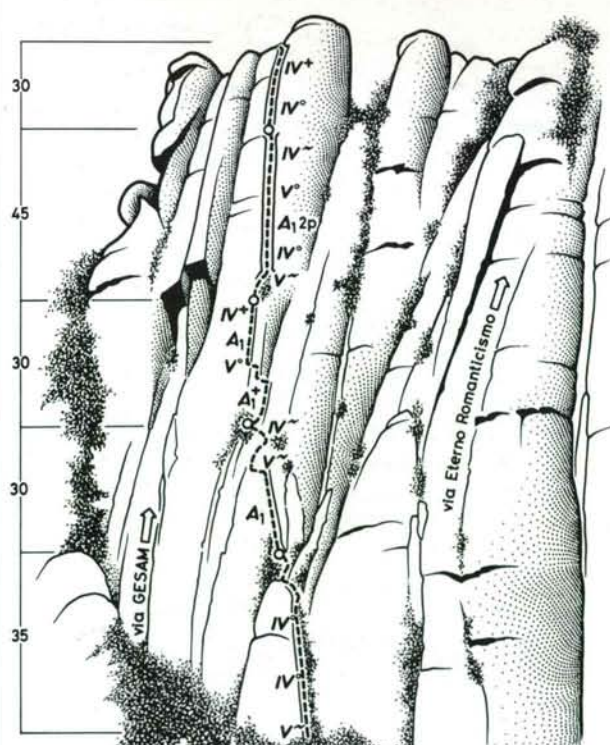
- Via «La festa del Paca» (210 m. ED inf.). 1ª asc.: 31-VIII-97, per Jaume Clotet «Paca» (sol). Material: 20 cintes i un ganxo (via equipada).

MONTSERRAT (paret dels Diables)

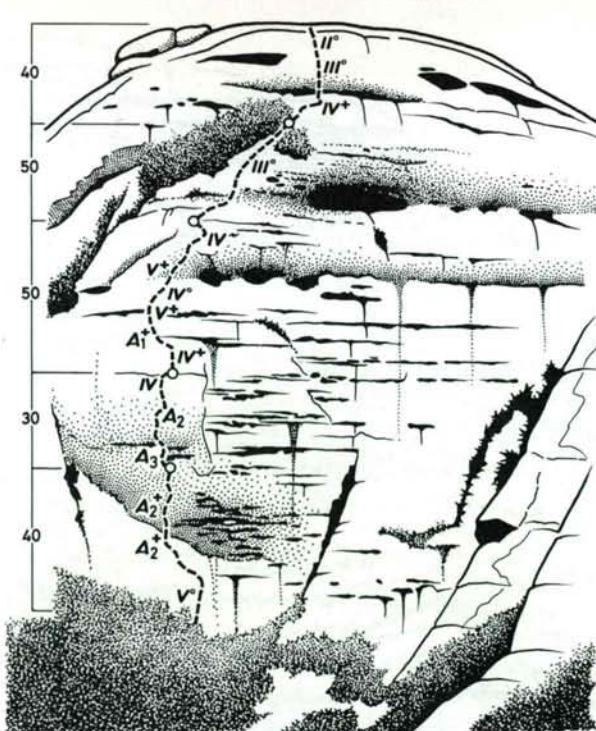
- Via «Àrea Reservada» (280 m. ED⁻, A₄⁺). 1^a asc.: 4-VIII-97, per Jaume Clotet (sol). Material: 30 pitons, pitonisses, ganxos, 20 ploms, flaquetes i 2 tacs. Dues jornades llargues.

MONTSERRAT (serrat del Patriarca)

- Via de «l'Entranyable xemeneia distant» (170 m. MD, A1+). 1ª.: asc.: 14-VI-97, per Amadeu Pagès i Joan Armengol. Material: 12 pitons, falques, 1 plom i tascons.

MONTSERRAT (Montgròs)

- Via «Miquelònia» (210 m. MD, A₃), 1ª asc.: 6-IV-97, per Jaume Clotet (sol). Material: 20 pitons variats, 6 claus curts, 3 bongs, 2 tacs, 8 ploms, 1 ganxo i falques.

DIBUIX A LA PLOMA DE NÚRIA RIBOT

La Junta Directiva
del
Centre Excursionista
de Catalunya
desitja als seus socis
i amics un
Bon Nadal
i un
feliç any 1998

CRÒNICA DEL CENTRE

NOVETATS A LA REVISTA MUNTANYA

En aquest número corresponent al desembre d'enguany els nostres consocis i lectors podran veure algunes diferències en relació amb la presentació de la revista que hem anat fent fins ara.

Aprofitem els treballs dedicats a recordar el botànic Joan Cadevall per a fer una primícia del que serà el nou disseny interior de la revista, que adoptarem a partir del número de febrer.

La reforma de la revista no quedarà circumscrita al millorament del disseny interior i de la tipografia, sinó que també inclourà la reforma de la coberta, per a donar-li més vistositat, l'estructuració més coherent de la informació entre MUNTANYA i el butlletí per als socis, i una millora dels articles amb una diversificació de temes i potenciació dels que interessen més els lectors.

Tot plegat gràcies a un esforç per part de l'equip que porta MUNTANYA, a la col·laboració entusiasta dels industrials i a la incorporació d'una tecnologia més avançada.

Esperem que les reformes siguin en benefici de tots i des d'aquí invitem tots els nostres consocis a col·laborar amb els seus articles.

J. N. B.

LA REVISTA MUNTANYA PRESENT A LA MOSTRA DE REVISTES EN CATALÀ

La nostra revista ha participat com a revista associada a l'Associació de Publicacions Periò-

diques en Català (APPEC), en la mostra de revistes en català de 1997. Aquesta Mostra ha estat present a unes quantes capitals catalanes des del mes de maig fins al novembre. L'itinerari de la Mostra ha estat Girona (8-11 de maig), Palma de Mallorca (15-18 de maig), Tarragona (29 de maig-1 de juny), Perpinyà (4-7 de juny), Barcelona (9-12 d'octubre), València (prevista per al 23-26 d'octubre, coincidint amb els Premis Octubre, s'ha hagut d'ajornar pels obstacles posats per la Generalitat valenciana a la celebració dels premis) i Lleida (20-23 de novembre).

Dès de l'estand que hem tingut a la Mostra hem pogut donar-nos a conèixer a moltes persones interessades en els temes de muntanya i també ha servit per a fer uns quants subscriptors nous que s'afegeixen a tots els que ja segueixen la nostra revista.

J. N. B.

XXIV PREMI JOAN CAMPS I COMA. DIAPOSITIVES COLOR

Donem compte del resultat del XXIV Premi Joan Camps i Coma de diapositives color. El dijous 12 de juny, a la sala d'actes del Centre i de cara al públic, el jurat format per Manuel Canals i Franch, Salvador Gràcia i Fibla i Joan Sabadell i Contel concedí les següents puntuacions a les col·leccions guanyadores:

1r. premi: Col·lecció núm. 15, lema «Correfoc», de Jordi Rodrigo, 28 punts.

2n. premi: Col·lecció núm. 27, lema «Tres», de Josep Camp, 27 punts.

3r. premi: Col·lecció núm. 18, lema «Da», d'Eduard Estrada, 20 punts.

Accèsit: Col·lecció núm. 10, lema «Airam», de Roser Bou, 19 punts.

Accèsit: Col·lecció núm. 8, lema «Baixa l'aigua», d'Antoni Ollé, 19 punts.

39 RAL·LI D'ALTA MUNTANYA CEC

L'equip format per Anton Ribes i Emilio Cabello es va pro-

clamar guanyador del Ral-li d'Alta Muntanya del Centre, disputat el passat 28 de juny a les valls de Gèmenes i Cavallers 8Alta Ribagorça). Enguany, un temporal de neu va fer impossible la realització de la segona jornada de la prova, prevista per al dia 29. Puntuable a la Copa Catalana de Ral-lis d'Alta Muntanya, el Ral-li CEC va ser el pioner d'aquest tipus de curses d'alta muntanya a l'Estat espanyol.

La sortida es donà dissabte a les vuit del matí a Caldes de Boí (1.600 m). Els equips de la categoria de bronze havien de passar per l'estany Gèmena de Dalt (2.270 m), el coll d'Avellaners (2.890 m), el Besiberri Sud (3.030 m) i la pleta del riu malo fins al refugi Ventosa i Calvell (2.200 m). Els participants de la categoria d'argent hien fegien l'ascensió al pic de Comaloforno (3.032 m) des del Bessiberri Sud. Els de la categoria d'or van pujar, a més, la punta de Passet (3.002 m) i el Comaloforno (3.032 m).

L'acte del lliurament dels premis va ser presidit pel responsable del Ral-li, Carles Julio, el president de la Secció de Muntanya, David Mengual, i el president de la comissió de ral-lis de la Federació d'Entitats Excursionistes de Catalunya, Jordi Marimon. A més dels trofeus als tres primers classificats de les categories d'or, argent, la de bronze es va anul·lar, veterans i mixta, els organitzadors també van premiar el participant més veterà, Manel Domènech (56 anys), el més jove, David Roig (20 anys) i la dona més ben classificada, Úrsula Sillaber.

Classificació

Or: 1. Anton Ribes / Emilio Cabello (1h 34 min). 2. Pere Joan Bosch / Úrsula Couliés (2 h 4 min). 3. Carles Urpinell / Robert Couliés (2 h 7 min).

Argent: 1. Oriol Montero / Mònica Solana (1 h 36 min). 2. Àngela Lázaro / Ignasi Vidal (1 h 58 min). 3. Eduard Delgado / David Roig (1 h 58 min).

Veterà: Joan Ramoni / Manel Domènech. **Mixta:** Pere Joan Bosch / Úrsula Sillaber.

X CONCURS DE FOTOGRAFIA DE TEMES OBLIGATS

Tal com estava previst, el passat 30 de juliol va tenir lloc el veredict de l'aquest concurs corresponent a l'apartat de «Retrats». Manuel Canals i Franch, Hilari Sanz i Gonel i Joan Sabadell i Contel actuaren de jurat. Els resultats són els següents:

Apartat blanc i negre: Foto «Murri», de Neus Sánchez, 6 punts, guanyadora de l'apartat; «Puntaire», d'Emili Vicente, 5,8; «Mare i filla», de Roser Romaní, 5,6; «Monja», de Josefina Garriga, 5,1; «Monjo», d'Eduard Estrada, 4,5; «Noi», de Dora Serra, 4,1; «Parella», de Roser Bou, 3,8; i «Nen», de Josep Basagaña, 3,1.

Apartat paper color: Foto «Mirada», de Neus Sánchez, 6,5 punts, guanyadora de l'apartat; «Bufant», d'Emili Vicente, 6; «Laura», de M. Rosa Campaña, 5,8; «Muntanyenca», d'Antoni Ollé, 5,8; «Amic», d'Estanislau Torres, 5,6; «Belleza», de Josep Basagaña, 5,5; «Puntaire», d'Antoni Borrell, 5,5; «Bereber», de Roser Romaní, 5,5; «Trabucaire», de Josefina Garriga, 5; «Puntaires», d'Eduard Estrada, 4,6; «Riallera», de Maria Bonet, 4,5; «Petit», de Roser Bou, 3,6; i «Nen», de Dora Serra, 3,6.

Apartat diapositives: Foto «Moro», de Roser Romaní, 6,6 punts, guanyadora de l'apartat; «Somrient», d'Antoni Ollé, 6,5; «Fent ganxet», de Josefina Garriga, 5,6; «Esportiva», d'Eduard Estrada, 5,3; «Amazona», de Dora Serra, 5,3; i «Nuvis», de Roser Bou, 4,3.

RESULTAT TOTAL DEL CONCURS SOCIAL DE TEMES OBLIGATS 1996-97

Blanc i negre: Emili Vicente, 25,2 punts; Neus Sánchez, 22,8; Josefina Garriga, 18,7; Roser Romaní, 18,5; Roser Bou, 17; Eduard Estrada, 16,9; Dora Serra, 13,9; Josep Basagaña, 9,4; Adela Mir, 8,6; Josep Camp, 6,3; Narcís Rucabado, 5,8; Conxita Riba, 4,8; Yarló Gil, 4,3; Oriol Abram, 4; M. Rosa Campaña, 4; Àngela Riu, 4.

Paper color: Estanislau Tor-

res, 26,4 punts; Neus Sánchez, 25,4; Antoni Ollé, 23,4; Maria Bonet, 22,7; Josefina Garriga, 21,3; Emili Vicente, 20,4; Roser Bou, 19,8; Eduard Estrada, 19,8; Roser Romaní, 19,8; M. Teresa Marquet, 17,2; Antoni Borrell, 16,9; M. Rosa Campaña, 12,1; Francisco Ramia, 10,4; Josep Basagaña, 10,1; Adela Mir, 8,5; David Anglés, 7,6; Núria Espinós, 7,5; Conxita Riba, 6,1; Josep Camp, 6; Narcís Rucabado, 5,8; Àngela Riu, 5,3; Dora Serra, 3,6.

Diapositives: Roser Romaní, 26,9 punts; Antoni Ollé, 23,3; Eduard Estrada, 22,6; Josefina Garriga, 22,5; Roser Bou, 19,2; Dora Serra, 17,6; Emili Vicente, 17,4; Josep Camp, 7; Estanislau Torres, 6,6; Àngela Riu, 6,3; M. Rosa Campaña, 5,6; Oriol Abram, 5,3; Narcís Rucabado, 5,1; Josep Basagaña, 4.

GUANYADORS DEL CONCURS SOCIAL DE TEMES OBLIGATS 1996-97

Apartat blanc i negre: 1r. premi Emili Vicente, 2n. premi Neus Sánchez, 3r. premi Josefina Garriga.

Apartat paper color: 1r. premi Estanislau Torres, 2n. premi Neus Sánchez, 3r. premi Antoni Ollé.

Apartat diapositives: 1r. premi Roser Romaní, 2n. premi Antoni Ollé, 3r. premi Eduard Estrada.

EN EL CENTENARI DE LA MORT DE CARLES BOSCH DE LA TRINXERIA

El passat 15 d'octubre va fer cent anys de la mort, a la Jonquera, de l'escriptor, excursionista i naturalista Carles Bosch de la Trinxeria.

Tot un personatge, que no tardà gaire a identificar-se plenament amb els ideals científics i patriòtics de l'Associació Catalana d'Excursions Científiques; l'any 1884, ja hi consta com a soci delegat. També fou soci de l'Associació d'Excursions Catalana, i en fusionar-se les dues entitats, del Centre Excursionista de Catalunya, amb les quals col·laborà amb entusiasme.

Era molt estimat pels seus convilatants, com també pels seus amics del Centre. Els seus funerals, celebrats a la Jonquera, foren una autèntica mostra de dol col·lectiu, la qual assistí una gran part de la població. La nostra entitat hi va ésser representada per Francesc Maspons i Labrós, que posteriorment va escriure una sentida nota necrològica en el *Butlletí*. El seu retrat fou col·locat a la sala d'actes del Centre, en la galeria d'excursionistes catalans il·lustres.

En escaure's aquest any de 1997 el centenari del seu traspàs, l'Ajuntament, entitats de la Jonquera i de l'Empordà han organitzat un seguit d'actes per a recordar-lo.

El Centre Excursionista de Catalunya no podia deixar passar aquesta efemèride sense homenatjar l'il·lustre soci, per això s'afegí a aquesta commemoració amb dos actes. Un d'acadèmic, el dijous 9 d'octubre, a la sala d'actes, amb una conferència de Jordi Castellanos, catedràtic de filologia catalana a la Universitat Autònoma de Barcelona, que va glossar la figura i obra de l'il·lustre excursionista jonquerenc. I una excursió conjunta amb els amics del Centre Excursionista Jonquerenc, el diumenge 12, per indrets propers a la Jonquera.

Acabada la caminada, al cementiri, vam assistir a la inauguració de la nova làpida en la tomba de Carles Bosch de la Trinxeria, amb la presència del consistori jonquerenc presidit per l'alcalde, Pere Brugat i Darnet, la junta directiva, socis del Centre Excursionista Jonquerenc, i una nodrida representació del Centre Excursionista de Catalunya. Tant l'Ajuntament com les dues entitats dipositaren als peus de la tomba una ofrena floral, en la qual recordaren l'excursionista i patriota que fou Carles Bosch de la Trinxeria.

F. B.

INAUGURACIÓ DEL CURS 1997-98 DEL GRUP D'ESTUDIS BOTÀNICS RAMON PUJOL I ALSINA

El proppassat 20 d'octubre, a la sala d'actes del Centre, amb

una nombrosa concurrència, tingué lloc la inauguració de les activitats del curs 1997-98 que porta a terme el Grup d'Estudis Botànics Ramon Pujol i Alsina.

En el decurs d'aquest acte, el vocal Josep Nuet i Badia parlà sobre el programa projectat per a aquest nou curs, que fou entregat a tots els assistents, i sobre les sortides, amb la novetat d'ampliar la col·laboració de nous vocals responsables de cada excursió. Els nous voluntaris aniran rellevant amb el temps els que fins ara s'han responsabilitzat d'aquest afer. I no ni ha cap dubte que l'ajuda i l'assessorament sempre el tindran per part dels més avesats.

Pel que fa a les altres activitats s'informà del que anirem portant a terme, que quedà ampliat, ja que no consta en el programa entregat, amb unes xerrades per consocios especialistes, sobre moltes, líquens i falgueres.

Tot seguit, el jurat qualificador del Premi Pius Font i Quer, de fotografia botànica, convocà enguany amb el lema «Flors de la serralada Litoral», llegí l'acta, en la qual queda atorgat el premi al nostre consoci Joaquim Ferràndiz i Rovira, per les magnífiques fotografies presentades, al qual felicitem de tot cor des d'aquestes ratlles. El jurat també felicità tots els concursants per les bones col·leccions presentades, que donen testimoni de la millora, amb el temps, de la qualitat fotogràfica i documental dels aficionats en aquesta especialitat fotogràfica. També des d'aquesta crònica, ens sumem a la felicitació a tots els concursants.

Seguidament quedà convocat el nou premi per al curs 1998-99 (octubre de 1999), amb el lema: «Flors de la depressió de l'Ebre».

Continuant amb el programa establert per a aquest acte, es projectaren totes les col·leccions presentades.

Tot seguit el membre del jurat qualificador d'aquest concurs Hilari Sanz i Gonet donà unes explicacions sobre el criteri del jurat qualificador per a premiar la millor col·lecció de fotografies presentada i féu una crítica positiva sobre alguns punts a

millorar en la qualitat per a futures convocatòries.

N. Rucabado i Franquesa

EL CENTRE AL CONGRÉS VÉLO-CITY

El grup de cicloturisme i BTT de la Secció d'Esquí del Centre Excursionista de Catalunya va ser l'únic club de l'Estat espanyol a participar en el X Congrés Vélo-City, celebrat a la Casa de Caritat de Barcelona del 15 al 19 de setembre. Durant cinc dies, més de tres-cents usuaris, polítics i tècnics relacionats amb l'ecologia, el transport i l'urbanisme s'aplegaren a Barcelona per discutir sobre el foment de l'ús de la bicicleta com a mitjà de transport i polítiques de planificació.

La comissió de cicloturisme va disposar d'un estand a la fira del congrés, des d'on promocionà les activitats i els serveis del Centre i intercanvià informació amb altres associacions. Les activitats que més gent atreïren eren les de bicicleta i la xarxa de refugis. El públic, la majoria estranger, demanava informació en anglès i l'adreça i l'adreça de la pàgina web a Internet.

Organitzat per l'European Cyclist Federation, la Coordinadora Catalana d'Usuaris de la Bicicleta Amics de la Bici i la Comissió Cívica de la Bicicleta de Barcelona, i patrocinat per la Diputació de Barcelona i l'European Commission Dirac-torate-General for Transport; el Vélo-City és el congrés mundial sobre planificació per a la bicicleta més important.

Miquel A. Amer

UN CARRER DE TAVERTE EN MEMÒRIA A QUIRZE PARÉS

El poble de Taveret ha volgut honorar la memòria de l'estudiós del Collsacabra, Quirze Parés i Ganyet dedicant-li un carrer.

El passat diumenge 26 d'octubre, a la tarda, tingué lloc l'acte d'inauguració de la retolació del carrer de l'eixample de Taveret, que portarà a partir d'ara el nom d'aquest enamorat de la comarca.

No cal dir que en Quirze Parés es mereixia amb escreix aquest homenatge; per les moltes hores que va passar trepitjant aquests verals, per la seva identificació amb aquest país, i pels seus estudis publicats, que van aportar una font de coneixements precisos del Collsacabra.

A l'acte d'inauguració hi assistiren molts veïns i estiuejants de Taveret, a més d'amics i col·laboradors de la seva obra.

Presentats per l'alcalde de Taveret, Antoni Molina, van fer uns parlaments els seus amics Jordi Sanglas, de l'Associació Amics dels Cingles de Collsacabra, i mossèn Antoni Pladevall, historiador, membre de l'Institut d'Estudis Catalans. Tots dos destacaren la personalitat d'en Quirze Parés i l'entusiasme que fins a la seva mort, l'any 1993, sentí per aquestes contrades. Un curt parlament a càrrec de Francesc Beato, en representació del president del Centre Excursionista de Catalunya, Conrad Blanch, va cloure aquest acte.

Josep Maria Feu i Puig, en nom de la família, va agrair al poble de Taveret aquest homenatge, i va fer obsequi del llibre *La despoblació rural i les masies del Collsacabra*, per a la biblioteca de la població.

Tot seguit, els assistents foren convidats a un refrigeri.

Més de trenta socis del Centre, assistiren a aquest acte, aprofitant el matí per a gaudir d'una excursió, guiats pel també soci i coneixedor d'aquests cingles i barrancs que envolten Taveret Ernest Gutiérrez.

Per a cloure aquesta crònica cal dir que Quirze Parés i Ganyet fou soci del Centre durant molts anys. Les seves projeccions a la sala d'actes, encara són recordades per la seva extraordinària sensibilitat, prova evident de la seva gran estima per aquestes terres del Collsacabra.

F. B.

3.000 PERSONES A LA CURSA I CAMINADA DE COLLSEROLA

La vuitena edició de la Cursa i Caminada Popular a la Serra de

Collserola, el passat 26 d'octubre, va tornar a superar els tres mil participants. Organitzada pel Centre Excursionista de Catalunya amb el suport de l'Ajuntament de Barcelona i emmarcada dins la Diada per Collserola, la intenció de la prova és donar a conèixer, fer estimar i respectar la serra que més a prop tenim com a patrimoni col·lectiu que cal conservar.

Els 15 km de recorregut per camins de muntanya van ser supervisats pel Patronat de la Serra de Collserola; hi havia dos avituallaments i 40 punts de control. Des de la sortida, instal·lada al parc de Cervantes tocant a l'avinguda Diagonal, els participants van pujar a Sant Pere Màrtir per a continuar, després de baixar un camí estret, per la carretera de les Aigües fins al Velòdrom d'Horta. El circuit es mantingué obert fins a les tres de la tarda. L'organització, igual que els altres anys, traslladà a l'arribada els objectes personals dels participants. L'organització establí tres classificacions: cursa atlètica (sis categories segons l'edat), caminants Una sola categoria) i esport adaptat (cecs B1, cecs B2 i discapacitats físics).

Sandra Martín

RECORDANÇA

EN JOAN PALAHÍ HA MORT

Les Excursions Familiars amb Vehicles Propis estem de dol. Ens ha deixat en Joan Palahí.

Poc ens podríem imaginar el passat mes de juny a la Molina després de cantar els adéus, quan tots ens desitjàvem un bon estiu,

que el Joan ja no tornaria a participar en les nostres activitats, com a company i com a bon col·laborador, prenent-hi part amb molt d'entusiasme i sempre disposat a donar una mà a l'hora de passar una riera o bé a l'hora d'enfilar-se muntanya amunt.

Després d'una llarga absència per motius de salut, vam recuperar el Joan l'abril del 1996, i ja va continuar les sortides amb molt bon humor i amb ganes de gaudir de la vida.

Soci des de l'any 1957, col·laborà molt activament en la tasca dels cursets d'iniciació a la muntanya, i durant molt de temps s'encarregà de l'organització del subministrament del Campament de Vacances Antoni Gelabert.

Tot el grup de les EXFAVEPRO s'ha commogut per la pèrdua del Joan, i el seu record sempre ens acompanyarà.

Rebin el nostre condol la seva esposa i fills.

EXFAVEPRO

LLIBRES I MAPES

MALLORCA EN BICICLETA DE MONTAÑA: 30 NUEVAS RUTAS

Joan Poyatos Oliver. Col. «Conèixer Mallorca». Moll. Ciutat de Mallorca 1997. 141 pàgs., il·l.

Després de l'obra *Guía de bicicleta de montaña*, l'autor presenta 30 nous itineraris per a aquelles persones que vulguin recórrer Mallorca en bicicleta. Algunes zones que podem visitar són Ariany, Inca, Jornets o Ruberts.

Després d'una breu introduc-

ció en la qual s'orienta sobre on trobar a Mallorca un bon equip per a fer cicloturisme, Joan Poyatos ens descriu un total de 30 rutes per l'illa.

Cada itinerari comença amb una fitxa on es facilita el nivell tècnic i físic requerit, l'accés, el grau de perillositat i la distància a recórrer, la llargada dels quals oscil·len entre tres i deu quilòmetres. També trobarem un mapa de la zona per on passarem. Per a indicar el recorregut a seguir, l'autor s'ajuda del quilometratge del comptador amb el qual ha fet cada ruta.

La majoria d'itineraris no presenten gaires dificultats i són assequibles per a qualsevol persona.

L'obra s'acompanya d'una relació d'adreces dels ajuntaments de Mallorca. Aquesta informació la dona l'autor perquè, abans d'iniciar la ruta, ens informem sobre la propietat dels camins per on passarem. També trobem un seguit de telèfons d'urgències i un diccionari de l'argot del ciclista de muntanya.

Josep Vives

COCINA DE MONTAÑA: RECETAS Y DIETÉTICA

Pablo Bueno. Desnivel. Madrid 1994. 135 pàgs.

Un bon àpat és un element que fa més atractiva encara la nostra visita a la muntanya, malgrat que no sempre ens preocupem excessivament per compaginar la pràctica de l'excursionisme amb una dieta equilibrada. L'obra de Pablo Bueno és dirigida especialment a les persones que practiquen el muntanyisme i que volen conèixer alguns plats fàcils de preparar.

La primera part del llibre explica, d'una manera molt divulgativa, els principis bàsics de la dietètica i nutrició humanes. Seguidament es descriuen les característiques d'alguns aliments bàsics: ous, formatges, pasta, etc., on es donen consells sobre la millor manera de preparar-los i conservar-los. L'autor ens informa també d'alguns aspectes desaconsellables dels tradicionals aliments preparats als quals acos-

tumem a recórrer quan organitzem la intendència d'una sortida (sopes de sobre, pastes deshidratades, etc.).

Finalment, l'obra presenta una trentena de receptes de fàcil preparació que permeten, a més a més, aportar les calories necessàries després d'una caminada.

De la tria de les receptes potser val la pena dir que no se n'inclou cap que contingui carn, ja que l'autor ha seguit els principis de la dieta lactovegetariana per a confeccionar els menús.

Josep Vives

LA PAGESIA A SANT JOAN DE LES ABADESSES

Perfecte Costa i M. Dolors Santanach. Palahí Arts Gràfiques. Girona 1996. 454 pàgs., il·l.

Tenim al davant un voluminós llibre sobre els masos, les ermites i els molins del terme municipal de Sant Joan de les Abadesses, que podríem considerar com un treball exhaustiu. Els autors són coneguts per anteriors treballs sobre els masos d'Ogassa i la Guia Turística de Sant Joan de les Abadesses, en una clara demostració de l'afecte i l'interès que senten per la seva comarca.

El present treball és una extensa recopilació de dades històriques, geogràfiques, econòmiques i socials. En la primera part el llibre presenta una sèrie de documents històrics, alguns dels quals es remunten als segles IX i X. En la segona part recull l'evolució cronològica de les cases, la descripció dels trets arquitectònics més generals de cada mas i les seves activitats actuals. Mapes topogràfics i fotografies de conjunt assenyalen sobre el terreny la situació de cada casa, a més de nombroses fotografies en blanc i negre de les cases, d'excel·lent qualitat. Un índex onomàstic dels masos completa la utilitat del llibre.

Treballs com aquest són els que podrien endegar-se en moltes altres poblacions del país per arribar a comptar algun dia amb un corpus tan complet com es pugui de les cases de pagès.

J. Bordon

ORDESA Y MONTE PERDIDO

Mapa excursionista. Editorial Alpina. Granollers 1997.

Omplint el buit que quedava en els seus mapes del Pirineu, Editorial Alpina ha tret ara el del parc nacional d'Ordesa i Mont Perdut, en el qual queda inclòs el circ de Gavarnia. Aquests mapes, que han experimentat una notable millora des de la reestructuració de l'editorial, segueixen subministrant una eina de gran utilitat per als excursionistes.

Ordesa y Monte Perdido, que enllaça amb els fulls *Valle de Tena - Tendeñera* i *Bachimala*, completa la cartografia del Pirineu aragonès i comprèn tot el parc amb els seus límits perifèrics, des del riu Ara fins al Cinca, amb les valls de Bujaruelo, Ordesa, Vió, Añisclo, Pineta, Escuaín i Gavarnia amb tots els cims i els circs de les dues bandes de la frontera.

Com de costum, el mapa va acompanyat d'un llibret de 40 pàgines on es resumeix la informació sobre el medi natural, relleu, cavitats, clima, vegetació, fauna, població i economia de la zona, a més de proporcionar informació pràctica i itineraris a peu, ascensions i esquí de muntanya.

J. Bordon

ATLES DELS CÀTARS

Jesús Mestre i Campi. El Cangur-Atles. Edicions 62. Barcelona 1997. 63 pàgs., il·l.

Amb el subtítol *Un episodi cabdal en la història religiosa i política de l'Europa medieval*, aquest nou atlas d'Edicions 62 ofereix una visió succinta del catarisme, amb aportació d'abundants mapes, gràfics i cronologies, explicant els fets originats per l'expansió de la seva doctrina per una gran part del Lluenguadoc.

L'apassionant tema dels càtars ha despertat en els darrers anys l'interès d'historiadors i articulistes, que han divulgat el tema, recordant-nos els nostres lligams històrics amb Occitània i

el rumb tan diferent que hauria pogut seguir la nostra història si les coses haguessin anat d'una altra manera. No podem deixar de recordar que la croada contra els albigesos, convocada per Innocenci III, va donar peu a la devastació del Llenguadoc i va anihilar l'avançada civilització occitana, i que l'establiment del Tribunal de la Inquisició per Gregori IX, vint anys després, va completar la persecució de l'heretgia.

D'acord amb el que entenem per un atlas, aquest fa una síntesi del tema, facilitant una visió de les forces polítiques a Occident, als segles XII i XIII, explicant l'expansió del catarisme pel Llenguadoc i el desenvolupament de la croada fins al punt final i llegendari de Montsegur. Tot això amb un gran desplegament de mapes històrics, cronologies i resums. Al final, dedica una columna a cada un dels personatges més decisius del moment i, com a complement, proposa set itineraris per a conèixer el país dels càtars, assenyalant els llocs més significatius i acompanyant cada ruta d'un mapa que ajuda a seguir-la.

J. Bordons

ANSÓ Y ECHO

Agustín Faus Costa. Editorial Pirineo. Osca 1997. 150 pàgs., il·l.

La col·lecció «Valles de Huesca» d'Editorial Pirineo ha vist publicats fins ara els volums dedicats a les valls de Benasc, Tena, l'Aragó, Sobrarb, el regne dels Mallos i el present d'Ansó i Echo, totes elles prou conegudes, en una excel·lent labor de divulgació.

Poques valls del Pirineu han merescut tanta atenció com les dues valls germanes d'Ansó i Echo. La seva bellesa natural, la personalitat dels seus pobles, el parlar i el vestir dels seus habitants, ha atret sovint l'interès dels estudiosos, i fruit d'aquest interès és l'abundant bibliografia existent. L'autor del llibre que ara comentem és un veterà muntanyenc que porta publicats molts

altres llibres d'excursionisme i actualment resideix en el seu hotel de Villanúa, actuant també de guia, mentre segueix en contacte amb les muntanyes.

Com els altres de la col·lecció, aquest és un llibre molt ben presentat i bellament il·lustrat amb fotografies en color i abundants mapes en relleu i panoràmics. Després d'unes pàgines introductòries per a donar a conèixer les característiques de les valls, la resta del llibre es dedica a la descripció dels 40 itineraris, cada un dels quals va acompanyat d'una breu fitxa tècnica i d'un il·lustratiu mapa panoràmic senyalitzant el camí a seguir. Completa l'obra una llista de telèfons de serveis generals, allotjaments i camps.

J. Bordons

GUÍA DEL REINO DE LOS MALLOS

Javier Cabrero i Luis Javier Cruchaga. Editorial Pirineo. Osca 1996. 168 pàgs., il·l.

Aquest és un dels volums de la bonica col·lecció de guies «Valles de Huesca» d'Editorial Pirineo. Són uns volums molt manejables i acuradament presentats. El que ara tenim al davant s'ocupa del conjunt de serres pròximes a Riglos, on hi ha indrets de gran interès, pobles pintorescos, castells i ermites.

El llibre s'inicia amb una interessant introducció, en la qual es fa un repàs de tots els pobles d'aquestes serres, destacant-ne els principals trets i ordenats alfabèticament. La Guia inclou la ciutat d'Osca, tot i no estar dins d'aquestes serres, per la seva proximitat i per tractar-se d'una important via d'accés. Els 40 itineraris de la guia estan repartits en sis capítols que corresponen a cada una de les serres: Gratal, Caballera, Loarre, Los Mallos, Santo Domingo i La Peña. Aquests itineraris, ben descrits i acompanyats d'excel·lents dibuixos panoràmics mostrant el relleu, permeten recórrer fàcilment aquestes muntanyes centrades en els Mallos, un dels més cèlebres

llocs d'escalada de la Península, amb prop de dues-centes vies de diferents dificultats, a la vegada que ofereixen la possibilitat de practicar parapent, BTT, piragüisme i barranquisme.

J. Bordons

GUÍA DEL VALLE DE BENASQUE

Rafael Vidaller Tricas. Editorial Pirineo. Osca 1992. 168 pàgs., il·l.

Amb la guia de la vall de Benasc, rebuda últimament, es va iniciar la sèrie de guies de les valls d'Osca d'Editorial Pirineo. Són uns llibres força ben presentats i pràctics, que contenen una àmplia informació per a poder recórrer amb profit cada una d'aquestes valls.

La primera part del llibre que ens ocupa parla de l'origen i la geologia de la vall, que comprèn l'alta vall del riu Éssera i fa frontera amb la Vall d'Aran. A continuació fa un recorregut breu pels 28 pobles que hi ha dins la vall sortint de Castilló de Sos, que es troba en el centre. Un breu comentari sobre la llengua ens fa memòria de les seves peculiaritats, amb evidents reminiscències del català, com succeeix amb el mateix nom de la vall, que en el dialecte benasquès s'anomena Ball de Benás. El capítol dedicat a la vegetació i la fauna és particularment extens, fent una llarga exposició de les abundants espècies que s'hi troben. La segona part està dedicada als 44 itineraris, seleccionats per a proporcionar un bon coneixement de la vall, amb mapes esquemàtics que ajuden a orientar-se. Són recorreguts que van des de deu i quinze minuts fins als que requereixen un esforç de sis i set hores. Darrere cada itinerari es menciona la flora i la fauna que es pot veure.

A més dels mapes, nombroses fotografies en color proporcionen l'adequat complement gràfic, que hom agraïx, i que augmenta l'interès de l'obra.

J. Bordons

SANTA LLÚCIA DE PUIGMAL

M. Dolores Santanach i Perfecte Costa. Palahí Arts Gràfiques. Girona 1997. 141 pàgs., il·l.

L'antiga i petita parròquia de Santa Llúcia de Puigmal ocupa l'extrem més oriental del municipi de Sant Joan de les Abadesses, endinsada vers la vall de Banya.

Els autors del llibre, que fan una tasca incansable i han publicat altres treballs per donar a conèixer diferents aspectes del seu municipi, es proposen en aquesta ocasió treure de l'oblit aquesta parròquia i el seu entorn. Per aconseguir-ho s'han dedicat a consultar arxius parroquials, diocesis i municipals i han trepitjat pam a pam l'antic terme parroquial, una parròquia documentada en el segle X.

Acompanyat de nombroses i interessants il·lustracions i mapes de situació, el llibre parla dels camins d'accés, dels llocs d'interès per a ésser visitats, dels detalls arquitectònics, dels orígens i la història de la parròquia al llarg dels segles. També ens parla de la festa de Santa Llúcia i els actes que s'hi han celebrat; de les llegendes, de les esglésies del Ripollès dedicades a Santa Llúcia, etc. En fi, una valuosa i completa aportació al coneixement d'aquesta bonica parròquia i del seu terme.

J. Bordons

POR LA PROVINCIA DE LEÓN EN BICICLETA DE MONTAÑA

Juan Carlos Fidalgo Vega i Ángel Urbano Llanos Pellitero. Col. «Edilesa Guías». Edilesa. Madrid 1996. 158 pàgs., il·l.

Leó ens ofereix tot un seguit de possibilitats turístiques entre les quals es troba la pràctica del senderisme o de la bicicleta de muntanya.

En aquest llibre, els autors han triat un total de 30 itineraris inèdits que transcorren per la província lleonesa. Els paratges descrits inclouen la Cordillera Cantàbrica, el parc nacional dels

Picos de Europa, els Montes de León i una sèrie de recorreguts per la ciutat de Lleó i la comarca del Bierzo.

L'obra és dirigida a totes les persones que practiquen aquest esport, ja que les rutes que s'hi inclouen presenten diferents graus de dificultat i desnivell: senzill, moderat i complicat.

Les característiques comunes dels circuits proposats són dues: es tracta de circuits tancats, és a dir, que comencen i acaben al mateix punt, i estan pensats per a ser seguits en una sola jornada.

Abans de descriure els itineraris, els autors ens fan un seguit de recomanacions tècniques sobre la pràctica de la bicicleta de muntanya: material, condicions de seguretat, respecte per la natura, etc.

La descripció de cada circuit inclou el quilometratge total, l'itinerari descrit en funció del quilòmetre, un esquema topogràfic de la zona i un interessant gràfic en el qual podem veure el desnivell de la zona a recórrer.

Val la pena tenir en compte la qualitat de l'edició, especialment pel que fa a les fotografies en color, dibuixos, mapes i esquemes incorporats al text.

Josep Vives

NEGRO SOBRE NEGRO: IRÁN, CUADERNOS DE VIAJE

Ana M. Briongos. Laertes. Barcelona 1996. 182 pàgs.

L'Iran és potser un dels països del món amb més mala premsa. Les notícies que ens n'arriben destaquen només els aspectes negatius d'un país on un règim totalitari —encara que embolcallat de democràcia— imposa unes lleis religioses.

El llibre escrit per Ana M. Briongos, una catalana de Barcelona, ens pot ajudar a conèixer més de prop i de primera mà com és en realitat la vida a l'Iran. L'autora hi va viatjat amb la finalitat de conèixer les possibilitats turístiques de la zona, encara que ja hi havia estat en la seva època d'estudiant, abans de la caiguda del xa. En la seva sego-

na estada podrà comprovar els canvis introduïts pel fonamentalisme islàmic.

Al marge dels aspectes polítics, la gent de l'Iran és afable i acollidora, i les restes de la cultura persa fan del país un indret prou interessant per a fer-hi un viatge. Ana M. Briongos recull en aquesta obra el seu diari de viatgera, i en les seves pàgines ens ofereix una descripció de la seva gent, els seus costums i la seva cultura. No evita esmentar les diferències entre el model iranià i el nostre, però sense situar-se en el reduccionisme demagògic.

Al final de l'obra es troba una petita guia de viatge amb informacions pràctiques per a aquells que tinguin previst de viatjar a l'Iran.

Després de la lectura d'aquesta obra és ben probable que més d'un tingui una nova visió d'aquest país i que fins i tot us vingui de gust proposar-vos de fer-hi un viatge.

Josep Vives

ELS CÀTARS. PROBLEMA RELIGIÓS. PRETEXT POLÍTIC

Jesús Mestres i Godes. Edic. 62. Barcelona 1997 (13a. edició). 254 pàgs.

Les persecucions religioses sovint han estat aprofitades com a excusa per a fer annexions territorials. Això passava al segle XIII i dissortadament segueix vigent avui dia. La tragèdia dels càtars, en què centenars de persones, considerades heretges pels uns i il·luminades pels altres, moriren víctimes de la intolerància religiosa, ens produeix una mena d'atracció morbosa i ha estat el motiu que molts s'hagin interessat per les belles terres del Llenguadoc, tan lligades a la nostra història.

Jesús Mestre ha sabut condensar en aquest llibre tots els coneixements que tenim sobre aquest tema, fugint tant com ha pogut de descripcions macabres i analitzant les circumstàncies històriques, com la mort de Pere I el Catòlic, a Muret, el 12 de setembre de 1213, i la renúncia de

Jaume I a les seves possessions occitanes, que va marcar la progressiva anul·lació de la cultura occitana, germana bessona del català, a favor del francès.

En menys de tres anys, s'han fet tretze edicions del llibre de Jesús Mestre; això demostra l'acceptació que ha tingut entre els lectors.

Francesc Olivé

LA FORTIFICACIÓ DE LA COMARCA DEL BAGES EN TEMPS DE LES GUERRES CARLINES

David Olivares i Ponti. 48 pàgs., il·l.

EL BARROC DEL BAGES. NOVES DADES PER AL SEU ESTUDI

X. Sitjes i Molins. 69 pàgs., il·l.

Edit. Centre Excursionista de la Comarca de Bages. Manresa 1997.

Volums 9 i 10 de la col·lecció de monografies de temes locals i comarcals, que edita el Centre Excursionista de la Comarca de Bages, entitat veterana de l'excursionisme, que amb 92 anys d'existència segueix fidel a la línia d'esport i cultura. Aquests dos volums en són una bona mostra. Són dues petites obres molt interessants perquè tracten de temes històrics i artístics molt concrets, localitzats a la comarca del Bages, que no trobareu en llibres d'abast general.

Ens interessem per les grans obres de l'arquitectura medieval, però desconexim el significat d'una munió de petites construccions, torres i fortins, que sovint trobem al llarg de les nostres excursions. El llibre de David Olivares ens descriu les edificacions militars alçades durant les guerres carlines. Ben a prop del canvi de segle, l'agitada història del segle XIX ens queda prou lluny perquè puguem observar-la amb la deguda perspectiva històrica.

L'art del segle XVIII és un tema apassionant i oblidat per molta gent, per als quals sembla que després del romànic i del gòtic ja

no hi hagi res més al nostre país. El barroc és la ventafocs del nostre art, sovint vilipendiat, i fou destruït gairebé del tot en els incendis de l'any 1936. Humil o sumptuós, el barroc és l'art de tot un segle i forma part de la nostra història, que el llibre de X. Sitjes ens ajuda a recuperar amb l'aportació de noves dades per a l'estudi d'aquesta faceta de l'art a la comarca del Bages.

Francesc Olivé

PUEBLOS CON ENCANTO DE GALICIA

Ediciones El País, S.A. Madrid 1996. 195 pàgs., il·l.

Es tracta d'una guia que ens condueix per les quatre províncies gallegues per fer-nos conèixer 90 pobles, seleccionats entre els més bonics de la regió. Només inclou localitats que no superin els deu mil habitants i moltes no arriben ni a mil.

Precedit d'un mapa on es localitzen els pobles i amb un índex final on s'ordenen alfabèticament i un altre per províncies, el llibre dedica dues pàgines a cada poble i ho fa a la manera de fitxes, amb un breu text que conté apunts d'història, les característiques de cada lloc i els indrets més interessants, i un requadre amb les dades pràctiques, il·lustrant-ho amb una fotografia en color i un minúscul mapa de situació.

És un llibre bonic, que, a diferència de les habituals guies turístiques, exclou les principals ciutats per fer-nos conèixer l'encant de llocs menys coneguts però que posseeixen tot l'encís de la senzillesa.

J. Bordons

GUÍA DE VÍAS VERDES

Fundación de los Ferrocarriles Españoles. Grupo Anaya, S.A. Madrid 1997. 275 pàgs., il·l.

Destinada a la nostra biblioteca, hem rebut aquesta guia tan singular, que vol donar a conèixer i recórrer les vies i infraestructures ferroviàries que han anat quedant

fora de servei amb el pas dels anys. La col·laboració del Ministeri de Medi Ambient i RENFE, amb el suport de la Fundació dels Ferrocarrils Espanyols i la participació de comunitats autònomes i ajuntaments, ha permès desenvolupar un programa per a convertir aquelles línies abandonades en vies verdes, creant noves activitats ecoturístiques. Aquestes vies verdes ens apropen a paratges naturals, a pobles i altres indrets de gran interès.

El llibre ens proposa 31 recorreguts per traçats de tren en desús, fàcils i accessibles per a tothom, que en general es poden fer a peu, a cavall, en bicicleta i, alguns trams, en cadira de rodes, repartits per la Península, amb una màxima densitat a Andalusia (7) i el País Valencià (5). Catalunya hi figura amb quatre vies verdes: la Terra Alta, Montserrat, la vall Fosca i la Garrotxa.

És un llibre molt ben concebut, que aporta una completíssima informació de cada un dels itineraris, a més d'una fitxa tècnica de la via amb tota mena de detalls útils, fent una extensa i detallada descripció del recorregut i del seu entorn, aportant interessants dades sobre la seva història i una abundant llista de serveis de les poblacions properes. Recalquem també les nombroses fotografies i un excel·lent mapa de cada via on es reproduïx tot el recorregut, amb indicació del quilometratge.

Tot plegat és una oferta temptadora que prometen continuar amb l'edició d'un segon volum d'itineraris.

J. Bordons

LLARDANA/POSETS- PERDIGUERO (volum II)

Josep de Tera i Camins. Traducció: Luz Novellán. Prames, S.A. Saragossa 1997. 144 pàgs., il·l.

Per tractar-se d'un conjunt d'ascensions que tenen lloc pel Pirineu Aragonès, Prames ha volgut incloure entre les seves guies aquests itineraris del nostre consoci i destacat pirineista Josep de Tera i Camins, dividint-los en dos

volums. En el primer hi figuren 134 itineraris i, per aquest motiu, el segon s'inicia amb el que fa 135.

En aquest segon volum es descriuen 106 itineraris per les valls i massissos de Vaticiells, Ixeia, Llardana/Posets, Espades, Grist/Eriste, la Bal i Barbarissa, amb ascensions a cims poc freqüentats i escassament coneguts. El conjunt d'itineraris va precedit d'uns mapes parcials, a escala 1:50.000, on s'indiquen els camins d'aproximació als refugis, collades i paratges estratègics per a assolir els cims. La breu descripció de cada itinerari va acompanyada de fotografies en negre sobre les quals s'han senyalat els cims i s'han traçat les rutes d'ascensió per a complementar el text.

J. Bordons

TIERRA DE BIESCAS

Diversos autors. Comité Aragonés de Senderos. Prames, S.A. Saragossa 1997. 127 pàgs., il·l.

Aquest és un nou volum de la col·lecció de Senders de Petit Recorregut del Comitè Aragonès de Senders que publica Prames. És una excel·lent manera de promoure el coneixement de les comarques aragoneses que el Comitè de Senders de la Federació Aragonesa de Muntanyisme ofereix assíduament.

La Terra de Biescas, que s'estén pel costat esquerre del Gállego i per on passen el GR-15, o senda prepirenaica, i el GR-16, o sender del Serrablo, que empalma Biescas amb Senegre, ha vist incrementada la seva xarxa de camins senyalitzats amb nous recorreguts que es poden combinar amb els esmentats GR. Es tracta dels PR HU-2, HU-3, HU-78, HU-79 i HU-80.

El llibre s'inicia amb uns apunts de geografia, història, art, cultura tradicional i una descripció dels pobles. La ressenya dels itineraris s'acompanya de vistoses fotografies i gràfics, i s'hi adjunta un detallat mapa excursionista, plegable, a escala 1:40.000.

J. Bordons

PARQUE CULTURAL DEL RIO MARTÍN

Diversos autors. Prames, S.A. Saragossa 1997. 120 pàgs., il·l.

Aquesta guia pretén divulgar el riu Martín, en el seu recorregut per la zona del parc cultural, entre les poblacions de Montalbán i Albate del Arzobispo, proposant un conjunt d'itineraris de gran interès. El Govern d'Aragó és pioner en la creació dels parcs culturals i el del riu Martín destaca pel seu model de gestió i pels seus recursos culturals, que van des de l'art rupestre a l'arquitectura dels pobles, els jaciments ibèrics, l'avenc de San Pedro, el descens d'espectaculars barrancs, etc.

En la primera part, la guia dóna a conèixer els aspectes generals del parc: la vegetació i la fauna, el patrimoni geològic i paleontològic, l'espeleologia, l'art rupestre i l'arqueologia, i en la segona part ens proposa tres grans itineraris a peu, amb variants pel que anomenen senders educatius, que s'articulen com a petits recorreguts. Amb els itineraris s'inclouen mapes parcials detallant els recorreguts, plànols i dibuixos, i nombroses fotografies en color d'excel·lent qualitat. Al final del llibre hi ha la informació pràctica i de serveis de cada poble, una relació de guies que es poden contractar i una extensa bibliografia. El llibre també inclou un mapa general del parc cultural a escala 1:50.000.

J. Bordons

L'ÓS DEL PIRINEU. CRÒNICA D'UN EXTERMINI

Eugeni Casanova. Col·lecció «Guimet». Pagès editors. Lleida 1997. 325 pàgs.

Aquest llibre, fruit d'una pacient recerca de dades, testimonis, llegendes i suposicions al llarg i ample de tot el Pirineu, és, com el seu títol, prou explícit, indica, la crònica d'un llarg extermini. Apareix en un moment en què s'estan fent seriosos intents per salvaguardar i, si arriba a ser

possible, augmentar la presència de l'ós en les nostres muntanyes del Pirineu.

Llegint el llibre, la primera constatació que hom pot fer-se, és que l'ós ha estat un animal tan admirat com odiat al mateix temps. I això al llarg de la història. L'autor ha treballat una a una les valls del vessant nord i el mateix ha fet amb les del vessant sud, i n'ha recollit els testimonis dels últims caçadors d'ossos i la memòria de molts ja desapareguts. En tots ells es constata la mateixa admiració i respecte per la bèstia i, al mateix temps, el desig irrefrenable de caçar-lo. Eren, però, uns altres temps, en què calia salvaguardar els ramats i procurar-se un sobresou amb les recompenses promeses i l'aprofitament del greix i la pell de l'animal. Avui, afortunadament, les circumstàncies han canviat i la vida a muntanya ha deixat de ser, en bona part, tan dura i difícil com era anys enrere. La consciència ecològica s'obre pas i la necessitat d'un equilibri biològic en les poblacions d'animals autòctons és cada dia més evident. Per això costa d'entendre la sistemàtica campanya contra la reintroducció de l'ós, quan la majoria dels mateixos muntanyencs admeten que l'ós no atacava mai l'home si no és en cas de veure's amenaçat, que els atacs als ramats d'ovelles són de quantia poc considerable en comparació amb els que fan els gossos salvatges, que cada cop abunden més en les nostres muntanyes, i que, per altra part, les bonificacions per atacs de l'ós són generoses, en contra de les inexistents pels atacs de gossos.

¿És una pura qüestió atàvica, en què l'ós és com un animal símbol, o bé hi ha darrere d'aquestes campanyes alguna cosa més que s'escapa al coneixement del lector? Cal felicitar l'autor, Eugeni Casanova, per la gran labor realitzada i per la gran quantitat de dades aportades que de segur faran veure d'una manera diferent la problemàtica creada arran de la reintroducció de l'ós, gràcies al programa Life, de la Comunitat Europea.

J. M. S. A.

BIBLIOGRAFIA RECENT D'INTERÈS EXCURSIONISTA

a cura de Francesc Beato

GUIES ITINERÀRIES

Pica d'Estats - Monteixo - Vall Ferrera. (Excursions amb esquis). Manel Broch - Eduard Martín. Col·lecció «Guies del Centre Excursionista de Catalunya». Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona 1997. 191 pàgs., il·l.

XVIII Ronda Vallesana. Rellinars. Diversos autors. Ed. Unió Excursionista de Sabadell. Sabadell 19 d'octubre de 1997. 142 pàgs., il·l.

Haute Ariège. Georges Véron - M. Graissand («Le Guide Rando»). Ed. Randonnées Pyrénées, 1996.

Canigou. Georges Véron («Le Guide Rando»). Ed. Randonnées Pyrénées, 1997.

Gavarne - Luz. M. Record («Le Guide Rando»). Ed. Randonnées Pyrénées, 1997.

Neoville. Diversos autors («Le Guide Rando»). Ed. Randonnées Pyrénées, 1997.

Aspe - Ossau. Georges Véron («Le Guide Rando»). Ed. Randonnées Pyrénées, 1997.

Sender de Gran Recorregut (GR-6) Barcelona (Horta) - Montserrat. Variant (GR-6-1) (Colònia Sedó, Esparreguera i Collbató). Barcelona (Vallvidrera) - Montserrat (GR-96). Diversos autors. Federació d'Entitats Excursionistes de Catalunya - Senders de Catalunya. Ed. 100x100 Muntanya. S.L. Barcelona 1997. 108 pàgs., il·l.

Excursions per l'Alta Garrotxa. Oix. Joaquim Agustí. Col·lecció «Llibres de Batet». Carme Simon, editor. Olot 1997. 71 pàgs., il·l.

Guia d'espais d'interès natural del Bages. Diversos autors. Ed. Centre d'Estudis del Bages - Institució Catalana d'Història Natural. Manresa - Barcelona 1997. 295 pàgs., il·l.

Guia del Castellot (Castellví de la Marca). Escalada-Rutes a peu - Cicloturisme - BTT. Diversos autors. Centre Excursionista del Penedès. Ed. Penedès

Edicions, S.L. Vilafranca del Penedès 1997. 141 pàgs., il·l.

La vall del riu Ripoll. La vall d'Horta, la vall de Mur, les Arenes i Cadafalc. Antoni Ferrando. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona 1997. 243 pàgs., il·l.

50 Rutas por la cordillera Cantábrica. Asturias - León - Palencia - Burgos - Vizcaya. Tercera serie: Rutas 101 a 150. Fernando Obregon («Guías Estudio»). Ediciones de Librería Estudio. Santander 1997. 297 pàgs., il·l.

Parque Cultural del Río Martín. Diversos autors. Ed. Prames, S.A. Saragossa 1997. 120 pàgs., il·l.

Tierra de Biescas. PR Biescas. Diversos autors. Ed. Prames, S.A. Saragossa 1997. 127 pàgs., il·l.

El sendero de la Reserva de Saja. Bárcena de Concha - Potes - Sotes (GR-71). Juan Miguel Gil - Fernando Obregon («Guías Estudio»). 2ª edició. Ediciones de Librería Estudio. Santander 1996. 81 pàgs., il·l.

Corredor oriental de Cantabria (GR-74). Ramales - Reinosa. (8 etapas). Ángel Sánchez («Guías Estudio»). Ediciones de Librería Estudio. Santander 1997. 79 pàgs., il·l.

Los dosmiles de Guadarrama. Domingo Pliego. Ed. Desnivel. Madrid 1997. 149 pàgs., il·l.

BICICLETA DE MUNTANYA

Cantabria. En bicicleta de montaña. José Ángel Pérez («Guías Estudio»). Ediciones de Librería Estudio. Santander 1997. 127 pàgs., il·l.

B.T.T. por Teruel y las sierras de Gúdar y Javalambre. Diversos autors. Ed. Prames, S.A. Saragossa 1997. 204 pàgs., il·l.

B.T.T. por la serranía de Albarracín y Teruel. Diversos autors. Ed. Prames, S.A. Saragossa 1997. 252 pàgs., il·l.

GEOGRAFIA

Resum de geografia humana de Catalunya. Josep M. Panareda. (Col·lecció «Descoberta geogràfica, 5»). Eumo Editorial. Vic 1997. 116 pàgs.

La Conreria. Sant Mateu - Céllecs. Espai natural. Diversos autors. Ed. Consorci de la Conreria, Sant Mateu i Céllecs. Barcelona 1997. 52 pàgs., il·l.

El territori de la Catalunya medieval. Percepció de l'espai i divisió territorial al llarg de l'Edat Mitjana. (Premi Josep Iglésies i Fort). Fundació Salvador Vives i Casajuana. Rafael Dalmau, editor. Barcelona 1997.

BOTÀNICA

Les plantes i el paisatge vegetal d'Olesa de Montserrat. Àngel M. Hernández. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 1997.

FAUNA

L'ós del Pirineu, crònica d'un extermini. Eugeni Casanova. Col·lecció «Guimet». Pagès editors. Lleida 1997. 327 pàgs., il·l.

HISTÒRIA I ARQUEOLOGIA

La rubinada de Santa Tecla de 1874 a Tàrraga. Edició facsimil de la memòria de Josep Salvadó Bustó. Estudi introductor de Jaume Espinagosa - Genner Gonalxo - Teresa Coma. Ed. Ajuntament de Tàrraga. Tàrraga 1996.

L'excursionisme. Jordi Dalmau. Quaderns de la Revista de Girona, núm. 69 (Sèrie guies, núm. 30). Ed. Diputació de Girona - Caixa de Girona. Girona 1997. 96 pàgs., il·l.

Vimbodí. Alfons Alsamora. Col·lecció «La Creu de Terme». Ed. Cossetània. Valls 1997. 114 pàgs., il·l.

Mare de Déu de Caldes de Boí. Realitat, història, llegenda. Joan Bellmunt. Pagès, editors. Lleida 1997. 91 pàgs., il·l.

Sant Llorenç de Morunys. Breu resum històric de la vila. Del s. XVI al s. XX. Manuel Segret. Ed. Columna Albi. 76 pàgs., il·l.

ART

Catalunya romànica. El Segrià - Les Garrigues - El Pla d'Urgell - La Segarra - L'Urgell. Vol. XXIV. Diversos autors. Enciclopèdia Catalana,

S.A. Barcelona 1997. 617 pàgs., il·l.

ETNOGRAFIA I FOLKLORE

Balls antics del Pallars. Vicenç Bosch. Garsineu Edicions. Tremp 1997. 38 pàgs.

Lo Fardatxo de Rasquera. Josep i Joan Farnós i Piñol - Joan Farnós. Ed. Grup Cultural Rasquera. Rasquera 1997. 85 pàgs., il·l.

La Festa Major al Pallars i a la Ribagorça. Ramon Violant i Simorra. Garsineu Edicions. Tremp 1997. 87 pàgs.

ARQUITECTURA POPULAR

La casa aranesa. Antropologia de l'arquitectura de la Vall d'Aran. Xavier Roigé - Ferran Estrada - Oriol Beltran. Garsineu Edicions. Tremp 1997. 230 pàgs., il·l.

TOPONÍMIA

Els noms de les formes del relleu. Carles Domingo. Societat d'Onomàstica. Generalitat de Catalunya. Departament de Política Territorial i Obres Públiques. Barcelona 1997. 325 pàgs., il·l.

Onomàstica del terme municipal d'Ulldemolins. Ramon Pere Anglès - Ramon Amigó. Societat d'Onomàstica. Generalitat de Catalunya. Departament de Política Territorial i Obres Públiques. Institut Cartogràfic de Catalunya. Barcelona 1997. 395 pàgs.

Onomasticon Cataloniae. Joan Coromines. Volum VII. Curial Edicions Catalanes. Caixa d'Estalvis i Pensions de Barcelona. Barcelona 1997.

LITERATURA

Fulls de pergami. Passatges de la muntanya. El Pirineu i la poesia de la història. Joan Obiols. Garsineu Edicions. Tremp 1997. 316 pàgs.

El temps dels raïa a la Ribera del Segre. Entre bosc o lo riu hi passava la vida. Montserrat Iniesta - Albert Villaró - Carles Feixa. Garsineu Edicions. Tremp 1997. 120 pàgs., il·l.

El senyor de les ombres i altres narracions. Manel Figuera. Garsineu Editorial. Tremp 1997. 103 pàgs., il·l.

VENDES ENTL. 1a

Gran Liquidació en Material d'Esquí

EQUIP ALPÍ

Esquís, fixacions,
bastons i muntatge

"Senior" per
23.900 Ptes.

"Junior" per
14.900 Ptes.

EQUIP de FONS

Esquís Rossignol,
fixacions i botes
Profil bastons metàl·lics
i muntatge
per **19.900 Ptes.**

BOTES D'ESQUÍ

SALOMON
o NORDICA
des de
8.500 Ptes.

EQUIP MUNTANYA

Esquís Kastle Tour,
fixacions Silveretta
doble seguretat
i muntatge
per **39.200 Ptes.**

I TAMBÉ OFERTES DE BOTES I MATERIAL
PER A TREKKING.
ROBA, INSTRUMENTS I ACCESORIS DE PARAPENT

esports
Duixans

Consell de Cent, 9. Entl.1a.
Hostafrancs.
Tels. 432 22 19 - 431 45 90
de dilluns a divendres
de 10 a 13 i de 17 a 20

Hipólito Lázaro, 34 - (Metro Joanic) - Telèfon 219 14 16 - 08025 Barcelona

**EL VOSTRE
ESPECIALISTA EN
ALPINISME I ESQUÍ**

QUI CONEIX BÉ ACONSELLA BÉ

CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

Club Alpí Català

AIGÜESTORTES I SANT MAURICI

EL PARC NACIONAL I EL SEU ENTORN

Manel Broch i Francesc X. Gregori

- Aquesta guia d'esquí de muntanya de l'àrea del parc nacional d'Aigüestortes i de Sant Maurici us proposa una selecció d'itineraris per a recórrer aquest sector del Pirineu entre la Vall d'Aran, el Pallars i la Ribagorça.
- Els itineraris es divideixen en tres grans apartats: els accessos als refugis, que a l'hivern ja són una bona excursió, ascensions des dels refugis i l'Alta Ruta del Pallars, un itinerari de travessia de refugi en refugi d'una setmana de durada.
- En total són una cinquantena d'itineraris perquè pugueu gaudir de la muntanya hivernal en un marc excepcional del Pirineu.

EDITORIAL MONTBLANC-MARTÍN

c/ Nena Casas, 73-75 · 08017 Barcelona Tel./Fax: (93) 204 43 97

OT ALLÒ QUE US INTERESSA

Més de 70 revistes d'abast nacional estan associades a l'APPEC.

Per a més informació: APPEC Rambla de Catalunya, 10, 1 er.

08007 Barcelona Tel. 412 76 28 Fax: 317 83 86

Ho
trobareu
a les
revistes
en català

A.P.P.E.C
ASSOCIACIÓ
DE PUBLICACIONS
PERIÒDIQUES
EN CATALÀ

INFORMACIÓ GENERAL
INFANTIL I JUVENIL
CULTURA
RELIGIÓ
POLÍTICA
PEDAGOGIA
AGRICULTURA I RAMADERIA
ESPORTS
MÚSICA
ARTS PLÀSTIQUES
TEATRE I CINEMA
CIÈNCIA I TECNOLOGIA
ENTRETENIMENTS
HISTÒRIA
FOLKLORE
SATÍRIQUES
ARTS DECORATIVES

La protecció n'és el motiu

bolle

**EXPEDICIONS
1.996**

EVEREST Imax Filming Expedition (Araceli Segarra)
EVEREST Galicia al techo del mundo (Hnos.Martínez)
EVEREST Comarques Girona
HIDDEN PEAK
Grupo Militar Alta Montaña y TVE Al filo de lo imposible
MAKALU 96/97
Expedic. Invernal Andaluza
SHISHA PANGMA CARA SUR
Expedición 1996
GASHERBRUM 2
TVE Al filo de lo imposible
CHO OYU/ SHISHA PANGMA
Otoño 1996
CAPITAN (Yosemite)
Via Sea of Dreams.
1ª ascensió mundial femenina (Silvia Vidal)
SKY MARATHON Pep Ollé
HUASCARAN 96 Sonia Morán
ISLANDIA 96
Expedición Glaciológica

ALTO VALLE DEL KUMBU Foto: Leo Vegué

GUIES DEL CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

REFUGI D'AMITGES

Parc Nacional d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici

NÚRIA GARCIA I QUERA

Quaranta-tres itineraris que descriuen ascensions a cims, aproximacions a d'altres refugis de la zona, crestejades, traveses... Un reguitzell de possibilitats, sempre des d'Amitges, que permeten trepitjar la muntanya quan la neu ja s'ha fos.

MONT-ROIG - CERTASCAN (Vall de Cardós)

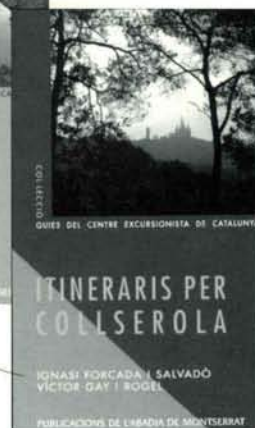
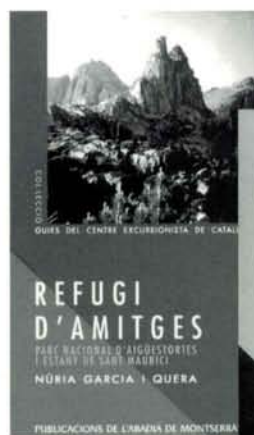
AGUSTÍ JOLIS, M. ANTÒNIA SIMÓ I JOSEP DE TERA.

Entre el Mont-roig a ponent i el Certascan a llevant, reis de la regió, s'estén un enfilall de cims de gran caràcter muntanyenc.

ITINERARIS PER COLLSEROLA

IGNASI FORCADA SALVADÓ I VÍCTOR GAY ROGEL

Un seguit d'itineraris escrits per a donar a conèixer la Serra de Collserola i per a facilitar-ne les caminades. Itineraris d'una gran bellesa paisatgística, de poca dificultat i que es poden fer tots en menys de quatre hores, és a dir, en un matí o una tarda.

PUBLICACIONS DE L'ABADIA DE MONTSERRAT

Ausiàs Marc, 92-98 int. - Fax 247 35 94 - 08013 Barcelona
Distribució: L'Arc de Berà, Centre Difusor d'Edicions Catalanes - Comandes i administració:
Polígon Montigalà, Bèlgica, 6 i 7 - Tel. 465 30 08 - Fax 465 87 90 - 08917 Badalona

DESCOBREIX CATALUNYA

A L PALAU ROBERT

Vols saber-ho tot sobre
el menjar a Catalunya?
Vine al Palau Robert.

Vine a fer un viatge pel passat, el present i el futur del menjar a Catalunya. La nostra és una cuina fortament arrelada a la terra, una cuina de contrastos que ha rebut i ha donat moltes influències. Per això, al Palau Robert, hem preparat l'exposició "Menjar a Catalunya, l'estil d'un poble", on hi trobaràs, explicat d'una manera sorprenent i didàctica, l'evolució de la cuina del nostre país, del seu estil actual i de com s'hi ha arribat, des de quatre interessants punts de vista: l'històric, el mediambiental, el tecnològic i el del gust. Vine! Quan tornis a seure a taula tot serà molt diferent.

Des del 18/11/97 fins al 30/5/98

Centre d'Informació Turística de Catalunya

Generalitat de Catalunya

Amb el suport de:

